

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

« Οικονομική κρίση: Επιδράσεις στην καθημερινή ζωή και την εργασιακή κατάσταση των οικονομικών μεταναστών στο νομό Μεσσηνίας ».

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αναστασία Χριστοπούλου

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Μάνος Σπυριδάκης, Επίκουρος καθηγητής, Επιβλέπων

Λίνα Βεντούρα, Καθηγήτρια

Βασίλης Καρύδης, Καθηγητής

Κόρινθος, Απρίλιος 2012

Copyright © Αναστασία Χριστοπούλου, 2012.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

« Οικονομική κρίση: Επιδράσεις στην καθημερινή ζωή και στην εργασιακή κατάσταση των οικονομικών μεταναστών στο νομό Μεσσηνίας ».

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η καταγραφή της καθημερινότητας και της εργασιακής κατάστασης των μεταναστών του νομού Μεσσηνίας έπειτα από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Καταγράφονται τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των υποκειμένων, οι τομείς απασχόλησης και οι συνθήκες εργασίας τους, οι στρατηγικές εξεύρεσης νέας εργασίας, οι σχέσεις με τους ομοεθνείς, με τους ντόπιους αλλά και με την πατρίδα τους. Διερευνώνται οι αλλαγές που έχουν επέλθει στην εργασιακή τους κατάσταση και στις καθημερινές τους συνθήκες, όπως επίσης και οι στρατηγικές αντιμετώπισης των ανωτέρω αλλαγών. Τέλος, αποκαλύπτονται οι προοπτικές τους για το μέλλον. Η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται είναι η ποιοτική μέθοδος έρευνας και αποτελείται από δέκα συνεντεύξεις σε βάθος. Οι αλλαγές που έχουν επέλθει τόσο στην εργασιακή όσο και στην προσωπική ζωή των μεταναστών είναι έντονες. Όσον αφορά την εργασία, αυτή έχει γίνει περισσότερο ευέλικτη, υπάρχει εργασιακή αστάθεια και ανασφάλεια. Οι μηνιαίες αποδοχές τους έχουν μειωθεί κατά το ήμισυ. Η ανεργία προβληματίζει τους περισσότερους καθώς ορισμένοι την βιώνουν κατά διαστήματα. Επίσης, η αποταμιευτική στρατηγική και η αποστολή εμβασμάτων στην πατρίδα τους έχει σταματήσει λόγω της έλλειψης χρημάτων και της αδυναμίας εξασφάλισης των αναγκών για την επιβίωσή τους. Η πλειοψηφία των υποκειμένων της έρευνας καταλήγει πως, εάν συνεχιστεί η δυσμενής συγκυρία, θα εγκαταλείψει την Ελλάδα κι είτε θα αναζητήσει νέα χώρα μετανάστευσης είτε θα επαναπατριστεί. Τέλος, τα ευρήματα συζητούνται σε σχέση με την μεταναστευτική πολιτική ενώ γίνονται προτάσεις για περαιτέρω έρευνες.

Λέξεις κλειδιά: Οικονομική κρίση, μετανάστευση, εργασία, ανεργία.

ABSTRACT

“Economic crisis: Repercussions in vocational and everyday life of the economic immigrants in the prefecture of Messinia”.

The aim of this dissertation is to record the everyday and vocational life of immigrants living within the prefecture of Messinia, after the burst of the economic crisis in Greece. First, we describe the demographic characteristics of the subjects, the areas and conditions of their employment, their strategies of finding new employment, the relationships with their keens, the locals and their home countries. Then, we enquire about the possible changes in their employment status and their everyday life and their strategies of coping with those changes. Finally, we demonstrate their perspectives for the future. We use a qualitative method of inquiry, comprising of ten in depth interviews. The changes affecting the vocational and personal life of immigrants are intense. Employment has become more flexible and there is vocational instability and insecurity. Their monthly income has been shortened in half. Unemployment troubles most of them and some of them are actually unemployed at times. Moreover, they have stopped saving and sending money to their home countries because of the economic difficulties they encounter. Most of the subjects agree that, if this situation goes on, they will abandon Greece and either they will be looking for another country to immigrate, or they will repatriate. Finally, the findings are discussed in relation with the immigration policies and suggestions about future research are made.

Key Words: Economic crisis, immigration, employment, unemployment.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	iv
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	vii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ.....	viii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ.....	ix
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ: ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ.....	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ.....	4
<i>1.1 Ορισμοί μετανάστευσης.....</i>	<i>4</i>
<i>1.2 Μετανάστες.....</i>	<i>5</i>
<i>1.3 Θεωρίες μετανάστευσης.....</i>	<i>6</i>
<i>1.3.1 Οικονομικές θεωρίες.....</i>	<i>6</i>
<i>1.3.2 Κοινωνιολογική προσέγγιση.....</i>	<i>8</i>
<i>1.4 Οικονομική μετανάστευση στην σύγχρονη Ελλάδα.....</i>	<i>10</i>
<i>1.5 Στατιστικά στοιχεία για την σύνθεση των μεταναστών στην Ελλάδα.....</i>	<i>12</i>
<i>1.5.1 Εθνική σύνθεση του μεταναστευτικού πληθυσμού.....</i>	<i>12</i>
<i>1.5.2 Περιφερειακή κατανομή του μεταναστευτικού πληθυσμού.....</i>	<i>13</i>
<i>1.5.3 Λόγοι εγκατάστασης μεταναστών.....</i>	<i>14</i>
<i>1.5.4 Φύλο μεταναστών.....</i>	<i>15</i>
<i>1.5.5 Ηλικιακή δομή του μεταναστευτικού πληθυσμού.....</i>	<i>15</i>
<i>1.5.6 Οικογενειακή κατάσταση μεταναστών.....</i>	<i>16</i>
<i>1.5.7 Εκπαιδευτικό επίπεδο μεταναστών.....</i>	<i>16</i>

1.5.8 Απασχόληση μεταναστών.....	17
1.6 Μετανάστευση στο νομό Μεσσηνίας: Στατιστικά στοιχεία για την σύνθεση των μεταναστών στη Μεσσηνία.....	18
1.6.1 Εθνική σύνθεση μεταναστευτικού πληθυσμού Μεσσηνίας.....	19
1.6.2 Φύλο.....	20
1.6.3 Ηλικία.....	20
1.6.4 Επίπεδο εκπαίδευσης.....	21
1.6.5 Απασχόληση.....	22
1.6.6 Λόγοι εγκατάστασης.....	23
1.6.7 Η περίπτωση της Καλαμάτας και της Μεσσήνης.....	23
1.7 Οικονομική κρίση στην Ελλάδα και μετανάστευση.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ.....	29
2.1 Παρούσα έρευνα.....	29
2.2 Μεθοδολογία έρευνας.....	30
2.2.1 Επιλογή δείγματος.....	31
2.2.2 Η μέθοδος.....	31
2.2.3 Αξονες διερεύνησης.....	32
2.3 Διαδικασία συλλογής των δεδομένων.....	33
2.3.1 Τόπος διεξαγωγής των συνεντεύξεων.....	34
2.3.2 Χρόνος διεξαγωγής των συνεντεύξεων.....	34
2.3.3 Ανάλυση δεδομένων.....	34
2.4 Περιορισμοί της έρευνας.....	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	36
3.1 Δημογραφικά δεδομένα του δείγματος.....	36
3.2 Κοινωνικά χαρακτηριστικά.....	39
3.2.1 Βαθμός γνώσης της ελληνικής γλώσσας.....	39
3.2.2 Κοινωνικό δίκτυο.....	42

3.2.3 Σχέση με χώρα καταγωγής.....	45
3.3 Εργασιακή και οικονομική κατάσταση.....	47
3.4 Οικονομική κρίση και στρατηγικές αντιμετώπισης.....	59
3.5 Προοπτικές.....	66
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	69
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	74

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1. Χώρες προέλευσης μεταναστών.....	12
Πίνακας 2. Περιφερειακή κατανομή μεταναστών.....	13
Πίνακας 3. Ηλικιακή σύνθεση μεταναστών.....	15
Πίνακας 4. Οικογενειακή κατάσταση μεταναστών.....	16
Πίνακας 5. Πληθυσμός αλλοδαπών ανά νομό της περιφέρειας Πελοποννήσου.....	19
Πίνακας 6. Κυριότερες εθνικές ομάδες μεταναστών στην Μεσσηνία.....	20
Πίνακας 7. Κλάδοι απασχόλησης μεταναστών νομού Μεσσηνίας.....	22
Πίνακας 8. Δημογραφικά στοιχεία δείγματος.....	37
Πίνακας 9. Χαρακτηριστικά παραμονής του δείγματος.....	38

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Σχήμα 1. Κύριος λόγος εγκατάστασης μεταναστών.....	15
Σχήμα 2. Εκπαιδευτικό επίπεδο μεταναστών.....	17
Σχήμα 3. Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας.....	18
Σχήμα 4. Ποσοστά απασχολούμενων μεταναστών ανά νομό της Πελοποννήσου.....	19
Σχήμα 5. Ηλικιακές ομάδες μεταναστών στον νομό Μεσσηνίας.....	21
Σχήμα 6. Εκπαιδευτικό επίπεδο μεταναστών νομού Μεσσηνίας.....	22

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

Ν.Ε.Λ.Ε	Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
Ε.Ε	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΙΟΜ	International Organisation for Migration
ΔΟΜ	Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΤΕΛ	Τεχνικό Επαγγελματικό Λύκειο
ΤΕΣ	Τεχνική Επαγγελματική Σχολή
ΕΛ.ΣΤΑΤ.	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
Κ.Ε.Θ.Ι	Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ: ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΗΝ
ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΟΝ
ΝΟΜΟ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ.

Η βαθιά κρίση που πλήττει τα τελευταία έτη όλες τις καπιταλιστικές χώρες, -και την Ελλάδα- είναι από τις μεγαλύτερες στην ιστορία του καπιταλισμού. Πρόκειται για μια κρίση των βαθύτερων αντιφάσεων της κεφαλαιοκρατικής αναπαραγωγής με νέα χαρακτηριστικά που είναι ταυτόχρονα και κρίση του « οικονομικού μηχανισμού » της καπιταλιστικής οικονομίας, την οποία συνοδεύουν σειρά άλλα κρισιακά φαινόμενα. Η νέα κρίση αποτελεί, όπως θα έλεγε ο Μάρξ, « βίαιη έκρηξη » των αντιθέσεων του συστήματος, θέτοντας υπό αμφισβήτηση κυρίαρχες δομές του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού. Φέρνει επίσης στην επιφάνεια την κρίση της Οικονομικής και Νομισματικής Ενοποίησης (ΟΝΕ) της Ε.Ε και την αδυναμία εξασφάλισης οικονομικής σύγκλισης και συνοχής των ευρωπαϊκών οικονομιών. Στο φόντο των παραπάνω εξελίξεων η ελληνική κοινωνία βιώνει με δραματικό τρόπο τις συνέπειες της νέας κρίσης ως προϊόν αλληλεπίδρασης εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων (Τόλιος, 2010).

Εκτός από τις άμεσες επιπτώσεις στην οικονομία που αφορούν σε προβλήματα ρευστότητας στην αγορά, μείωση της παραγωγής, της κατανάλωσης καθώς και μείωση του εθνικού εισοδήματος, κτλ., υπάρχουν επιπτώσεις όπως η αύξηση της ανεργίας και η εξαθλίωση των ευπαθών κοινωνικών ομάδων που πλήττονται ιδιαίτερα σ' αυτή τη συγκυρία (Ευθυμίου, κ.α, 2009).

Η μεταναστευτική ομάδα είναι μία από τις πιο ευάλωτες και αδύναμες κοινωνικά ομάδες και μία από αυτές που πλήττονται αρχικά και κύρια σε μία τέτοια δυσχερή συγκυρία. Στην παρούσα έρευνα θα εστιάσουμε στις επιδράσεις που έχει η οικονομική κρίση στην καθημερινή ζωή και στην εργασιακή κατάσταση των οικονομικών μεταναστών στον νομό Μεσσηνίας και θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε πρωτίστως τις κοινωνικές πτυχές του ζητήματος.

Αναμφισβήτητα, η τρέχουσα κατάσταση είναι σχετικά πρόσφατη και υπάρχει κενό στην ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με το θέμα αυτό. Προσδοκούμε η παρούσα έρευνα να αποτελέσει το έναυσμα για περαιτέρω ερευνητική διερεύνηση στο μέλλον.

Η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται ανασκόπηση της βιβλιογραφίας. Παρουσιάζουμε τους ορισμούς της μετανάστευσης, τους εννοιολογικούς προσδιορισμούς του όρου μετανάστης και τις θεωρίες μετανάστευσης. Εστιάζουμε στην οικονομική μετανάστευση στην σύγχρονη Ελλάδα και παραθέτουμε στατιστικά στοιχεία για την σύνθεση των μεταναστών αρχικά στην Ελλάδα και στη συνέχεια για την περιοχή της Μεσσηνίας. Αναφερόμαστε και συσχετίζουμε την οικονομική κρίση της Ελλάδος με το βίωμα της μετανάστευσης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζουμε τις λεπτομέρειες της παρούσας έρευνας και περιγράφουμε αναλυτικά την μεθοδολογική προσέγγιση που επιλέχθηκε, πώς έγινε η επιλογή του δείγματος, ποιοι είναι οι άξονες που διερευνήθηκαν, ποια ήταν η διαδικασία συλλογής των δεδομένων. Αναφερόμαστε στον τόπο και τον χρόνο διεξαγωγής της έρευνας και στη διαδικασία που ακολουθήθηκε ώστε να γίνει η ανάλυση των δεδομένων. Τέλος, θέτονται οι περιορισμοί της έρευνας.

Στο τρίτο κεφάλαιο ασχολούμαστε με την περιγραφική παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από την επεξεργασία των πληροφοριών που συλλέχθηκαν από τα υποκείμενα. Παρατίθενται τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των υποκειμένων της έρευνας, όπως επίσης, και τα εργασιακά και οικονομικά χαρακτηριστικά τους. Επικεντρωνόμαστε στις αλλαγές που έχει επιφέρει η οικονομική κρίση σε σχέση με την εργασία και τις καθημερινές τους συνήθειες, καθώς επίσης, και τους τρόπους αντιμετώπισής της από τα υποκείμενα. Τέλος, παραθέτουμε τις προθέσεις τους για το μέλλον.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παραθέτουμε τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας τα οποία προέκυψαν από την ανάλυση των πληροφοριών που μας δόθηκαν. Ολοκληρώνουμε το κεφάλαιο με προτάσεις για την μεταναστευτική πολιτική ενώ παράλληλα καταθέτουμε προβληματισμούς και προτάσεις για περαιτέρω έρευνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

1.1 Ορισμοί μετανάστευσης

Η μετανάστευση, (migration) ως φαινόμενο ερμηνεύεται και προσεγγίζεται διαφορετικά και γι' αυτό έχει αποδοθεί με πολλούς ορισμούς.

Η αρχική προσπάθεια για ορισμό της μετανάστευσης έγινε από κάποιους κλασικούς οικονομολόγους όπως ο Hicks (Χλέτσος, 2001:23) σύμφωνα με τους οποίους η μετανάστευση θα μπορούσε να ερμηνευτεί υπό την οπτική της συνεχούς προσπάθειας, την οποία καταβάλλει κάθε άτομο, έτσι ώστε να βελτιώσει το βιοτικό του επίπεδο. Με δεδομένο το γεγονός ότι ο μισθός είναι το στοιχείο εκείνο που προσδιορίζει το επίπεδο διαβίωσης, το άτομο ή οι ομάδες ατόμων, μετακινούνται από χώρες με χαμηλά εισοδήματα προς χώρες με υψηλά εισοδήματα, με στόχο την αναβάθμιση του βιοτικού τους επιπέδου.

Για ορισμένους μελετητές συνίσταται στη φυσική μετάβαση ατόμων και ομάδων από μια κοινωνία σε μια άλλη με αποτέλεσμα την απομάκρυνσή τους από ένα κοινωνικό περιβάλλον και την εγκαθίδρυση σε άλλο (Eisenstadt, 1955). Επίσης, ως μετανάστευση ορίζεται κάθε γεωγραφική μετακίνηση ατόμων από μία περιοχή ή χώρα σε άλλη, ανεξάρτητα από τους λόγους που την προκαλούν ή η μεταφορά ανθρώπινου και εργατικού δυναμικού από μία περιοχή σε κάποια άλλη (Castles & Kosack, 1973, Βεντούρα, 1994: 16).

Οι κοινωνικοί επιστήμονες όρισαν την μετανάστευση ως την μόνιμη ή προσωρινή μετακίνηση ανθρώπων στο χώρο και εγκατάστασή τους σε μια άλλη χώρα (Suarez-Orozco, 2001).

Σύμφωνα με τον Ταπεινό (2003:41), η μετανάστευση ορίζεται ως η μετακίνηση σε μια ορισμένη χρονική στιγμή, ενός ατόμου ή πληθυσμού από τον τόπο όπου γεννήθηκε σε μία άλλη περιοχή στην οποία και εγκαταστάθηκε, και με την οποία δεν έχει καμία σχέση.

Η μετακίνηση στο χώρο, ο χρόνος και η πολιτισμική αλλαγή είναι τα τρία συστατικά που διαμορφώνουν την έννοια της μετανάστευσης (Boyle, Halfacree & Robinson, 1998).

1.2 Μετανάστες

Ετυμολογικά στα λεξικά της ελληνικής γλώσσας η λέξη μετανάστης, προέρχεται από την αρχαία λέξη μετανίσταμαι ή από την αρχαία λέξη ναίω, που σημαίνει κατοικώ, και την πρόθεση μετά, με την οποία υποδηλώνεται η αλλαγή τόπου (κατοικίας). Δηλαδή, μετανάστης ονομάζεται αυτός που αλλάζει τόπο κατοικίας. Γενικά, ονομάζουμε μετανάστες την ομάδα ανθρώπων που εγκαταλείπουν τη χώρα τους οικειοθελώς με σκοπό να εγκατασταθούν, σχετικά μόνιμα, σε μια άλλη χώρα (Μπαμπινιώτης, 2002).

Υπάρχουν διαφορετικές κατηγορίες μεταναστών οι οποίες αρκετές φορές συμβαίνει να ταυτίζονται ή να αλληλεπικαλύπτονται, ωστόσο πρόκειται για έννοιες εντελώς διαφορετικές.

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία μία κατηγορία μεταναστών αποτελούν οι *αιτούντες άσυλο*. Είναι άτομα που εγκατέλειψαν τη χώρα τους λόγω πολιτικών ή ιδεολογικών πεποιθήσεων και που η επιστροφή τους σε αυτές εγκυμονεί κινδύνους για την ακεραιότητά τους εξαιτίας της φυλετικής τους ταυτότητας ή πολιτικών και θρησκευτικών πεποιθήσεων (Σύμβαση της Γενεύης, 1951: 3). Έτσι αναζητούν άσυλο στους κόλπους μιας άλλης κοινωνίας, που δεν αντιμετωπίζει κατά κανόνα αυτά τα προβλήματα (Μπαγκαβός & Παπαδοπούλου, 2003:12-13). Είναι οι άνθρωποι που έχουν καταθέσει αίτηση για άσυλο στη χώρα υποδοχής και αναμένουν την έγκρισή της. *Πρόσφυγας* είναι εκείνος που έχει λάβει πολιτικό άσυλο και του χορηγείται άδεια αορίστου παραμονής στη χώρα με πλήρη εργασιακά δικαιώματα (Σιάμπος, 1993).

Οι *παλιννοστούντες* είναι τα άτομα τα οποία έχουν την ιθαγένεια ή την εθνικότητα της χώρας υποδοχής, αλλά δεν έχουν τα κοινωνιολογικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των ημεδαπών διότι δεν έχουν ζήσει στην χώρα αυτή.

Μετανάστες είναι οι υπήκοοι κρατών εκτός ΕΕ ή άλλων χωρών της ΕΕ που έχουν εισέλθει οικειοθελώς, νόμιμα ή παράνομα στην χώρα υποδοχής, με σκοπό την εγκατάσταση ή την ανεύρεση προσωρινής ή μόνιμης εργασίας.

Οικονομικός μετανάστης, σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, είναι το πρόσωπο, το οποίο εγκαταλείπει τον τόπο συνήθους διαμονής του για να

μετακινηθεί εκτός της χώρας καταγωγής, προκειμένου να βελτιώσει την ποιότητα ζωής του (IOM World Migration 2003: 10-11). Στην συντριπτική τους πλειοψηφία οι οικονομικοί μετανάστες εγκαταλείπουν τις πατρίδες τους με αποκλειστικό σκοπό την εξεύρεση εργασίας, (Χλέτσος, κ.α, 2005) σε αντίθεση με τους πρόσφυγες και τους παλιννοστούντες οι οποίοι αναγκάζονται να ξενιτευτούν για διαφορετικούς λόγους, όπως για να ξεφύγουν από διάφορες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συγκυρίες.

Για τους οικονομικούς μετανάστες η εργασία είναι το μοναδικό κίνητρο και η φτώχεια αποτελεί τη βασική αιτία της μετακίνησης τους προς τις χώρες υποδοχής. Η κοινωνική και οικονομική εξαθλίωση είναι ο πιο σημαντικός λόγος μετανάστευσης, σε συνδυασμό με την μεγάλη ανεργία στις χώρες προέλευσης (Καψάλης, 2007).

1.3 Θεωρίες Μετανάστευσης

Η ποικιλομορφία και η συνθετότητα της μετανάστευσης, ώθησαν πολλούς μελετητές, από ετερογενείς επιστημονικούς κλάδους, να εγκύψουν πάνω από το φαινόμενο αυτό και να διατυπώσουν κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές, ιστορικές και φιλοσοφικές θεωρήσεις.

Θεωρούμε σκόπιμο, αδρομερώς, να αναφέρουμε τα κυριότερα θεωρητικά μοντέλα που πλαισιώνουν την μεταναστευτική έρευνα, γιατί φρονούμε πως η σκιαγράφηση των σχετικών θεωριών, συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του φαινομένου της μετανάστευσης.

1.3.1 Οικονομικές θεωρίες. Οι οικονομικές θεωρίες αν και διαφέρουν μεταξύ τους, συγκλίνουν στην άποψη ότι η μετανάστευση προκαλείται λόγω της διαφοράς των ευκαιριών και του επιπέδου ανάπτυξης και διαβίωσης των χωρών (Εμκε-Πουλοπούλου, 2007:117).

Η νεοκλασική οικονομική θεωρία (*neoclassical economics*), εξαίρει ως κινητήρια δύναμη της μετακίνησης σε άλλη χώρα, τις διαφορές σε οικονομικά μεγέθη όπως οι μισθοί, η ανεργία, το χαμηλό επίπεδο ζωής και οι πενιχροί μισθοί. Διεθνή δίκτυα εργασίας προμηθεύουν δυτικές χώρες, με φθηνό και ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, το οποίο θα καταπιαστεί με εργασίες χαμηλού κοινωνικού γοήτρου, αυτές που οι γηγενείς τις θεωρούν ανεπιθύμητες. Αυτές είναι οι επονομαζόμενες ως εργασίες των τριών Ε: δηλαδή επαχθείς, επικίνδυνες και επίπονες. Η συσσώρευση όμως πολλών μεταναστών σε χώρες που τα ημερομίσθια είναι πιο υψηλά, θα έχει ως συνέπεια την

πτώση των μισθών, κάτι που θα αναπυροδοτήσει την μετανάστευση για άλλες τώρα χώρες και ο κύκλος της μετανάστευσης θα ξαναρχίσει. (Boyle et al., 1998).

Η νέα οικονομική θεωρία της μετανάστευσης (*new economics of migration*), αντικρούει πολλές από τις αξιώσεις και τα συμπεράσματα της νεοκλασικής θεωρίας (Stark & Bloom, 1985: 173-178). Βασική παράμετρος αυτής της προσέγγισης αποτελεί το γεγονός ότι οι μεταναστευτικές αποφάσεις δεν λαμβάνονται σε ατομικό επίπεδο αλλά από μεγαλύτερες μονάδες συγγενών ατόμων- κυρίως οικογένειες ή νοικοκυριά. Ο όρος νοικοκυριό (*household*) χρησιμοποιείται για να εκφράσει την έννοια της οικογένειας ως οικονομικοκοινωνικής μονάδας. Το νοικοκυριό περιλαμβάνει όλα τα μέλη μιας ευρύτερης οικογένειας, που ενεργούν συλλογικά, όχι μόνο για να μεγιστοποιήσουν το αναμενόμενο εισόδημα, αλλά για να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης και να ελέγξουν τους κινδύνους που εμποδίζουν την οικονομική ευημερία του νοικοκυριού (Massey, et al, 1993:439).

Η θεωρία της διττής/ κατατιμημένης αγοράς εργασίας (*dual labour market theory*), σε αντίθεση με την νεοκλασική θεωρία και τη νέα οικονομική θεωρία της μετανάστευσης που αφορούν μοντέλα αποφάσεων μικρο-επιπέδου, η θεωρία της διττής/ κατατιμημένης αγοράς εργασίας απέχει από τις αποφάσεις που λαμβάνουν τα άτομα και υποστηρίζει ότι η μετανάστευση πηγάζει από τις εγγενείς ανάγκες της αγοράς εργασίας των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών και είναι διακριτά απομακρυσμένη από αυτά τα μοντέλα εκλογίκευσης των επιλογών (Massey et al., 1993:440).

Ο Piore (1979) παρατήρησε ότι η διεθνής μετανάστευση σχετίζεται με μια εγγενή και μόνιμη ανάγκη των οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών για μεταναστευτική εργασία. Η μετανάστευση δεν προκαλείται μόνον από τους λεγόμενους παράγοντες ώθησης (*push factors*) δηλαδή από τα χαμηλά ημερομίσθια ή την υψηλή ανεργία στις χώρες προέλευσης, αλλά από τους παράγοντες έλκυσης (*pull factors*) στις χώρες προορισμού, και συγκεκριμένα μια χρόνια και αναπόφευκτη ανάγκη για αλλοδαπή εργατική δύναμη.

Η δομική μαρξιστική θεώρηση (*structural Marxist*), αντιλαμβάνεται την μετανάστευση ως παράγωγο της ανάπτυξης και επέκτασης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, που ζητά φτηνό, ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό προκειμένου να καλύψει θέσεις χαμηλού γοήτρου, χαμηλά αμειβόμενες και χωρίς δυνατότητα ανέλιξης. Επειδή τα μέλη μιας ευνοούμενης και εύπορης κοινωνίας δεν συγκατατίθενται στο να αναλάβουν τέτοιες εργασίες, γίνεται ουσιαστικά εισαγωγή εργατικής δύναμης (Σπανέα, 2006). Η κινητικότητα του πληθυσμού διευκολύνει τη συσσώρευση κεφαλαίου καθώς

αυτός συγκεντρώνετε εκεί που υπάρχει εργασία και αποδέχεται χαμηλές αποδοχές, υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης και ανώτατο όριο χρόνου εργασίας (Castles and Kosack, 1985).

Η απόφαση του ανθρώπου να μετακινηθεί σε άλλη χώρα για να προσφέρει ή καλύτερα για να πουλήσει σε αυτήν την εργατική του δύναμη, βρίσκεται σε συνάρτηση με το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, το οποίο δημιουργώντας ανισομερή ανάπτυξη παράγει και ανατροφοδοτεί τις συνθήκες εκείνες που προκαλούν τη μετανάστευση (Κασσιμάτη, 1984: 13-14; Μουσούρου, 2003:60). Έτσι, σύμφωνα με την θεωρία αυτή, το διεθνές κεφάλαιο υποκινεί όλα τα νήματα της μετανάστευσης.

Οι οικονομικοί παράγοντες είναι ασφαλώς σημαντικοί στην απόφαση του ατόμου για μετανάστευση. Οι οικονομικές θεωρίες όμως δεν επαρκούν για την ερμηνεία των μεταναστευτικών κινήσεων που οφείλονται σε άλλους παράγοντες όπως η ανάγκη φυγής από το περιβάλλον στο οποίο απειλείται η ζωή, το κλίμα ακόμα και η ανάγκη εξεύρεσης συζύγου (Green, 2002:114).

1.3.2 Κοινωνιολογική προσέγγιση. Η κοινωνιολογική προσέγγιση εστιάζει στη γνώση των ευκαιριών που προσφέρονται σε άλλες κοινωνίες, συνδέει τη γένεση της μετανάστευσης με τη δομή - της ήδη ανεπτυγμένης και επεκταμένης - παγκόσμιας αγοράς και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις διαπροσωπικές σχέσεις και στα κοινωνικά δίκτυα. Δίνει δηλαδή έμφαση στο αποκαλούμενο κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο (Χαλιάπα, 2009: 90).

Η θεωρία παραγόντων ώθησης- έλξης (*push- pull theory*), εξηγεί τα αίτια της μετανάστευσης λαμβάνοντας υπόψη τις οικονομικές, κοινωνικές και δημογραφικές συνθήκες των χωρών προέλευσης και προορισμού, δηλαδή συνυπολογίζει λόγους οικονομικούς, αλλά και μη οικονομικούς, τόσο στις χώρες προέλευσης όσο και προορισμού (Castles and Kosack, 1973). Η θεωρία αυτή προβάλλει ως παράγοντες ώθησης (*push factors*) τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες ζωής στις φτωχότερες περιοχές (φτώχεια, ανεργία, έλλειψη ποιότητας ζωής). Επιπλέον, προβάλλει ως παράγοντες έλξης (*pull factors*) τα συγκριτικά πλεονεκτήματα στις περισσότερο αναπτυγμένες χώρες (όπως είναι η ανάπτυξη βιομηχανιών και τεχνολογίας από τη μια και η έλλειψη φθηνών εργατικών χεριών από την άλλη). Οι παράγοντες αυτοί προσδιορίζουν το μέγεθος και την κατεύθυνση των ροών.

Η θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων (*world systems theory*), υποστηρίζει ότι η μετανάστευση είναι μια φυσική επίπτωση των διαταραχών και των ανακατατάξεων

που συμβαίνουν αναπόφευκτα στη διαδικασία της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Με κίνητρο την αύξηση των κερδών και την απόκτηση μεγαλύτερου πλούτου, οι επιχειρήσεις εντάσεως κεφαλαίου, επεκτείνουν τη δραστηριότητά τους σε λιγότερο οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες -στην περιφέρεια της παγκόσμιας οικονομίας- ψάχνοντας για γη, πρώτες ύλες, εργατικό δυναμικό, νέες καταναλωτικές αγορές. Κατά συνέπεια η μετανάστευση, σύμφωνα με την θεωρία αυτή, αποτελεί φυσικό επακόλουθο μιας σειράς αναδιαρθρώσεων που συντελούνται κατά την εξέλιξη της κεφαλαιακής ανάπτυξης. Επίσης, η μετανάστευση δεν είναι αποτέλεσμα της αναζήτησης ευκαιριών απασχόλησης και υψηλότερων μισθών, αλλά αποτέλεσμα της δυναμικής της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας (Massey et al., 1993:450).

Η θεωρία των δικτύων (*network theory*), αποδίδει τη μεταναστευτική διαδικασία στην ανάπτυξη προσωπικών, πολιτισμικών ή άλλων κοινωνικών δομών (Oishi, 2002:7). Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, στις χώρες αποστολής, η πληροφόρηση σχετικά με τις εργασίες και τις συνθήκες διαβίωσης στο εξωτερικό μεταδίδεται αποτελεσματικά μέσω προσωπικών κοινωνικών δικτύων, όπως οι συγγενείς, οι φίλοι και οι γείτονες που έχουν μεταναστεύσει. Στις χώρες υποδοχής, οι μεταναστευτικές κοινότητες συχνά βοηθούν τους/τις συμπατριώτες/-ισσες να εγκατασταθούν, να βρουν εργασία και να προσαρμοστούν στο κοινωνικό περιβάλλον (Τριανταφυλλίδου, 2005). Έτσι, οι άνθρωποι μεταναστεύουν επειδή σημαντικοί άλλοι, συγγενείς και φίλοι, μετανάστευσαν πριν από αυτούς. Η οικογενειακή συνένωση συνεχίζει να είναι θεμελιώδης μοχλός μετανάστευσης. Η αγάπη και η εργασία αποτελούν τους ουσιωδέστερους υποκινητές της μετανάστευσης (Suarez- Orozco, 2001). Τα κοινωνικά δίκτυα αυξάνουν την πιθανότητα της διεθνούς μετακίνησης επειδή είναι σε θέση να μειώσουν το κόστος και τους κινδύνους που αυτή συνεπάγεται, ενώ αυξάνουν τα προσδοκώμενα οφέλη από τη μετανάστευση. Η συμμετοχή σε ένα δίκτυο αποτελεί ένα είδος κοινωνικού κεφαλαίου το οποίο αυξάνει την απασχολησιμότητα των ανθρώπων στη χώρα προορισμού (Τριανταφυλλίδου, 2005).

Ωστόσο, η θεωρία των δικτύων δεν μπορεί να ερμηνεύσει τη δημιουργία των μεταναστευτικών ροών, δηλαδή για ποιους λόγους και με ποιες διαδικασίες τέτοια κοινωνικά δίκτυα αναπτύχθηκαν ανάμεσα σε δύο χώρες.

Μια πιο πρόσφατη εξέλιξη των θεωριών σχετικά με τη μετανάστευση συνίσταται στην προσπάθεια συνδυασμού των προηγούμενων σε ένα συνθετικό μοντέλο που χρησιμοποιεί τρία επίπεδα ανάλυσης (Oishi, 2002: 8):

α) το μακρο-επίπεδο (έθνη – κράτη), β) το μέσο-επίπεδο (ομάδες ή οργανώσεις) και

γ) το μικρο-επίπεδο (άτομα).

Στο μακρο-επίπεδο, εξετάζονται οι σχέσεις μεταξύ χωρών αποστολής και υποδοχής μεταναστών, καθώς και οι συνθήκες εισόδου, τα δικαιώματα παραμονής, απασχόλησης κτλ. Το μέσο-επίπεδο περιλαμβάνει επίσημες δομές, διαμεσολαβητές και διευκολυντές (facilitators), πρακτορεία και άτυπα δίκτυα, μέσω των οποίων άτομα και οικογένειες/νοικοκυριά διαπραγματεύονται τις μεταναστευτικές τους πορείες. Στο μικρο-επίπεδο βρίσκονται τα άτομα-μετανάστες, των οποίων οι μεταναστευτικές επιλογές οριοθετούνται με βάση τις ατομικές τους ιστορίες, τις κοινωνικές τους ταυτότητες, τις διαθέσιμες πηγές στήριξης και επηρεάζονται επίσης από ευρύτερους δομικούς παράγοντες.

Παρατηρούμε, πως η μετανάστευση δεν είναι απλά ένα φαινόμενο, αλλά μια διαδικασία της οποίας η κατανόηση απαιτεί διαρκή ερευνητική ανάλυση, σύνθεση των επιμέρους θεωρητικών προσεγγίσεων και βελτίωση των εργαλείων έρευνας και στατιστικής ανάλυσης (Εμκε-Πουλοπούλου, 2007). Γι'αυτό το λόγο, οργανώσαμε τη δική μας έρευνα, με τέτοιο τρόπο ώστε να προσεγγίσει πολλαπλές πτυχές της μετανάστευσης και του μετανάστη, και να δει πώς αυτές αλληλοεπηρεάζονται και αλληλοδιαμορφώνονται.

1.4 Οικονομική μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα

Από τη δεκαετία του 1970 και μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980, η οικονομική κρίση στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, οι επενδύσεις στην Ελληνική οικονομία και κατ' επέκταση η ανάγκη για εργατικά χέρια και ελαστική εργασία, δημιούργησαν δύο μεταναστευτικά κύματα προς την Ελλάδα. Ένα κύμα παλιννόστησης κυρίως από Έλληνες μετανάστες που επέστρεψαν από διάφορες χώρες που είχαν μεταναστεύσει, αλλά και ένα σημαντικό ποσοστό ατόμων από χώρες του Τρίτου Κόσμου (Αφρική, Ασία) οι οποίοι έβρισκαν δουλειά στην Ελλάδα σε εργασίες χαμηλού γοήτρου, συνήθως ανθυγιεινές και χαμηλά αμειβόμενες (Σπανέα, 2006).

Από το τέλος όμως της δεκαετίας του 1980 το μεταναστευτικό ρεύμα προς την Ελλάδα αυξάνει. Προέρχεται, κυρίως από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ και άλλες ανατολικές χώρες, ενώ το άνοιγμα των συνόρων της Ελλάδας με την Αλβανία, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, προκάλεσε ένα τεράστιο κύμα μεταναστών, το οποίο υπολογίζεται περίπου στο μισό εκατομμύριο (Γεωργούλας, 2001). Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της απογραφής του 2001, ο αριθμός των ατόμων με ξένη υπηκοότητα

σημείωσε ραγδαία αύξηση την περίοδο 1991-2001. Πιο συγκεκριμένα, ενώ το 1991 ο αριθμός των αλλοδαπών που διέμεναν στην Ελλάδα ήταν περίπου 167.000, δέκα χρόνια αργότερα ο αριθμός αυτός είχε σχεδόν πενταπλασιαστεί αγγίζοντας τις 800.000. Παρά την αδυναμία εξακρίβωσης του ακριβούς μεγέθους της μετανάστευσης, νόμιμης ή παράνομης, τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν ότι οι μετανάστες αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδος και του εργατικού της δυναμικού που μπορεί να πλησιάζει ή να υπερβαίνει το 7% για την πρώτη περίπτωση και το 10% στην δεύτερη (Λιανός & Παπακωνσταντίνου, 2003; Μπαγκαβός & Παπαδοπούλου, 2001).

Σύμφωνα με πιο πρόσφατα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας, το 2008 οι αλλοδαποί που ζούσαν και εργάζονταν στην Ελλάδα ήταν περισσότεροι από 900.000 και καταλάμβαναν το 8.1% του συνόλου του πληθυσμού. (Ερευνα Eurostat, 2008).

Υπάρχουν μια σειρά παραγόντων που ελκύουν (pull factors) τους μετανάστες να έρθουν στην Ελλάδα. Πρωταρχικά, η γεωγραφική της θέση, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως προς την επιλογή της ως χώρα είτε τελικού προορισμού, είτε ενδιάμεσου, από τους μετανάστες. Η Ελλάδα βρίσκεται στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων και γειτνιάζει άμεσα με κάποιες ιδιαίτερα πολιτικά ασταθείς και ταραχώδεις περιοχές, όπως η Αφρική, η Ασία και τα Βαλκάνια. Επίσης, η μορφολογία των ελληνικών συνόρων και η δυσκολία φύλαξής τους, διευκολύνει την είσοδο αλλοδαπών.

Όμως, από τους πιο σημαντικούς παράγοντες έλξης φαίνεται να είναι η μορφή της Ελληνικής οικονομίας, όπου η ανθούσα παραοικονομία και ο ιδιωτικός τομέας δίνει την δυνατότητα σε ανειδίκεντους μετανάστες εργάτες να βρουν εργασία (Kassimis & Kassimi, 2004).

Παρακάτω καταγράφονται συνοπτικά στατιστικά στοιχεία τα οποία αντλήσαμε από την απογραφή της ΕΛ.ΣΤΑΤ του 2001 και σχετίζονται με την εθνικότητα, την κατανομή των μεταναστών στις περιφέρειες της Ελλάδας, καθώς και τους λόγους εγκατάστασής τους σε αυτή. Επίσης, καταγράφονται δεδομένα αναφορικά με το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, το επίπεδο εκπαίδευσης και τους τομείς απασχόλησης των μεταναστών στην Ελλάδα.

1.5 Στατιστικά στοιχεία για την σύνθεση των μεταναστών στην Ελλάδα

1.5.1 Εθνική σύνθεση του μεταναστευτικού πληθυσμού. Οι μετανάστες στην Ελλάδα κατάγονται κυρίως από γειτονικές χώρες. Περισσότερος από τον μισό αλλοδαπό πληθυσμό της Ελλάδας προέρχεται από την Αλβανία (57,49%), ενώ η δεύτερη σε μέγεθος μεταναστευτική ομάδα είναι οι Βούλγαροι των οποίων το ποσοστό επί του συνολικού μεταναστευτικού πληθυσμού είναι κατά πολύ μικρότερο (4,6%). Ακολουθούν οι μετανάστες προερχόμενοι από την Γεωργία και την Ρουμανία. Οι Αμερικανοί, Κύπριοι, Βρετανοί, και Γερμανοί παρουσιάζονται ως σημαντικές κοινότητες και η καθεμιά αποτελεί περίπου το 2% του συνόλου του αλλοδαπού πληθυσμού. Η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της Ε.Ε η οποία έχει μία εθνικότητα η οποία ξεπερνά το 50% του συνόλου των αλλοδαπών που βρίσκονται στη χώρα (Λιανός, 2005).

Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται οι χώρες προέλευσης των μεταναστών που βρίσκονταν στην Ελλάδα κατά την περίοδο της απογραφής.

Πίνακας 1. Χώρες προέλευσης μεταναστών

Χώρα καταγωγής	Αριθμός	Ποσοστό
Αλβανία	438.036	57,49%
Βουλγαρία	35.104	4,60%
Γεωργία	22.875	3,00%
Ρουμανία	21.994	2,88%
ΗΠΑ	18.140	2,38%
Ρωσία	17.535	2,30%
Κύπρος	17.426	2,28%
Ουκρανία	13.616	1,78%
Ηνωμένο Βασίλειο	13.196	1,73%
Πολωνία	12.831	1,68%
Γερμανία	11.806	1,54%
Πακιστάν	11.130	1,46%
Αυστραλία	8.767	1,15%
Τουρκία	7.881	1,03%
Αίγυπτος	7.448	0,97%

Ινδία	7.216	0,94%
Φιλιππίνες	6.478	0,85%
Ιταλία	5.825	0,76%
Μολδαβία	5.718	0,75%
Συρία	5.552	0,72%
Μπαγκλαντές	4.854	0,63%
Άλλη	68,385	8,97%
Σύνολο	761.813	100,00%

(Πηγή: Απογραφή ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001).

1.5.2 Περιφερειακή κατανομή του μεταναστευτικού πληθυσμού. Σύμφωνα με την απογραφή της ΕΛ.ΣΤΑΤ του 2001, φαίνεται πως υπάρχει διαφοροποίηση από περιφέρεια σε περιφέρεια με βάση την εγκατάσταση των μεταναστών. Σε κάποιες περιφέρειες εγκαθίστανται στα αστικά κέντρα αυτών ενώ σε άλλες επιλέγουν να εγκατασταθούν στις αγροτικές περιοχές.

Η πλειοψηφία των μεταναστών (78,6%), επιλέγει την εγκατάσταση στις αστικές περιοχές με την μεγαλύτερη συγκέντρωση μεταναστών να σημειώνεται στην πρωτεύουσα της Ελλάδας, ενώ το υπόλοιπο 21,4% έχει εγκατασταθεί σε αγροτικές περιοχές.

Πίνακας 2. Περιφερειακή κατανομή μεταναστών

Περιφέρειες χώρας	Πληθυσμός Μεταναστών (ποσοστό)	Κατανομή σε περιοχές (ποσοστό)	
		Αστικές	Αγροτικές
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	1,7%	61,7%	38,3%
Κεντρική Μακεδονία	12%	76,8%	23,2%
Δυτική Μακεδονία	1%	51,5%	48,5%
Θεσσαλία	4,4%	60,8%	39,2%
Ήπειρος	1,9%	53,5%	46,5%
Ιόνια Νησιά	2,3%	40,5%	59,5%
Δυτική Ελλάδα	5,1%	58,8%	41,2%
Στερεά Ελλάδα	6,3%	57,5%	42,5%
Πελοπόννησος	7%	48,6%	51,4%
Αττική	47,5%	98,9%	1,1%

Βόρειο Αιγαίο	1,2%	46,5%	53,5%
Νότιο Αιγαίο	3,1%	62,2%	37,8%
Κρήτη	6,1%	56,9%	43,1%
Σύνολο	100	78,6%	21,4%

(Πηγή: Απογραφή ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001).

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι:

- Το 47,5% των μεταναστών βρίσκεται στην περιφέρεια Αττικής. Η επόμενη κατά σειρά περιφέρεια που συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό μεταναστών είναι η Κεντρική Μακεδονία με ποσοστό 12% .
- Το σύνολο των μεταναστών που διαμένει στην Αττική, έχει εγκατασταθεί στις αστικές περιοχές με ποσοστό 98,9% και μόλις το 1,1% βρίσκεται στις αγροτικές περιοχές.
- Στις περιφέρειες Πελοποννήσου, Ιονίων νήσων και Βορείου Αιγαίου παρατηρούμε πως το ποσοστό των μεταναστών που βρίσκεται στις αγροτικές περιοχές είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο στις αστικές περιοχές.

1.5.3 Λόγοι εγκατάστασης μεταναστών. Στην Ελλάδα κυριαρχεί η έλευση οικονομικών μεταναστών (Baldwin-Edwards & Safilios-Rothschild, 1999). Έτσι η κυριότερη αιτία εγκατάστασης του 51% των αλλοδαπών στην Ελλάδα ήταν η αναζήτηση εργασίας. Ο αριθμός αυτός είναι λίγο μεγαλύτερος, αφού πολλοί δήλωσαν πως έχουν εγκατασταθεί για μεικτούς λόγους κι ένας από αυτούς είναι και η εργασία. Άλλοι λόγοι εγκατάστασης στην Ελλάδα είναι η οικογενειακή επανένωση σε ποσοστό 12% του αλλοδαπού πληθυσμού.

Σχήμα 1. Κύριος λόγος εγκατάστασης μεταναστών στην Ελλάδα (Πηγή: Απογραφή ΕΛ. ΣΤΑΤ., 2001).

1.5.4 Φύλο. Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, στην Ελλάδα υπάρχουν συνολικά 415.368 άνδρες και 346.445 γυναίκες. Οι άνδρες αποτελούν την πλειοψηφία με ποσοστό 54,5% του πληθυσμού και οι γυναίκες το 45,5%. Παρ' όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι η δυσαναλογία ανάμεσα στα δύο φύλα διαφέρει ανάλογα με τη χώρα καταγωγής. Έτσι, για παράδειγμα 96% των πακιστανών, 94% των μπαγκλαντεσιανών και 92% των ινδών μεταναστών είναι άνδρες. Από την άλλη πλευρά, το 76% των μεταναστών από τις Φιλιππίνες και το 60% των μεταναστών από τη Βουλγαρία είναι γυναίκες.

1.5.5 Ηλικιακή δομή του μεταναστευτικού πληθυσμού. Η πλειοψηφία των αλλοδαπών στην Ελλάδα είναι νεαρής ηλικίας, αφού 563.741 άτομα (74% των αλλοδαπών) έχουν ηλικία μικρότερη από τα 39 έτη. Το υπόλοιπο 26% είναι άνω των 40 ετών. Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το 57% ανήκει σε παραγωγικές ηλικίες 15- 39 ετών. Όπως φαίνεται στον πίνακα τα δύο μεγάλα ποσοστά τα κατέχουν οι ηλικίες 15- 24 και 25-39 (πίνακας 3).

Πίνακας 3. Ηλικιακή σύνθεση μεταναστών

Ομάδες ηλικιών	Πληθυσμός μεταναστών	Ποσοστό %
< 14	126.811	17%
15- 24	153.119	20%
25- 39	282.689	37%
40-54	141.002	18,5%
55- 64	31.515	4%

65- 79	22.245	2%
>80	4.432	0,5%
Σύνολο	761.813	100%

(Πηγή: Απογραφή ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001).

1.5.6 Οικογενειακή κατάσταση μεταναστών. Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση των μεταναστών, οι μισοί περίπου μετανάστες (52%) είναι έγγαμοι ενώ το 44% είναι άγαμοι. Οι υπόλοιποι δηλώνουν διαζευγμένοι/ εν διαστάσει ή τελούντες σε χηρεία. Για τους άνδρες τα ποσοστά έγγαμων και άγαμων είναι περίπου ίσα, ενώ για τις γυναίκες το 61% είναι έγγαμες και το 28% άγαμες.

Πίνακας 4. Οικογενειακή κατάσταση μεταναστών

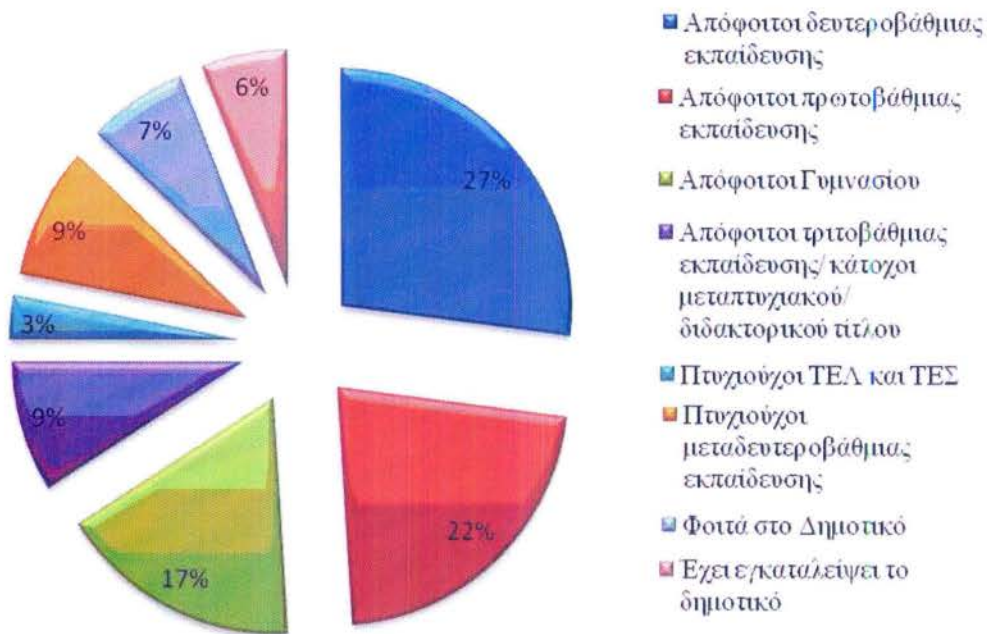
Οικογενειακή κατάσταση	Ποσοστό αλλοδαπών
Έγγαμοι	52%
Άγαμοι	44%
Διαζευγμένοι	3%
Χήροι	1%

(Πηγή: Απογραφή ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001).

1.5.7 Εκπαιδευτικό επίπεδο μεταναστών. Το επίπεδο εκπαίδευσης των μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα, από τα στοιχεία της απογραφής της ΕΛ.ΣΤΑΤ. το 2001, είναι το εξής:

- ✦ Το 27,0% είναι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης,
- ✦ το 22,0% είναι απόφοιτοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης,
- ✦ το 17,0% έχει φοιτήσει στο γυμνάσιο,
- ✦ το 9,0% έχει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είτε είναι κάτοχος διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου,
- ✦ το 3,0% αναλογεί σε πτυχιούχους ΤΕΛ και ΤΕΣ,
- ✦ το 9,0% είναι το ποσοστό των πτυχιούχων μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης
- ✦ το 7,0% φοιτά στο Δημοτικό,
- ✦ και το 6,0% έχει εγκαταλείψει το δημοτικό.

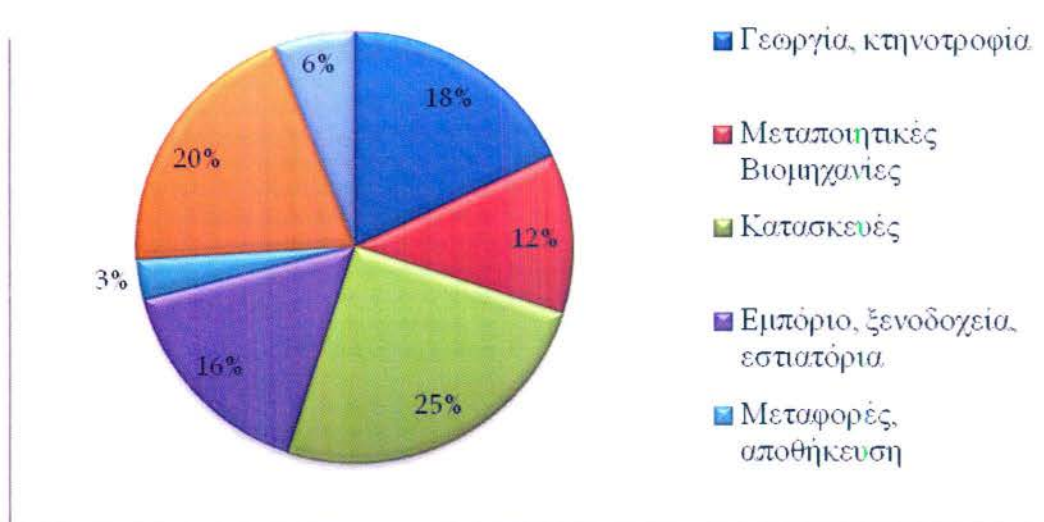
Επίπεδο εκπαίδευσης

Σχήμα 2. Εκπαιδευτικό επίπεδο μεταναστών (Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.,2001).

Όπως διαπιστώνουμε το επίπεδο των μεταναστών στην Ελλάδα δεν είναι ιδιαίτερα υψηλό με τα μεγαλύτερα ποσοστά να συγκεντρώνουν οι απόφοιτοι της δευτεροβάθμιας και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

1.5.8 Απασχόληση μεταναστών. Οι μετανάστες συμμετέχουν κατά 9,5% στη συνολική απασχόληση της χώρας. Ταυτόχρονα το 90% των μεταναστών που εργάζονται είναι μισθωτοί. Από το συνολικό αριθμό μεταναστών, δήλωσε πως εργάζεται ποσοστό 51,78%. Οι περισσότεροι μετανάστες εργάζονται στις κατασκευές (25%), στη γεωργία και την κτηνοτροφία (18%), στη μεταποίηση (12%), στο εμπόριο και στον τουρισμό (16%).

Σχήμα 3. Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας (Πηγή: Απογραφή ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001).

1.6 Μετανάστευση στον νομό Μεσσηνίας: Στατιστικά στοιχεία για την σύνθεση των μεταναστών στη Μεσσηνία.

Η Περιφέρεια Πελοποννήσου αποτελεί την τρίτη περιφέρεια στην Ελλάδα, μετά την Αττική και τα Ιόνια Νησιά, συγκέντρωσης οικονομικών μεταναστών με ποσοστό αλλοδαπών να φτάνει το 7% στο σύνολο του πληθυσμού (Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος & Ανθρώπινου Δυναμικού. Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2001). Η Μεσσηνία υποδέχτηκε την τελευταία δεκαετία σημαντικό αριθμό μεταναστών, σχεδόν τον μεγαλύτερο αριθμό από όλους τους νομούς της Περιφέρειας Πελοποννήσου (Λιανός & Παπακωνσταντίνου, 2003).

Ο νομός Μεσσηνίας είναι τρίτος στη σειρά σε αριθμό μεταναστών (13.267), πρώτος στη σειρά είναι ο νομός Αχαΐας με 17.545 και δεύτερος ο νομός Κορινθίας με 13.550, σύμφωνα με την απογραφή του 2001, όπως φαίνεται στον πίνακα 5.

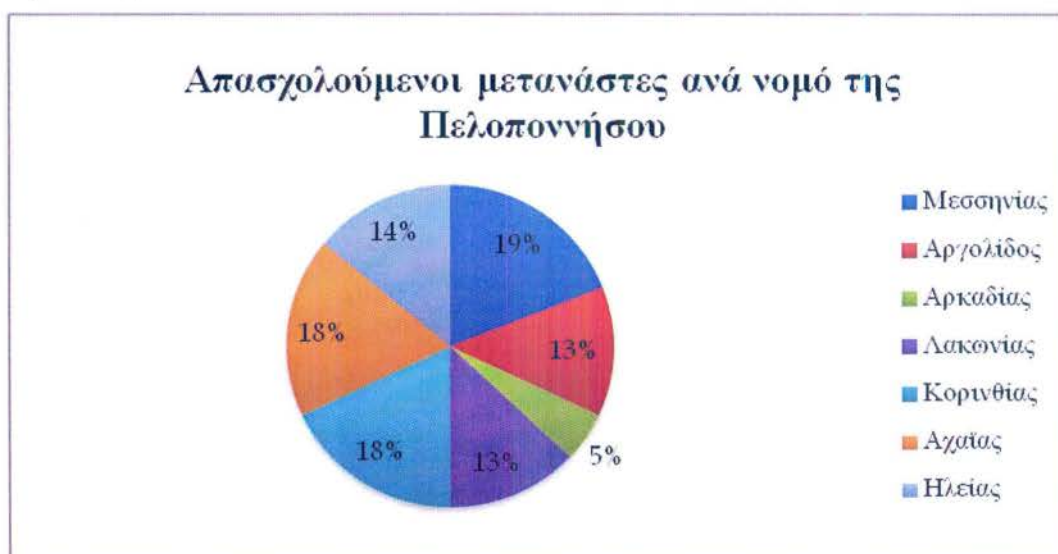
Ο μεταναστευτικός πληθυσμός είναι εγκατεστημένος τόσο στις αστικές περιοχές του νομού, όσο και στις αγροτικές.

Πίνακας 5. Πληθυσμός αλλοδαπών ανά νομό της περιφέρειας Πελοποννήσου.

ΝΟΜΟΙ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	9.118
ΑΡΚΑΔΙΑΣ	3.826
ΑΧΑΪΑΣ	17.545
ΗΛΕΙΑΣ	10.616
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	13.550
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	8.112
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	13.267
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	76.034

(Πηγή: Απογραφή ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001).

Όμως, ο νομός Μεσσηνίας παρουσιάζει τον μεγαλύτερο αριθμό απασχολούμενων μεταναστών σε σχέση με τους υπόλοιπους νομούς της περιφέρειας Πελοποννήσου. Συγκεκριμένα κατέχει το 19% των απασχολούμενων μεταναστών, από τους οποίους ο μεγαλύτερος αριθμός απασχολείται στην πρωτεύουσα της Μεσσηνίας, την Καλαμάτα.

Σχήμα 4. Ποσοστά απασχολούμενων μεταναστών ανά νομό της Πελοποννήσου (Πηγή: Απογραφή ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001).

1.6.1 Εθνική σύνθεση μεταναστευτικού πληθυσμού Μεσσηνίας. Στην πλειοψηφία τους οι μετανάστες στην Μεσσηνία προέρχονται από χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης με ποσοστό 64%. Το υπόλοιπο 36% του πληθυσμού προέρχεται από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι κυριότερες ομάδες μεταναστών με βάση την εθνικότητα που

βρίσκονται στον νομό φαίνονται στον παρακάτω πίνακα (πίνακας 6). Από αυτούς, οι μετανάστες προερχόμενοι από την Αλβανία ανέρχονται στους 6.779, από τη Βουλγαρία 2.292 και από τη Ρουμανία 1.359.

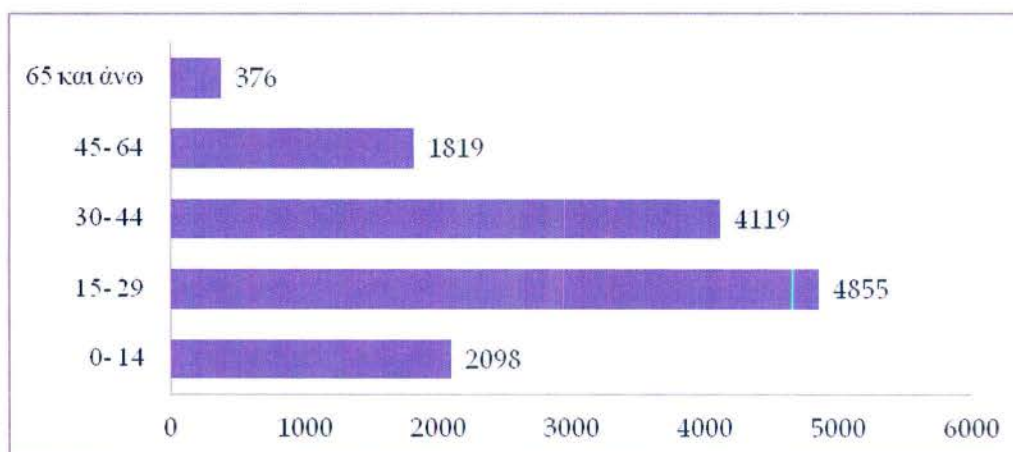
Πίνακας 6. Κυριότερες εθνικές ομάδες μεταναστών

Εθνικότητες	Αριθμός Μεταναστών
Αλβανία	6.779
Βουλγαρία	2.292
Ρουμανία	1.359
Πολωνία	230
Ουκρανία	175
Μολδαβία	127
Αρμενία	102
Ρωσία	101
Γεωργία	75

(Πηγή: Απογραφή ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001).

1.6.2 Φύλο. Σύμφωνα με την απογραφή της ΕΛ.ΣΤΑΤ. του 2001, οι άνδρες μετανάστες υπερέχουν αριθμητικά από τις γυναίκες μετανάστριες. Έτσι, σε σύνολο 13.267 μεταναστών που βρίσκονται στο νομό Μεσσηνίας, οι 7.315 είναι άνδρες και οι 5.952 είναι γυναίκες.

1.6.3 Ηλικία. Οι μετανάστες είναι κυρίως άτομα νεαρής ηλικίας, γεγονός που ισχύει για τους μετανάστες όλης της Ελλάδος.

Σχήμα 5. Ηλικιακές ομάδες μεταναστών στον νομό Μεσσηνίας (Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.,2001).

Όπως φαίνεται στο σχήμα, οι περισσότεροι μετανάστες του νομού βρίσκονται σε παραγωγικές ηλικίες. Οι ηλικιακές ομάδες 15-29 και 30-44 συγκεντρώνουν τον μεγαλύτερο αριθμό μεταναστών (σχήμα 5).

1.6.4 Επίπεδο εκπαίδευσης. Στον νομό Μεσσηνίας, όπως φαίνεται στο παρακάτω σχήμα, το 27% των μεταναστών είναι απόφοιτοι της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, το 25% απόφοιτοι της μέσης εκπαίδευσης ενώ το 19% είναι απόφοιτοι γυμνασίου. Το 10% είναι αναλφάβητοι ενώ μόλις το 4% αποτελείται από αποφοίτους ανώτατων σχολών και το 2% από πτυχιούχους μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (σχήμα 6).

Επίπεδο εκπαίδευσης των μεταναστών στον νομό Μεσσηνίας

Σχήμα 6. Εκπαιδευτικό επίπεδο μεταναστών νομού Μεσσηνίας (Πηγή: Απογραφή ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001).

1.6.5 Απασχόληση. Στον νομό υπάρχουν συνολικά 8.109 οικονομικά ενεργοί μετανάστες από τους οποίους οι 7.510 είναι απασχολούμενοι. Από αυτούς άνδρες είναι 5.102 και γυναίκες 2.408. Αποτελούν δηλαδή, το 11% του εργατικού δυναμικού του νομού. Οι απασχολούμενοι αλλοδαποί στην πλειοψηφία τους απασχολούνται στην γεωργία και την κτηνοτροφία κατέχοντας ποσοστό 52%. Ο τομέας κατασκευών συγκεντρώνει ποσοστό 20%. Ο αμέσως επόμενος τομέας απασχόλησής τους είναι ο τομέας του εμπορίου, των επισκευών, των ξενοδοχείων και των εστιατορίων, με ποσοστό 7%, όπως δείχνει ο πίνακας που ακολουθεί (πίνακας 7).

Πίνακας 7. Κλάδοι απασχόλησης μεταναστών νομού Μεσσηνίας.

Κλάδοι απασχόλησης	Αριθμός αλλοδαπών και ποσοστό
Γεωργία, Κτηνοτροφία, Θήρα, Αλιεία, Δασοκομία	3.936 (52%)
Ορυχεία, Λατομεία	2 (0,2%)
Μεταποιητικές Βιομηχανίες	228 (3%)
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού	9 (0,1%)
Κατασκευές	1.506 (20%)
Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία,	510

εστιατόρια	(7%)
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	10 (1%)
Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	97 (1,2%)
Λοιπές υπηρεσίες	898 (12%)
Δήλωσαν ασαφώς ή δεν δήλωσαν καθόλου	314 (4%)
Σύνολο	7.510

(Πηγή: Απογραφή ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001).

1.6.6 Λόγοι εγκατάστασης. Από το σύνολο των αλλοδαπών στον νομό, οι 7.804 έχουν δηλώσει ότι έχουν εγκατασταθεί για λόγους εργασίας. Μαζί με αυτούς που δήλωσαν πως έχουν εγκατασταθεί για μεικτούς λόγους και ένας από αυτούς είναι και η εργασία, πληθυσμιακά ανέρχονται στους 8.132. Άλλοι λόγοι εγκατάστασης είναι η επανένωση οικογένειας, σπουδές, αναζήτηση ασύλου.

Από τα στατιστικά στοιχεία που παρουσιάστηκαν παραπάνω διαπιστώνουμε πως η Μεσσηνία αποτελεί μία μικρογραφία της σύνθεσης του μεταναστευτικού πληθυσμού, όπως αυτός αποτυπώνεται στην ολότητα του ελλαδικού χώρου.

1.6.7 Η περίπτωση της Καλαμάτας και της Μεσσήνης. Οι περιοχές ενδιαφέροντος της παρούσας έρευνας είναι οι δήμοι Καλαμάτας και Μεσσήνης του νομού Μεσσηνίας. Η Καλαμάτα είναι η πρωτεύουσα του νομού και στην απογραφή του 2001 (ΕΛ.ΣΤΑΤ.) είχε 61.373 κατοίκους, ενώ σαν πρωτεύουσα του νομού συγκεντρώνει τον περισσότερο πληθυσμό. Κατά την απογραφή, οι αλλοδαποί που κατοικούσαν στην Καλαμάτα ανέρχονταν στους 3.223.

Ο δήμος Μεσσήνης βρίσκεται σε απόσταση δεκαπέντε χιλιομέτρων από την Καλαμάτα και αποτελεί τον δεύτερο πληθυσμιακά δήμο του νομού με 10.853 κατοίκους σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ., (2001). Από αυτούς οι αλλοδαποί που κατοικούσαν στη Μεσσήνη σύμφωνα με την απογραφή ανέρχονταν στους 679.

1.7 Οικονομική κρίση στην Ελλάδα και μετανάστευση

Οικονομική κρίση ονομάζεται το φαινόμενο κατά το οποίο μία οικονομία χαρακτηρίζεται από μια διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Η οικονομική δραστηριότητα περιλαμβάνει όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας, όπως η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδύσεις κ.λπ. Ο βασικότερος δείκτης οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες, όταν αυξομειώνονται, συμπαρασύρουν μαζί τους και όλα τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη.

Η οικονομική κρίση αποτελεί τη μία από τις δύο φάσεις των οικονομικών διακυμάνσεων και συγκεκριμένα τη φάση της καθόδου, όταν δηλαδή η οικονομική δραστηριότητα βρίσκεται σε μια συνεχή συρρίκνωση (Θεοδώρου, 2012).

Οι επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης δεν αφήνουν ανεπηρέαστους τους μετανάστες εργαζόμενους, οι οποίοι είναι πιο ευάλωτοι στην ανεργία και στις ευέλικτες μορφές απασχόλησης που επιβάλλονται με αφορμή ή εξαιτίας της οικονομικής κρίσης.

Κατ' αρχήν, ένας μεγάλος αριθμός, από όσους εγκαταστάθηκαν σε οποιαδήποτε χώρα - μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα πλαίσια των πρόσφατων μεταναστεύσεων, αφενός συγκεντρώνουν όλα τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των πιο ευάλωτων εργαζομένων κατά την διάρκεια οικονομικών κρίσεων (νέοι σε ηλικία, νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας, χαμηλής ειδίκευσης), αφετέρου απασχολούνται κατά κύριο λόγο σε κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, οι οποίοι πλήττονται άμεσα μέσα σε ένα τέτοιο οικονομικό περιβάλλον, όπως οι κατασκευές, ο τουρισμός και η βιοτεχνία (Papademetriou & Terrazas, 2009).

Στην σχετική διεθνή βιβλιογραφία αναφέρονται συγκεκριμένες άμεσες επιπτώσεις εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης από τις οποίες οι σημαντικότερες είναι οι εξής έξι (Castles et al., 2009) :

- Αυξημένες τάσεις επαναπατρισμού ορισμένων μεταναστών ως αντίδραση στην ανεργία και στην μείωση του εισοδήματός τους.
- Μειωμένες από- μεταναστευτικές τάσεις στις χώρες καταγωγής.
- Ευρεία συρρίκνωση των ανεπίσημων μεταναστεύσεων εξαιτίας της μικρής ζήτησης εργασίας στις χώρες προορισμού.
- Μείωση των εμβασμάτων των μεταναστών εργαζομένων προς τις χώρες καταγωγής τους.

Ειδικότερα όσον αφορά την συρρίκνωση των εμβασμάτων των μεταναστών προς τις πατρίδες τους, καθώς επίσης, και την υποχώρηση των επενδύσεων και της αναπτυξιακής ενίσχυσης προς τις χώρες καταγωγής εκτιμάται ότι θα προκαλέσουν τις προϋποθέσεις για κάθε είδους εντάσεις και διενέξεις σε περιοχές με αδύναμους κυβερνητικούς σχηματισμούς και υψηλά επίπεδα φτώχειας του πληθυσμού (Castles, 2009).

Στον βαθμό που η τρέχουσα οικονομική συγκυρία διατηρηθεί αρνητική, το ενδεχόμενο μιας αυξημένης επανα-μεταναστευτικής τάσης προς τις χώρες καταγωγής δεν μπορεί να αποκλειστεί, παρά το γεγονός ότι στην λήψη μιας τέτοιας απόφασης πρωτεύοντα ρόλο διαδραματίζει η οικονομική ανάπτυξη και η πρακτική ή νομική ευκολία μετακίνησης στην χώρα προέλευσης και όχι τόσο οι δυσκολίες πρόσβασης στην αγορά εργασίας της χώρας υποδοχής (Papademetriou, 2009).

Από την άλλη πλευρά, εμπειρικές έρευνες δείχνουν ότι η επιστροφή των μεταναστών στις χώρες καταγωγής τους αυξάνεται όταν υπάρχουν δυσμενείς συνθήκες στην αγορά εργασίας (Campbell & Johnson, 1974) ή όταν οι οικονομικές συνθήκες δεν είναι οι καλύτερες δυνατές (Barth, 1965; Vanderkamp, 1968). Επίσης, η πρόθεση επιστροφής εμφανίζει την ίδια πορεία με εκείνη του ρυθμού ανεργίας της χώρας προορισμού. Το επίπεδο της ανεργίας συνεπάγεται και αυξημένη πιθανότητα επιστροφής του μετανάστη στη χώρα καταγωγής του (Bailey, 1993; Herzog, et al., 1993), ιδιαίτερα μάλιστα, εάν αυτός αποτελεί την κύρια πηγή εισοδήματος για το νοικοκυριό (DaVanzo, 1978).

Ως προς την ενίσχυση, όμως, της τάσης επιστροφής των μεταναστών στις πατρίδες τους ή στις χώρες προηγούμενης εγκατάστασής τους, η απώλεια της θέσης εργασίας ή του εισοδήματος δεν αρκεί από μόνη της για την οριστική εγκατάλειψη του τόπου μόνιμης διαμονής.

Ορισμένοι σπουδαίοι παράγοντες είναι ικανοί να εγγυηθούν την αναβολή ή ακόμη και την ματαίωση μιας τέτοιας προοπτικής και είναι (Papademetriou, et al., 2009):

- Οι ισχυροί οικογενειακοί ή άλλοι κοινωνικοί δεσμοί με την χώρα υποδοχής συνέπεια μιας μακροχρόνιας και αδιάλειπτης παραμονής σε αυτήν.
- Το κόστος και η πρακτική ευκολία επανεγκατάστασης η οποία δεν εξαρτάται μόνο από την γεωγραφική απόσταση, αλλά και από τις σχέσεις που διατηρήθηκαν με την χώρα υποδοχής από την εποχή της αναχώρησης.

➤ Η απόλαυση κοινωνικοασφαλιστικών παροχών και δικαιωμάτων που εξασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης στην χώρα υποδοχής.

➤ Η διατήρηση της πρακτικά ευχερούς και ιδίως νομικά επιτρεπτής δυνατότητας επιστροφής στην ίδια χώρα υποδοχής, στην περίπτωση βελτίωσης του παγκόσμιου οικονομικού περιβάλλοντος στο άμεσο μέλλον.

Με άλλα λόγια αυξημένη τάση για μόνιμη εγκατάσταση στην χώρα υποδοχής εμφανίζουν εκείνοι οι μετανάστες, που δεν έχουν χαρτιά και επομένως αδυνατούν να μετακινηθούν εκτός των συνόρων, όποτε το επιθυμήσουν, ενώ, αντιθέτως, αποδεικνύεται ότι κυκλοφορούν περισσότερο, όσοι έχουν άδειες διαμονής, που το επιτρέπουν, ή όσοι απολαμβάνουν άλλου ευνοϊκότερου καθεστώτος, όπως, ιδίως, της διπλής υπηκοότητας (Καψάλης, 2009).

Σήμερα, τα στοιχεία σχετικά με τις επιπτώσεις της κρίσης στην Ελλάδα είναι ακόμη πολύ αποσπασματικά, αν και μερικές πολύτιμες αναφορές και άρθρα έχουν αρχίσει να εμφανίζονται.

Σύμφωνα με έρευνα του ΟΟΣΑ, η οικονομική κρίση της Ελλάδας, προκαλώντας μείωση της απασχόλησης και αύξηση της ανεργίας, πλήττει έντονα τους μετανάστες. Ο Οργανισμός επισημαίνει επίσης, ότι εξαιτίας της μείωσης του πληθυσμού που βρίσκεται σε παραγωγική ηλικία, αλλά και του αριθμού των μεταναστών, θα επέλθει συρρίκνωση της ανάπτυξης.

Συγκεκριμένα, στην ειδική έκθεση του ΟΟΣΑ « Migration Outlook 2010 », γίνεται λόγος για μείωση της μεταναστευτικής ροής προς την Ελλάδα, καθώς και για περιορισμό της απασχόλησης του μεταναστευτικού πληθυσμού. Οι εν λόγω τάσεις κρίνονται φυσιολογικές, εφόσον υπάρχει μείωση της ανάπτυξης και των επενδύσεων γενικότερα στην Ελλάδα και στο χώρο των κατασκευών και της οικοδομής, ειδικότερα, ο οποίος, απορροφά το μεγαλύτερο τμήμα εργατικού δυναμικού μεταναστών (Θεοδωρίδης, 2010).

Από τα ανωτέρω, αντιλαμβανόμαστε πως το γενικό αρνητικό οικονομικό κλίμα ίσως θα οδηγούσε σε μία μείωση των εισροών – υποθέτοντας ότι μερικοί μετανάστες θα παρακινηθούν για να επιστρέψουν στις πατρίδες τους ενώ όλο και λιγότεροι μετανάστες θα τείνουν να έρχονται στην Ελλάδα δεδομένων των αρνητικών προοπτικών όσον αφορά την απασχόληση και τις αμοιβές. Όμως, στοιχεία όσον αφορά τις μεταναστευτικές ροές (εισερχόμενες- εξερχόμενες) δεν είναι διαθέσιμα από την ελληνική στατιστική υπηρεσία, οπότε, δεν είναι δυνατή η σχετική αξιολόγηση για το μέχρι ποιο σημείο η κρίση έχει επηρεάσει τα μεταναστευτικά ρεύματα.

Από μελέτη έχει διαπιστωθεί ότι οι μετανάστες από την εποχή των υψηλών ρυθμών ανάπτυξης (έως το 2004) πληρώνονταν 40% χαμηλότερα από τους γηγενείς. Οι αμοιβές τους άρχισαν να μειώνονται περαιτέρω από το φθινόπωρο του 2009 και τον Φεβρουάριο του 2010 επισημάνθηκε η πρώτη ανησυχητική αύξηση της ανεργίας, που πλήττει τους μετανάστες σε μεγαλύτερο βαθμό από τους ημεδαπούς (Δεληθανάση, 2010).

Για τους άνεργους μετανάστες εξακολουθούν να ισχύουν, τουλάχιστον σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα, δύο πολύ σημαντικές εναλλακτικές πριν την απόφαση για επαναπατρισμό: αφενός η ευελιξία, που παραδοσιακά « αποδέχονται » να υποστούν στην αγορά εργασίας και η επαγγελματική κινητικότητα που επιδεικνύουν σε συνδυασμό με την προοπτική της ανάληψης οποιουδήποτε τύπου εργασίας, και αφετέρου, η αδήλωτη απασχόληση στην οποία καταφεύγουν συχνά πολλοί εργοδότες σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση εκμεταλλευόμενοι το γενικότερο κλίμα εργασιακής ανασφάλειας που επικρατεί.

Σύμφωνα με τον Κασίμη, η απόφαση ενός μετανάστη να παραμείνει ή όχι στη χώρα θα εξαρτηθεί από τη διάρκεια της κρίσης, το πώς επηρεάζει η κρίση τον τομέα απασχόλησής του -οι χαμηλής ειδίκευσης εργαζόμενοι είναι πιο ευάλωτοι στην ύφεση- το πώς διαμορφώνονται οι αμοιβές και τέλος τον βαθμό ευελιξίας που μπορεί να επιδείξει (Δεληθανάση, 2010).

Μαζί με την ανεργία και την μείωση του εισοδήματος διαφαίνεται το δίλημμα αν οι μετανάστες θα παραμείνουν στην Ελλάδα προσπαθώντας να αναπροσαρμοστούν στην καινούργια οικονομική πραγματικότητα ή αν θα ξαναπάρουν το δρόμο της μετανάστευσης είτε επιστρέφοντας στις χώρες καταγωγής τους είτε προς άλλες χώρες.

Σύμφωνα με στοιχεία του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης, από τον Μάιο του 2011 έως τον Ιανουάριο του 2012 είχαν κατατεθεί 4.500 αιτήσεις μεταναστών για το πρόγραμμα εθελοντικού επαναπατρισμού. Ενώ, έχουν ήδη καταφέρει να επιστρέψουν 1.278 άτομα.

Οι τάσεις προς το παρόν δείχνουν ότι ανάλογα με τις αντικειμενικές συνθήκες του κάθε μετανάστη οι επιλογές διαφοροποιούνται. Μπορεί ένα σημαντικό ποσοστό μεταναστών να έχει ήδη μεταναστεύσει, όμως, υπάρχουν πολλοί που είτε δεν θέλουν είτε δεν μπορούν να φύγουν παρά την κρίση. Οι μετανάστες οι οποίοι ζουν με την οικογένειά τους στην Ελλάδα και τα παιδιά τους φοιτούν σε ελληνικό σχολείο ίσως δυσκολευτούν ιδιαίτερα να πάρουν μία απόφαση φυγής από τον τόπο στον οποίο έχουν « οικοδομήσει » την ζωή τους. Παράλληλα, οι μετανάστες χωρίς χαρτιά δεν έχουν

πραγματικά την επιλογή να φύγουν δημιουργώντας μια πραγματικότητα με έναν σημαντικό αριθμό μεταναστών οι οποίοι είναι « εγκλωβισμένοι » στην χώρα αφού δεν έχουν τον τρόπο είτε να επιστρέψουν είτε να προχωρήσουν σε άλλο μεταναστευτικό προορισμό (Καψάλης, 2009).

Με αυτές τις προοπτικές το πιθανότερο είναι να οδηγηθούμε σε ακόμη μεγαλύτερη εκμετάλλευση, σε περαιτέρω μειώσεις του μεροκάματου, σε περισσότερη αδήλωτη εργασία μεγαλώνοντας έτσι την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα στην αγορά εργασίας, την παραοικονομία και την παράτυπη μετανάστευση αφού πολλοί περισσότεροι θα είναι αυτοί που θα πάψουν να μπορούν να συγκεντρώνουν τα απαραίτητα έσοδα και κατ' επέκταση να ανανεώνουν την άδεια διαμονής και εργασίας (Γρώπα, 2011).

Στον βαθμό που ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες μετανάστευσης παραμένει ο οικονομικός (εργασία, αναζήτηση εργασίας), η διεθνής οικονομική ύφεση είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα ανατρέψει πολλά δεδομένα στον παγκόσμιο χάρτη των μεταναστεύσεων. Παρ' όλα αυτά, η βραχύτητα του χρονικού διαστήματος που έχει διανυθεί από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης μέχρι σήμερα και η πολυπλοκότητα των συμπερασμάτων από την επίδραση των κρίσεων προηγούμενων δεκαετιών στις μεταναστεύσεις καθιστούν επισφαλείς οποιεσδήποτε μακροπρόθεσμες προβλέψεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

2.1 Παρούσα έρευνα

Το θέμα της οικονομικής κρίσης έχει μελετηθεί και απασχολεί μέχρι σήμερα πολλές ερευνητικές μελέτες ως προς τα αίτια εμφάνισης της, τις καταστροφικές επιπτώσεις που έχει σε διάφορους τομείς, κτλ. Παρ' όλα αυτά, για την οικονομική κρίση και τις επιπτώσεις της σε σχέση με την μετανάστευση υπάρχουν πολύ λίγα στοιχεία, τα οποία παρουσιάστηκαν παραπάνω και αφορούν την κατάσταση σε διεθνές επίπεδο. Η δυσκολία που αντιμετωπίσαμε ήταν στον εντοπισμό ερευνών και βιβλιογραφικών αναφορών σχετικά με την οικονομική κρίση και τη μετανάστευση στην Ελλάδα. Ενώ, εντοπίζεται μια έλλειψη σε ερευνητικό και βιβλιογραφικό υλικό, κάποια άρθρα σε εφημερίδες και ιστοσελίδες το τελευταίο διάστημα αναφέρονται στις δυσχέρειες που έχει επιφέρει η οικονομική κρίση στη ζωή των μεταναστών και παρουσιάζονται κάποια αποσπασματικά στοιχεία σχετικά με τις αποφάσεις επαναπατριsmού ή παραμονής τους στην Ελλάδα. Το γεγονός της έλλειψης σχετικών προς το θέμα μελετών ίσως να οφείλεται στην βραχύτητα του χρονικού διαστήματος που έχει διανυθεί από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα μέχρι σήμερα με αποτέλεσμα να μην έχουν ακόμη ολοκληρωθεί μελέτες σχετικές με το ζήτημα αυτό.

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσει τις επιδράσεις της οικονομικής κρίσης και τις αλλαγές που έχουν επέλθει εξαιτίας της, στην καθημερινή ζωή και την εργασιακή κατάσταση των οικονομικών μεταναστών που ζουν στη Μεσσηνία. Η παρούσα έρευνα εστιάζεται στην καταγραφή: α) βασικών ατομικών χαρακτηριστικών των υποκειμένων, όπως, χώρα προέλευσης, ηλικία, γενιά μετανάστευσης, επίπεδο εκπαίδευσης, οικογενειακή κατάσταση, τόπος διαμονής, προηγούμενες χώρες μετανάστευσης, κριτήρια επιλογής της Ελλάδας ως χώρας μετανάστευσης και διάρκεια παραμονής στο νομό Μεσσηνίας,

β) κοινωνικών χαρακτηριστικών των υποκειμένων και συγκεκριμένα τον βαθμό γνώσης της ελληνικής γλώσσας, την ύπαρξη κοινωνικού υποστηρικτικού δικτύου, τις σχέσεις τους με ομοεθνείς, με Έλληνες, με τους συγγενείς που έχουν στη χώρα καταγωγής, όπως, επίσης και την συχνότητα επισκέψεων στην πατρίδα τους,

γ) της εργασιακής και οικονομικής κατάστασης των υποκειμένων και συγκεκριμένα τους τομείς απασχόλησης, τις συνθήκες εργασίας, (ασφάλιση, ωράριο, αμοιβή), τις περιόδους ανεργίας, τους τρόπους αναζήτησης νέας εργασίας, το μηνιαίο εισόδημα.

Τα παραπάνω συσχετίζονται με την παρούσα οικονομική κρίση και διερευνούνται οι αλλαγές που έχει επιφέρει στην εργασία και την καθημερινή τους ζωή καθώς και οι τρόποι αντιμετώπισης των δυσκολιών από την μεριά των υποκειμένων. Τέλος, αποτυπώνονται οι προθέσεις των υποκειμένων για παραμονή στην Ελλάδα ή επιστροφή στη χώρα προέλευσης, ή ακόμη για μετάβαση σε τρίτη, όπως και τα περαιτέρω σχέδιά τους σε οποιαδήποτε περίπτωση.

2.2 Μεθοδολογία έρευνας

Ως μεθοδολογική προσέγγιση επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος έρευνας. Σύμφωνα με τον Creswell (1998) η ποιοτική έρευνα είναι μια διαδικασία διερεύνησης και κατανόησης, βασισμένη σε σαφείς μεθοδολογικές παραδόσεις στρατηγικής, οι οποίες διερευνούν ένα κοινωνικό ή ατομικό πρόβλημα. Ο ερευνητής δομεί μια πολύπλοκη, ολιστική εικόνα, αναλύει λέξεις, περιγράφει τις λεπτομερείς θέσεις των πηγών πληροφορίας και διεξάγει τη μελέτη στο φυσικό της χώρο. Το κλειδί για την κατανόηση της ποιοτικής ανάλυσης βρίσκεται στην ιδέα ότι το « νόημα/ σημασία » που εμπεριέχεται στην ποιοτική πληροφορία τεκμηριώνεται κοινωνικά από τα μεμονωμένα άτομα σε αλληλεπίδραση με την πραγματικότητά τους, η οποία δεν αποτελεί ένα σταθερό, μοναδικό, φαινόμενο που, κατά τους θετικιστές, ανήκει στην ποσοτική έρευνα. Αντί αυτού, θεωρεί ότι υπάρχουν πολλαπλές δομές και ερμηνείες της πραγματικότητας που αλλάζουν συνεχώς με το χρόνο. Οι ποιοτικοί ερευνητές ενδιαφέρονται να κατανοήσουν το τι αντανακλούν αυτές οι ερμηνείες σε μία συγκεκριμένη στιγμή και για ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο.

Καθώς αυτό που μας ενδιαφέρει είναι η σε βάθος κατανόηση του νοήματος και η μελέτη της αναπαράστασης της οικονομικής κρίσης, από οικονομικούς μετανάστες, κρίθηκε αναγκαίο να προβούμε σε μια ποιοτική μελέτη και καταγραφή των υποκειμενικών προσλήψεων των υπό μελέτη μεταναστών.

Η στόχευσή μας ήταν, με άλλα λόγια, η κατανόηση της παρούσας κατάστασης που βιώνουν οι συγκεκριμένοι μετανάστες, το νόημα που έχει γι' αυτούς η οικονομική κρίση, πώς αυτή επιδρά στην καθημερινή και εργασιακή τους ζωή, ποια είναι τα νοήματα που δίνουν σε αυτά που διαδραματίζονται στην Ελληνική πραγματικότητα.

2.2.1 *Επιλογή του δείγματος.* Το δείγμα αποτελείται από δέκα οικονομικούς μετανάστες οι οποίοι ζουν στην ευρύτερη περιοχή της Μεσσηνίας και συγκεκριμένα στη Καλαμάτα και στη Μεσσήνη. Η επιλογή του δείγματος βασίστηκε στην τεχνική της « χιονοστιβάδας » ή του « αλυσιδωτού δείγματος ». Δηλαδή ο αρχικός εντοπισμός έγινε βάση οικείων ατόμων του περιβάλλοντος που μας υπέδειξαν κάποιους μετανάστες, οι οποίοι με τη σειρά τους μας υπέδειξαν άλλους μετανάστες. Φροντίσαμε ώστε οι ερωτώμενοι να μην προέρχονται από την ίδια οικογένεια και να μην έχουν μεταξύ τους κάποιο βαθμό συγγένειας έτσι ώστε να παρουσιαστούν διαφορετικές μεταναστευτικές εμπειρίες.

2.2.2 *Η μέθοδος.* Η μέθοδος που επιλέχθηκε είναι η προσωπική συνέντευξη. Η προσωπική συνέντευξη έρευνας επιλέχθηκε ανάμεσα σε αρκετές μεθόδους συλλογής δεδομένων γιατί έχει άμεση επαφή με τους συμμετέχοντες και επιτρέπει την απευθείας συζήτηση. Επίσης, αποτελεί την πάγια μέθοδο συλλογής ποιοτικών δεδομένων, όταν συνδέονται με αφηγηματική παρουσίαση που εστιάζει σε συγκεκριμένες εμπειρίες (Mishler, 1986).

Η συνέντευξη κατά πρόσωπο (*face to face interview*) δίνει την δυνατότητα να παρασχεθούν πληροφορίες στο υποκείμενο της έρευνας για τα ουσιαστικά μέρη της συνέντευξης μειώνοντας την πιθανότητα της άρνησης και αναδεικνύει τη σκοπιμότητα της έρευνας.

Με την συνέντευξη υπάρχει η δυνατότητα να καταγραφούν λεπτομέρειες της συνάντησης και να περιγραφούν στοιχεία που υπερβαίνουν τη βασική διαδικασία των ερωτήσεων και των απαντήσεων και συνδέονται με το περιβάλλον, το κλίμα και την ατμόσφαιρα που κυριαρχεί κατά τη διάρκειά της.

Η συνέντευξη, επειδή είναι μια αλληλοδραστική διαδικασία, μειώνει τις αντιστάσεις του συμμετέχοντα και, εφόσον ο ερευνητής είναι εκπαιδευμένος και έμπειρος, μπορεί να βοηθήσει στην επικράτηση κλίματος ασφάλειας και εμπιστοσύνης. Αν, μάλιστα, η διεργασία που προηγείται - αναζήτηση και εντοπισμός, συμφωνία για την συνάντηση, συνέπεια στα συμφωνημένα εκ μέρους του ερευνητή- γίνεται με

διακριτικότητα και σεβασμό στο πρόσωπο του συμμετέχοντα και της εμπειρίας του, που αποτελεί το αντικείμενο της διερεύνησης, αναπτύσσεται μια στοιχειώδης σχέση εμπιστοσύνης που ενισχύει την αξιοπιστία των παρεχόμενων πληροφοριών και συμβάλλει σημαντικά στην αξιοπιστία των δεδομένων της έρευνας (Mishler,1986).

Όλοι οι παραπάνω λόγοι συνέβαλαν στην επιλογή της κατά πρόσωπο επικοινωνίας για την πραγματοποίηση της συνέντευξης.

Στη συνέχεια καθορίστηκαν να διερευνηθούν οι κάτωθι θεματικοί άξονες, σύμφωνα με τους οποίους δομήθηκε το πλάνο των συνεντεύξεων.

2.2.3 Άξονες διερεύνησης. Α. Ιστορικό/ δημογραφικά χαρακτηριστικά

1. Καταγραφή των βασικών ατομικών χαρακτηριστικών: χώρα καταγωγής, ηλικία, γενιά μετανάστευσης, επίπεδο εκπαίδευσης, οικογενειακή κατάσταση, τόπος διαμονής.
2. Χαρακτηριστικά της μεταναστευτικής διαδικασίας: προηγούμενες χώρες μετανάστευσης, κριτήρια επιλογής της Ελλάδας ως χώρας μετανάστευσης, διάρκεια παραμονής στο νομό Μεσσηνίας.

Β. Κοινωνικά χαρακτηριστικά

1. Διερεύνηση του βαθμού γνώσης της ελληνικής γλώσσας.
2. Διερεύνηση ύπαρξης ή μη κοινωνικού υποστηρικτικού δικτύου.
3. Διερεύνηση των σχέσεων των μεταναστών με ομοεθνείς, με Έλληνες, με την χώρα προέλευσης, με τους συγγενείς τους, καθώς και την συχνότητα επίσκεψης της πατρίδας τους.

Γ. Εργασιακά και οικονομικά χαρακτηριστικά

1. Καταγραφή της εργασιακής τους κατάστασης: όροι απασχόλησης (ασφάλιση, ωράριο, αμοιβή), επαγγελματική κινητικότητα κατά τη διάρκεια της μεταναστευτικής τους ζωής.
2. Καταγραφή του εισοδήματος.
3. Καταγραφή των περιόδων ανεργίας καθώς και των τρόπων αναζήτησης νέας εργασίας.

Δ. Οικονομική κρίση και στρατηγικές αντιμετώπισης

Καταγράφονται οι αλλαγές που έχει επιφέρει η οικονομική κρίση σε σχέση με την εργασία και τις καθημερινές τους συνήθειες. Επίσης, πως αντιμετωπίζουν τα προβλήματα που παρουσιάζονται εξαιτίας της.

Ε. Προοπτικές

Καταγράφονται οι προθέσεις τους για παραμονή στην Ελλάδα ή επιστροφή στη χώρα προέλευσης, ή ακόμη για μετάβαση σε τρίτη, όπως και τα περαιτέρω σχέδιά τους σε οποιαδήποτε περίπτωση.

2.3 Διαδικασία συλλογής των δεδομένων

Τα υποκείμενα της έρευνας ενημερώθηκαν από την πρώτη επαφή για τον σκοπό της συγκεκριμένης συζήτησης κι έλαβαν τη διαβεβαίωση ότι η άποψή τους δεν πρόκειται να δημοσιοποιηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να προσβάλλεται η ανωνυμία τους (Miles & Huberman, 1994: 47- 49).

Ως μέσο καταγραφής των δεδομένων που αποκομίσαμε από τις συνεντεύξεις, επιλέχθηκε το μαγνητόφωνο. Αφού αρχικά τα υποκείμενα ενημερώθηκαν σχετικά με τον σκοπό χρήσης του, παράλληλα ζητήθηκε η προφορική συναίνεσή τους για να πραγματοποιήσουμε την ηχογράφηση. Σύμφωνα με τον Fetterman, « οι ερευνητές πρέπει να χρησιμοποιούν την ηχογράφηση με σύνεση και συναίνεση » (Fetterman 1989 : 81).

Εντύπωση δημιουργήθηκε από το γεγονός ότι αφού ενημερώσαμε για τον ακριβή λόγο της ύπαρξης του μαγνητοφώνου, καθώς και το γεγονός ότι η ύπαρξή του κρινόταν εξαιρετικά χρήσιμη, κανείς δεν αρνήθηκε την ηχογράφηση. Μάλιστα, από τις πρώτες κιόλας ερωτήσεις φαινόταν πως η ύπαρξή του δεν δημιούργησε κανένα ιδιαίτερο άγχος και δεν συνέβαλε αρνητικά σε κάποιο σημείο.

Μία μάλιστα πληροφορήτρια, στο τέλος της συνέντευξης μας επισήμανε πως γι' αυτή θα είχε ακόμη περισσότερο ενδιαφέρον αν σε μία τέτοια έρευνα δεν απομαγνητοφωνούνταν τα όσα είχε πει αλλά υπήρχε η δυνατότητα να ακούγεται απευθείας η ίδια να τα αναφέρει.

Όπως τόνισε:

« αυτό που μιλάω όχι μόνο να το γράφεις αλλά να το αφήσεις να ακούγεται, έτσι θα είναι πιο καλά. Θα μπορεί να καταλάβει καλύτερα πως τα έλεγα... ».

Η διαδικασία απομαγνητοφώνησης κάθε συνέντευξης πραγματοποιείτο την ίδια ημέρα ώστε να μην χαθεί η πραγματική εικόνα και η επαφή με το αντικείμενο και το ύφος της κάθε συνέντευξης.

Και οι δέκα συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν ολόκληρες, με κάθε λεπτομέρεια, με στόχο την όσο πιο ακριβή προσέγγιση των νοημάτων, έτσι όπως

αποδίδονται από τα ίδια τα υποκείμενα της έρευνας και με τις λέξεις ή τις λεκτικές εκφορές που επιλέγουν αυτά να χρησιμοποιήσουν (Foucault, 1987: 14-15).

2.3.1 Τόπος διεξαγωγής των συνεντεύξεων. Ως τόπος συνάντησης ορίστηκε ο εργασιακός χώρος ή το σπίτι του υποκειμένου έρευνας, αφού θεωρούμαι ότι καλό θα είναι τα υποκείμενα της έρευνας να βρίσκονται στο φυσικό τους χώρο. Βασική προϋπόθεση τέθηκε η απουσία τρίτου προσώπου.

2.3.2 Χρόνος διεξαγωγής των συνεντεύξεων. Ο χρόνος διάρκειας της κάθε συνέντευξης εξαρτήθηκε από την ροή της συζήτησης. Αυτό συνέβη γιατί στόχος του συγκεκριμένου ερευνητικού εγχειρήματος δεν είναι να δοθούν απαντήσεις από το άτομο σε συγκεκριμένα ερωτήματα με μία ορισμένη σειρά. Αλλά, στόχο αποτελεί η διερεύνηση θεματικών κατηγοριών, οι οποίες είχαν εντοπισθεί κατά τη φάση του αρχικού σχεδιασμού της παρούσας ποιοτικής έρευνας και εμπλουτίστηκαν στη συνέχεια με ερωτήματα, τις λεγόμενες « γέφυρες », που προέκυψαν με την ταυτόχρονη ανάλυση των συνεντεύξεων, από ζητήματα που τέθηκαν από τους/ τις συμμετέχοντες/ ουσες σε προηγούμενες συνεντεύξεις (Wilson, 1997).

Έτσι όσον αφορά τη διάρκεια των συνεντεύξεων παρατηρείται ότι σε σύνολο δέκα συνεντεύξεων, μόνο μία είναι διάρκειας μισής ώρας, ενώ οι υπόλοιπες είναι διάρκειας σαράντα πέντε λεπτών. Η συλλογή των ερευνητικών δεδομένων διήρκεσε ένα μήνα, τον Σεπτέμβριο του 2011.

2.3.3 Ανάλυση δεδομένων. Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με την τεχνική της ανάλυσης του περιεχομένου (Bardin, 1977; Figueira et al., 2009). Αρχικά έγινε ανάγνωση των κειμένων για την κατανόηση και τη διάκριση σε άξονες και ενότητες με κοινά χαρακτηριστικά ή ότι παρουσίαζε μια συσχέτιση, για ομαδοποίηση, ώστε να επιτευχθεί μια αποτελεσματική διαχείριση των δεδομένων (Ιωσηφίδης 2008: 172). Στη συνέχεια προβήκαμε σε επαναλαμβανόμενη μελέτη των συνεντεύξεων ενώ στη συνέχεια τα ευρήματα αναλύθηκαν υπό το φως των βιβλιογραφικών αναφορών που άπτονται του αντικείμενου της έρευνας (Σπυριδάκης 2006: 76). Ολοκληρώθηκε με την καταγραφή των ομαδοποιημένων, σε θεματικές ενότητες, δεδομένων των συνεντεύξεων.

Κατά την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων, επιχειρήθηκε η ανάδειξη των προσωπικών βιωματικών διαδικασιών και των αναπαραστάσεων των ερευνητικών

υποκειμένων, εν προκειμένω για το ζήτημα της οικονομικής κρίσης και των επιδράσεων που έχει στην ζωή τους. Με τρόπο που θίγεται από τους ίδιους τους μετανάστες ή/ και προσλαμβάνεται μέσα από την κριτική και ερμηνευτική τους ματιά αλλά και παρουσιάζεται μέσα από τα δικά τους λόγια.

2.4 Περιορισμοί της έρευνας

Για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων θα πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν ορισμένοι περιορισμοί της έρευνας. Πρώτα απ' όλα, το δείγμα της έρευνας αποτελείται μόνο από μετανάστες που ζουν στην Μεσσηνία. Επίσης, ο αριθμός του δείγματος είναι μικρός και πιθανότατα δεν είναι αντιπροσωπευτικός του πληθυσμού των οικονομικών μεταναστών που βρίσκονται στην Μεσσηνία.

Επιπλέον, το είδος της μεθοδολογίας, η ποιοτική μέθοδος έρευνας, καθώς και το μη τυχαίο της δειγματοληψίας περιορίζει την δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων της έρευνας σε μετανάστες που ζουν σε άλλα μέρη της Ελλάδος. Η Μεσσηνία είναι κυρίως αγροτική περιοχή οπότε οι μετανάστες που ζουν εκεί υποθέτουμε πως έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στον τομέα της εργασίας. Επιπλέον, η οικονομία της Μεσσηνίας στηρίζεται κυρίως στην αγροτική παραγωγή, που ίσως έχει πληγεί σε διαφορετικό βαθμό από ότι άλλοι τομείς. Επομένως, το είδος της κρίσης που πλήττει την Μεσσηνία να είναι διαφορετικό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Δημογραφικά δεδομένα του δείγματος

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από δέκα οικονομικούς μετανάστες που ζουν, εργάζονται ή αναζητούν εργασία στους δήμους Καλαμάτας και Μεσσήνης. Όπως φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί, πρόκειται για τρεις άνδρες και επτά γυναίκες, με τόπο καταγωγής την Αλβανία, την Βουλγαρία, την Ρουμανία, την Αίγυπτο και την Γεωργία (πίνακας 8).

Το εύρος ηλικιών του δείγματος κυμαίνεται από είκοσι έως πενήντα επτά έτη, με μέσο όρο τα τριάντα τέσσερα έτη. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ., από την απογραφή του 2001 η πλειοψηφία των μεταναστών στην Ελλάδα είναι νεαρής ηλικίας, αφού το 74% των μεταναστών έχουν ηλικία μικρότερη από τα τριάντα εννέα έτη. Παρόμοια στοιχεία ισχύουν και στην περίπτωση της Μεσσηνίας αφού η πλειοψηφία των μεταναστών που είναι εγκατεστημένοι στο νομό ανήκει στις παραγωγικές ηλικίες (ΕΛ. ΣΤΑΤ., απογραφή 2001).

Το επίπεδο εκπαίδευσης των υποκειμένων εκτείνεται από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση έως την πανεπιστημιακή. Συγκεκριμένα, δύο υποκείμενα του δείγματος έχουν λάβει πρωτοβάθμια εκπαίδευση, τρία γυμνασιακή, τρία δευτεροβάθμια, ένα μεταδευτεροβάθμια και ένα πανεπιστημιακή. Διαπιστώνουμε πως το δείγμα προέρχεται από όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, με τους περισσότερους να έχουν λάβει γυμνασιακή και δευτεροβάθμια εκπαίδευση γεγονός το οποίο έρχεται σε συμφωνία με τα στοιχεία που υπάρχουν διαθέσιμα από την ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση των υποκειμένων της έρευνας, πέντε δηλώνουν έγγαμοι με τέκνα, ο αριθμός των οποίων κυμαίνεται από ένα έως τρία παιδιά με μέσο όρο δύο παιδιά. Τέσσερις είναι άγαμοι, ενώ μία γυναίκα δηλώνει πως τελεί σε χηρεία και έχει τέσσερα παιδιά. Από τους έγγαμους, δύο άντρες αναφέρουν

πως η οικογένειά τους βρίσκεται στην χώρα καταγωγής τους ενώ οι έτερες τρεις έγγαμες γυναίκες αναφέρουν πως ζουν μαζί με την οικογένειά τους στην Ελλάδα.

Πίνακας 8. Δημογραφικά στοιχεία δείγματος

<i>Υποκείμενα έρευνας</i>	<i>Καταγωγή</i>	<i>Φύλο</i>	<i>Ηλικία</i>	<i>Εκπαιδευτικό επίπεδο</i>	<i>Οικογενειακή κατάσταση</i>
1	Αλβανία	Άρρεν	33	Γυμνάσιο	Έγγαμος με 2 τέκνα
2	Βουλγαρία	Θήλυ	45	Δημοτικό	Έγγαμη με 2 τέκνα
3	Ρουμανία	Θήλυ	36	Γυμνάσιο	Έγγαμη με 2 τέκνα
4	Αίγυπτος	Άρρεν	30	Πανεπιστήμιο	Άγαμος
5	Αίγυπτος	Άρρεν	37	Γυμνάσιο	Έγγαμος με 3 τέκνα
6	Γεωργία	Θήλυ	20	Λύκειο	Άγαμη
7	Αλβανία	Θήλυ	30	Λύκειο	Έγγαμη με 1 τέκνο
8	Αλβανία	Θήλυ	23	Επαγγελματική σχολή	Άγαμη
9	Βουλγαρία	Θήλυ	57	Δημοτικό	Χήρα με 4 τέκνα
10	Ρουμανία	Θήλυ	30	Λύκειο	Άγαμη

Τα υποκείμενα αναφέρουν πως η Ελλάδα είναι η πρώτη χώρα μετανάστευσης και πως ο λόγος επιλογής της είναι η πρότερη εγκατάσταση συγγενών ή φίλων τους στην Ελλάδα. Οι πληροφορίες που τους δόθηκαν ήταν καθοριστικής σημασίας για την εν λόγω επιλογή. Συγκεκριμένα, οι εννέα πληροφορητές δηλώνουν πως, πριν από αυτούς, είχε έρθει κάποιο συγγενικό ή φιλικό τους πρόσωπο το οποίο τους έδωσε πληροφορίες σχετικά με τις εργασίες στις οποίες θα μπορούσαν να απασχοληθούν στην Ελλάδα και που τον πρώτο καιρό τους βοήθησε σε πρακτικά θέματα όπως στην εύρεση κατοικίας και εργασίας.

Στη βιβλιογραφία αναφέρεται ότι τα μεταναστευτικά δίκτυα, που τα αποτελούν συγγενείς, φίλοι κτλ. οι οποίοι βρίσκονται ήδη στη χώρα υποδοχής, είναι ιδιαιτέρως ωφέλιμα στην κυκλοφορία της πληροφορίας που αφορά την εξεύρεση εργασίας, κατοικίας κτλ. (Livingston, 2006). Παρατηρούμε λοιπόν, πως στις περιπτώσεις των υποκειμένων της παρούσας έρευνας το γεγονός της ύπαρξης συγγενικού ή φιλικού προσώπου στην χώρα υποδοχής διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο ακόμη και στην απόφαση επιλογής της εκάστοτε περιοχής εγκατάστασης.

Σχετικά με την διάρκεια παραμονής τους στο νομό Μεσσηνίας, αυτή κυμαίνεται από τρία χρόνια και φθάνει τα εικοσιένα χρόνια, με μέσο όρο τα έντεκα έτη και τέσσερις μήνες. Οι μισοί διαμένουν στη Καλαμάτα και οι μισοί στη Μεσσήνη (πίνακας 9).

Τέλος, όσον αφορά τις εσωτερικές μετακινήσεις τους στον Ελλαδικό χώρο παρατηρείται ότι τα υποκείμενα που αρχικά εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Μεσσηνίας παρέμειναν σ' αυτή, χωρίς να κινηθούν σε άλλες περιοχές. Εξαιρέση αποτελεί ένας εξ' αυτών ο οποίος δηλώνει πως έχει μετακινηθεί για μικρό χρονικό διάστημα και σε άλλη πόλη της Ελλάδας. Και σε αυτή την επιλογή φαίνεται να διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο το γεγονός της ύπαρξης συγγενών και φίλων στην περιοχή αρχικής εγκατάστασης αφού σύμφωνα με έρευνες τα δίκτυα ελκύουν τα μεταναστευτικά μέλη στην ίδια γεωγραφική περιοχή (Bartel, 1989).

Πίνακας 9. Χαρακτηριστικά παραμονής δείγματος

<i>Υποκείμενα έρευνας</i>	<i>Τόπος διαμονής</i>	<i>Κριτήρια επιλογής Ελλάδας</i>	<i>Διάρκεια παραμονής στη Μεσσηνία</i>
1	Μεσσήνη	Πρότερη εγκατάσταση αδελφού	19 χρόνια
2	Μεσσήνη	Πρότερη εγκατάσταση συγγενών	21 χρόνια
3	Μεσσήνη	Πρότερη εγκατάσταση φίλου	13 χρόνια
4	Καλαμάτα	Πρότερη εγκατάσταση	7 χρόνια

συγχωριανών			
5	Καλαμάτα	Πρότερη εγκατάσταση συγχωριανών	9 χρόνια
6	Καλαμάτα	Πρότερη εγκατάσταση φίλων	3 χρόνια
7	Μεσσήνη	Πρότερη εγκατάσταση συζύγου	4 χρόνια
8	Καλαμάτα	Πρότερη εγκατάσταση γονέων	23 χρόνια
9	Μεσσήνη	Πρότερη εγκατάσταση γνωστών	17 χρόνια
10	Καλαμάτα	Συμμετοχή σε εθελοντικό πρόγραμμα	10 χρόνια

3.2 Κοινωνικά χαρακτηριστικά

Σ' αυτή την ενότητα πραγματοποιείται η καταγραφή των κοινωνικών χαρακτηριστικών των υποκειμένων της έρευνας.

Εξετάζονται ο βαθμός γνώσης της ελληνικής γλώσσας, η ύπαρξη ή μη ενός κοινωνικού υποστηρικτικού δικτύου, η ανάπτυξη σχέσεων με ομοεθνείς αλλά και Έλληνες. Επίσης, διερευνάται η επαφή των πληροφορητών με την χώρα προέλευσης τους, η ύπαρξη συγγενών και φίλων στην πατρίδα τους καθώς και η συχνότητα που επισκέπτονται την χώρα καταγωγής τους.

3.2.1 Βαθμός γνώσης της Ελληνικής γλώσσας. Η άγνοια της γλώσσας της χώρας υποδοχής είναι σημαντικός παράγοντας που δυσχεραίνει την ένταξη του αλλοδαπού γενικά, εφόσον κάνει αδύνατη την κατανόηση ενός άλλου συστήματος, αλλά και προκαλεί πολλά προβλήματα, εφόσον τα άτομα δεν μπορούν να κυκλοφορήσουν, να

εγκατασταθούν και να βρουν εργασία (Τζωρτζοπούλου, 2002). Πέραν των πρακτικών προβλημάτων, οι δυσκολίες κατανόησης της γλώσσας της χώρας υποδοχής, μαζί με τα άλλα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο μετανάστης, έχουν και ψυχολογικό κόστος γι' αυτόν. Επιπλέον, η έλλειψη κοινής γλώσσας, καθιστά αδύνατη την οποιαδήποτε επικοινωνία με τους γηγενείς. Δεν είναι δυνατή η απόκτηση επαφών και κοινωνικών σχέσεων με τους γηγενείς χωρίς βασική γνώση της γλώσσας, με αποτέλεσμα να ενισχύεται η κοινωνική απομόνωση. Αντίθετα, η γνώση της γλώσσας όχι μόνο διευκολύνει την επαφή του αλλοδαπού με την κοινωνία υποδοχής αλλά και συνιστά σημαντικό παράγοντα για τη βελτίωση της θέσης του (Κασιμάτη 1984: 38).

Τέλος, σύμφωνα με έρευνες, οι μετανάστες κατά την έλευσή τους στην Ελλάδα, αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της γλώσσας, το οποίο ευθύνεται για την έλλειψη διαπραγματευτικής ικανότητας και ανασφάλειας που αισθάνονται στην εργασία τους. Καθώς όμως ο χρόνος παραμονής τους στη χώρα αυξάνει, αποκτούν περισσότερη αυτοπεποίθηση, μαθαίνουν τη γλώσσα και αρχίζουν να απαιτούν περισσότερα από τους εργοδότες τους, διαπραγματευόμενοι τις εργασιακές τους συνθήκες. Η ανεργία ως ένα σημαντικό πρόβλημα για τους αλλοδαπούς σχετίζεται με το καλό επίπεδο γνώσης της ελληνικής γλώσσας. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, ο αλλοδαπός που έχει το πλεονέκτημα του υψηλού επιπέδου γνώσης της γλώσσας γίνεται πιο επιλεκτικός στην επιλογή της εργασίας και διαπραγματεύεται τους όρους απασχόλησης του (Μάρκοβα, 2001).

Στην παρούσα έρευνα, τέσσερις από τους πληροφορητές γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση και μάλιστα δύο από αυτούς συνειδητά επέλεξαν την εκμάθηση της γλώσσας διότι την θεωρούν σημαντική παράμετρο για την εύρεση εργασίας. Παρατηρούμε επίσης, ότι είναι αυτοί που κατέχουν το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο και είναι οι πιο νεαροί σε ηλικία.

Ο Ταοφίκ, 30 ετών από την Αίγυπτο ο οποίος είναι πτυχιούχος οικονομικής σχολής αναφέρει:

« όταν ήρθα, το πρώτο (πράγμα) που κοίταξα ήταν να μάθω ελληνικά. Πήγα σε ένα πρόγραμμα που μαθαίνουν ελληνικά σε μετανάστες. Ήταν δύσκολα αλλά έμαθα ».

Και συμπληρώνει:

« Αν δε ξέρεις ελληνικά πώς θα μιλήσεις για να σε πάρουν για δουλειά; Δεν σε παίρνουν αν δε ξέρεις τη γλώσσα ».

Από την αναφορά του, φαίνεται πόσο σημαντική παράμετρο θεωρεί την γνώση της γλώσσας για την εύρεση εργασίας. Αναγνωρίζει δε, τις πρακτικές δυσκολίες που

δημιουργούνται από την έλλειψη επαρκούς γνώσης της γλώσσας, όσον αφορά την επικοινωνία με τους γηγενείς. Επίσης, καταγράφεται η αντίληψη πως εάν ένας μετανάστης δεν γνωρίζει τη γλώσσα δεν μπορεί να βρει εργασία. Προφανώς, η απόλυτη αυτή κρίση εμπεριέχει την έντονη πεποίθηση του Ταοφίκ για την σπουδαιότητα της συσχέτισης της γνώσης της γλώσσας με την εύρεση εργασίας.

Αλλά και η Σιμπέλ, 30 ετών από την Ρουμανία, η οποία βρέθηκε στην Καλαμάτα μέσω ενός προγράμματος εθελοντισμού αναφέρει πόσο μεγάλης σημασίας ήταν γι' αυτή η εκμάθηση της γλώσσας:

« Κατάλαβα πως αν θέλω να μείνω πρέπει να μάθω τη γλώσσα. Ρώτησα και μου είπαν πως η Ν.Ε.Α.Ε είχε σεμινάρια και τα παρακολούθησα ».

Αντιλαμβανόμαστε πως η γλώσσα είναι ένα μέσο ένταξης στην χώρα υποδοχής και σημαντική παράμετρος διευκόλυνσης της παραμονής τους σε αυτή.

Η Ήρα, είκοσι ετών από τη Γεωργία, αναφέρει τον τρόπο με τον οποίο έμαθε να γράφει και να διαβάζει. Αποκαλύπτει πως κατάφερε μόνη της να μάθει τη γλώσσα σε ένα ικανοποιητικό βαθμό με τη χρήση λεξικού. Ενώ αυτή τη στιγμή έχει την ικανότητα να διαβάζει βιβλία στα ελληνικά.

« Ξέρω να διαβάζω και να γράφω... να τώρα διαβάζω αυτό το βιβλίο (μας το δείχνει) στα ελληνικά... μόνη μου έμαθα, είχα ένα λεξικό ...κι έτσι ».

Τέλος, η Μελίνα, εικοσιτριών ετών, η οποία είναι δεύτερης γενιάς μετανάστρια απ' την Αλβανία, γνωρίζει την ελληνική γλώσσα αφού φοίτησε σε ελληνικό σχολείο.

Αντίθετα, παρατηρούμε πως τέσσερις πληροφορητές με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο απαντούν πως δεν γνωρίζουν ούτε γραφή ούτε ανάγνωση. Κάποιοι από αυτούς δηλώνουν πως δεν προέκυψε να μάθουν φανερώνοντας ότι δεν θεωρούν σημαντική την καλύτερευση του επιπέδου γνώσης της γλώσσας.

Ο Μαχμούτ, 37 ετών από την Αίγυπτο δηλώνει:

« Δεν ξέρω να γράφω, να διαβάζω... Δεν έτυχε... Πρέπει να πας σχολείο να μάθεις... ».

Η Ματίνα, 30 ετών από την Αλβανία η οποία ήρθε στην Ελλάδα χωρίς να το επιθυμεί, λόγω του γάμου της με μετανάστη στην Ελλάδα, αλλά διατηρεί την ελπίδα να επιστρέψει σε σύντομο χρονικό διάστημα στην πατρίδα της, αναφέρει:

« Μόνο να μιλάω ξέρω... ποιος να μου μάθει; Δεν έχω και χρόνο να καθίσω να μάθω ».

Η έλλειψη επιθυμίας για εκμάθηση της γλώσσας ίσως αποκαλύπτει κάποιες γενικότερες δυσκολίες που ενδεχομένως να αντιμετωπίζουν και να μην επιτρέπουν την ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία. Επίσης, ίσως στις εργασίες στις οποίες

απασχολούνται να μην είναι απαραίτητη η καλή γνώση της ελληνικής γλώσσας. Τέλος, ενδεχομένως να θεωρούν προσωρινή την παραμονή τους στην Ελλάδα.

Άλλοι, παραδέχονται πως το γεγονός αυτό τους έχει δυσκολέψει αρκετά στην καθημερινότητά τους.

Η Μίτικ, 57 ετών από την Βουλγαρία αναφέρει:

« Πηγαίνεις σε μια υπηρεσία και δε ξέρεις τι γράφουν τα χαρτιά, τι σου ζητάνε ».

Και η Μιχαέλα, 36 ετών από την Ρουμανία και μητέρα δύο παιδιών τα οποία φοιτούν σε ελληνικό σχολείο εξηγεί:

« Δε μπορώ να βοηθήσω τα παιδιά μου στα μαθήματά τους ».

Τέλος, δύο αναφέρουν πως γνωρίζουν να διαβάζουν αλλά δεν γνωρίζουν να γράφουν. Η Αρετή, 45 ετών από την Βουλγαρία, και ο Άρης, 33 ετών από την Αλβανία, δηλώνουν πως μπορούν να διαβάζουν λίγο αλλά όχι να γράφουν.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι ο βαθμός γνώσης της ελληνικής γλώσσας των υποκειμένων της έρευνας δεν βρίσκεται σε ικανοποιητικό βαθμό για τους έξι από τους δέκα. Αυτό μπορεί να συνεπάγεται την ελλιπή επαφή του αλλοδαπού με την κοινωνία υποδοχής αλλά και την μη βελτίωση της θέσης του στο κοινωνικό περιβάλλον, αφού η γνώση της γλώσσας συνιστά σημαντικό παράγοντα ως προς τη βελτίωση σε αυτό τον τομέα.

3.2.2 Κοινωνικό δίκτυο. Αναφορικά με την ύπαρξη ή μη κοινωνικού υποστηρικτικού δικτύου, διερευνήσαμε την σχέση των υποκειμένων με άλλους ομοεθνείς τους, αλλά και με Έλληνες.

Πολλές έρευνες έχουν επικεντρωθεί στο ζήτημα των στάσεων των Ελλήνων απέναντι στους μετανάστες. Σε κάποιες καταγράφεται μια αμοιβαία δυσπιστία ανάμεσα στους Έλληνες και τους μετανάστες αφού οι δεύτεροι δηλώνουν πως οι ντόπιοι δεν τους εμπιστεύονται ενώ αντίστοιχα οι Έλληνες πιστεύουν πως η συμπεριφορά των μεταναστών είναι προβληματική (Καρασαβόγλου, κ.α, 1996:29). Άλλες καταγεγραμμένες στάσεις είναι αυτές της ξενοφοβίας και της προκατάληψης (Βούλγαρης, κ.α, 1995 : 86) αλλά και στάσεις « ανοχής » εκ μέρους των Ελλήνων (Μιχαλοπούλου, κ.α, 1998: 427). Τέλος, την ύπαρξη και λειτουργία στερεοτυπικών στάσεων απέναντι στους μετανάστες και την ταύτισή τους με το στερεότυπο του « Λαθρομετανάστη- Κλέφτη- Βίαιου- Επικίνδунου- Εγκληματία » επιβεβαιώνει εμπειρική έρευνα (Καρύδης, 1996 : 155).

Μισοί πληροφορητές αναφέρουν πως γνωρίζουν και διατηρούν φιλικές σχέσεις τόσο με ομοεθνείς τους, όσο και με Έλληνες. Δηλώνουν πως μαζί συζητούν, τους επισκέπτονται στο σπίτι τους, κάνουν παρέα κι έχουν εξόδους.

Ο Άρης αναφέρει:

« Έχω φίλους και Αλβανούς και Έλληνες. Βγαίνουμε για καφέ, τα λέμε... ».

Η Αρετή αποκαλύπτει την πορεία των σχέσεων με τους ομοεθνείς της οι οποίες έχουν φθίνουσα πορεία λόγω των δυσκολιών που βιώνουν και της απόφασής τους για επικέντρωση στις οικογενειακές ανάγκες. Με κάποιους άλλους διακόπηκαν λόγω της απομάκρυνσής τους από την Ελλάδα. Επίσης, διατηρεί σχέσεις με Έλληνες που διαμένουν στην ίδια συνοικία και με τους ιδιοκτήτες της οικίας στην οποία διαμένει:

« Στην αρχή είχα πολλούς φίλους Βούλγαρους, τώρα όμως είναι πολύ δύσκολα τα πράγματα και ο καθένας κοιτάει τη δουλειά του, την οικογένειά του και δεν έχουμε πολλούς φίλους... έχουν φύγει και κάποιοι φίλοι... Έχω και φίλους Έλληνες που μένουμε στην ίδια γειτονιά, τα αφεντικά που έχουν το σπίτι που μένουμε... συζητάμε και έχουμε καλή σχέση ».

Η Μιχαέλα πλαισιώνεται από ένα ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο:

« Φίλους έχω κάνει εδώ πολλούς Ρουμάνους... Και οι κουμπάροι, που μου έχουν βαπτίσει τα παιδιά είναι Ρουμάνοι και κάνουμε παρέα... Έχω και με Ελληνίδες σχέσεις, μιλάμε... Και με έναν Έλληνα που έχει παντρευτεί μία φίλη μου Ρουμάνα ».

Ο Ταοφίκ αναφέρει:

« Κάνω παρέα με Αιγύπτιους, όχι όμως και πολύ... Έχω πολλούς φίλους Έλληνες, τους γνώρισα στη δουλειά ».

Παρατηρούμε πως στην περίπτωση του Ταοφίκ, οι σχέσεις του με Έλληνες προέρχονται από τον εργασιακό του χώρο. Το ίδιο παρατηρούμε να συμβαίνει και στην περίπτωση του Μαχμούτ ο οποίος είναι συγχωριανός του Ταοφίκ.

Ο Μαχμούτ δηλώνει:

« Ξέρω πολλούς από Αίγυπτο και κάνω παρέα και με Έλληνες από την δουλειά, πάμε για καφέ ».

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε πως η γνωριμία με τους Έλληνες προέρχεται από την γειτονιά στην οποία μένουν και από το εργασιακό τους περιβάλλον. Παρ' όλα αυτά, από τον τρόπο με τον οποίο αναφέρθηκαν στην κοινωνική τους ζωή, δεν φαίνεται να έχουν αναπτύξει με κάποιον από αυτούς ισχυρούς δεσμούς.

Τέσσερις από τους πληροφορητές ισχυρίζονται πως έχουν φιλικές σχέσεις μόνο με Έλληνες.

Η Ματίνα αναφέρει:

« Έχω δυο - τρεις φίλες Ελληνίδες. Είναι γειτόνισσες μου ή τις γνώρισα σε κάποια δουλειά... Μία είναι γειτόνισσα, είναι περίπου στη δική μου ηλικία και έχει δύο παιδάκια και κάνουμε παρέα, πηγαίνουμε για καφέ, έρχεται σπίτι μου, πάω κι εγώ, πάμε για μπάνιο... τα πάντα... Αλβανίδες δε γνωρίζω, δεν έχω ».

Η Ματίνα αναφέρεται με ενθουσιασμό στις Ελληνίδες φίλες της και στα πράγματα που συνηθίζουν να κάνουν μαζί. Αυτό μας δείχνει μία μεγαλύτερη συναισθηματική εγγύτητα με άτομα ελληνικής καταγωγής σε σχέση με όσα ανέφεραν οι προηγούμενοι πληροφορητές.

Η Μίτκ τονίζει:

« Φίλους εδώ στην Ελλάδα, μόνο το Σωτήρη (σύντροφος) έχω, και μόνο με τους γείτονες μου που είναι Έλληνες. Είμαι καλή με όλους και είναι όλα μια χαρά... δεν έχω όμως μία φίλη να μπορώ να πω τι έχω μέσα μου, να το βγάλω. Μόνο με το Σωτήρη μιλάω πάρα πολύ, είμαστε πολύ καλά ».

Η συγκεκριμένη πληροφορήτρια διατηρεί συντροφική σχέση με Έλληνα αλλά, όπως αποκαλύπτει, δεν έχει αναπτύξει με άλλους Έλληνες σχέσεις οι οποίες να στηρίζονται στην εμπιστοσύνη και στην εγγύτητα ώστε να μπορεί να συζητά θέματα που την προβληματίζουν.

Η Μελίνα η οποία γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Ελλάδα και η Σιμπέλ η οποία βρίσκεται τα τελευταία δέκα χρόνια στην Ελλάδα και κάνει προσπάθειες ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία, μαθαίνοντας την ελληνική γλώσσα και αναπτύσσοντας σχέσεις με Έλληνες, ισχυρίζονται ότι δεν επεδίωξαν ποτέ να έχουν στενές επαφές με ομοεθνείς τους.

Η Μελίνα, αναφέρει:

« Στο σχολείο όλοι οι συμμαθητές μου ήταν Έλληνες, έτσι κι εγώ μόνο με Έλληνες έκανα παρέα », « Γνωρίζω κάποιους Αλβανούς αλλά δεν έχω επιδιώξει να κάνω παρέα μαζί τους, όχι ότι θα είχα πρόβλημα να κάνω παρέα μαζί τους απλά δεν έτυχε ».

Η Σιμπέλ παρομοίως αναφέρει:

« Από Ρουμανία γνώρισα ελάχιστα άτομα, πιο πολύ όταν πήγαινα σε χωριά και κάποιος μου έλεγε ζει εδώ ένας Ρουμάνος, πάμε να τον γνωρίσεις! Στενές επαφές δεν είχα ποτέ ».

Τέλος, η Ήρα, είναι η μοναδική που δηλώνει πως δεν έχει κανενός είδους σχέση με Έλληνα.

« Δεν κάνω παρέα με Έλληνες. Δεν ξέρω καλά ελληνικά και να σου πω την αλήθεια ντρέπομαι να μιλήσω μαζί τους ».

Η τοποθέτησή της αποτυπώνει τα συναισθήματά της σχετικά με τους Έλληνες, λέγοντας πως « ντρέπεται » να τους μιλήσει επειδή δεν γνωρίζει καλά την γλώσσα- πράγμα φυσιολογικό αν αναλογιστούμε πως βρίσκεται τρία μόλις χρόνια στην Ελλάδα. Η συμπεριφορά της αυτή ίσως την αναγκάζει να απομονώνεται και φυσικά δεν διευκολύνει τη σύναψη σχέσεων με τον ντόπιο πληθυσμό.

Γενικά βλέπουμε, πως τα υποκείμενα της παρούσας έρευνας, δεν περιβάλλονται από ένα ευρύ κοινωνικό δίκτυο. Οι σχέσεις τους τόσο με ομοεθνείς όσο και με Έλληνες στην πλειοψηφία τους είναι περιορισμένες και τυπικές. Η έλλειψη εγγύτητας και η απομόνωση από ομοεθνείς και γηγενείς μάλλον δεν συμβάλλουν στην ομαλή ενσωμάτωση τους στην ελληνική κοινωνία.

3.2.3 *Σχέση με χώρα καταγωγής.* Σχετικά με την σχέση τους με την πατρίδα και τους συγγενείς που έχουν σε αυτή, η συζήτηση κινήθηκε σε αρκετά φορτισμένο κλίμα. Αρκετοί δάκρυσαν, άλλοι παρέμειναν για λίγο σιωπηλοί πριν απαντήσουν. Στα μάτια των περισσότερων διαφαινόταν η νοσταλγία για την πατρίδα και των δικών τους ανθρώπων.

Όλοι οι πληροφορητές δηλώνουν πως στην πατρίδα τους έχουν κάποιους συγγενείς. Οι μισοί την επισκέπτονται μία φορά κάθε χρόνο, ενώ οι δύο πληροφορητές που διατηρούν την οικογένειά τους εκεί (σύζυγο και παιδιά) δηλώνουν πως βρίσκονται στην πατρίδα τους περίπου κάθε τέσσερις μήνες.

Ο Άρης αναφέρει:

« Στην Αλβανία πάω κάθε τέσσερις μήνες... Πάω στη γυναίκα και τα παιδιά μου... Έχω και τον πατέρα, τη μάνα μου εκεί... ».

Και ο Μαχμούτ παρουσιάζει παρόμοια συμπεριφορά:

« Πάω κάθε τέσσερις μήνες. Μένω εκεί (στην Αίγυπτο) ένα μήνα περίπου και μετά πάλι εδώ. Αλλά είναι δύσκολα γιατί τα παιδιά με βλέπουν χαίρονται και μετά... και η γυναίκα μου... αυτή μου λέει μη ζαναπάς ».

Παρατηρούμε ότι ο νόστος της πατρίδας είναι πολύ πιο έντονος γι' αυτούς που η οικογένεια τους έχει παραμείνει στην χώρα καταγωγής. Αυτό φαίνεται μέσα από τα πολλαπλά ταξίδια επιστροφής, προκειμένου να βρεθούν κοντά στα αγαπημένα τους πρόσωπα. Επίσης, το γεγονός ότι η οικογένεια τους δεν τους ακολούθησε, μπορεί να οφείλεται στην πρόθεση του μετανάστη να επιστρέψει σύντομα στην πατρίδα του.

Δύο από τους πληροφορητές δεν έχουν επισκεφθεί την χώρα τους από την στιγμή που ήρθαν στην Ελλάδα.

Η Ήρα, η οποία βρίσκεται στην Ελλάδα τα τελευταία τρία χρόνια αναφέρει πως χρησιμοποιεί άλλους τρόπους για να βλέπει τους δικούς της. Συγκεκριμένα αναφέρει:

« Δεν έχω ξαναπάει Γεωργία. Δεν μου έχουν λείψει όμως οι δικοί μου γιατί τους βλέπω κάθε μέρα με το Skype. Έχουν και facebook και τα λέμε κι από κει (γέλια) ».

Ο Ταοφίκ όμως, αποκαλύπτει τους λόγους που συνειδητά δεν έχει ξαναβρεθεί στην πατρίδα του:

« Όταν ήμουν στο πανεπιστήμιο γνώρισα μια συμφοιτήτριά μου και αρραβωνιαστήκαμε. Όταν τελείωσα δεν έβρισκα δουλειά και με βοήθησε ο πατέρας μου κι άνοιξα μια βιοτεχνία που έφτιαχνε τσάντες. Δεν πήγε καλά - χρώσταγα. Ο πατέρας μου πέθανε εκείνον τον καιρό και οι γονείς της αρραβωνιαστικιάς μου δεν με ήθελαν γιατί δεν είχα τίποτα. Μας χώρισαν. Στεναχωρήθηκα πολύ. Έφυγα και ήρθα εδώ ».

Και λίγο αργότερα συνεχίζει:

« Όταν πέθανε η μάνα μου πριν τρία χρόνια, μου το είπαν οι αδελφές μου από το τηλέφωνο. Αισθάνθηκα πολύ άσχημα αλλά ούτε τότε πήγα κι ας μου το ζητούσαν οι αδελφές μου ».

Βλέπουμε πως στην περίπτωση αυτού του πληροφορητή ο λόγος της μετανάστευσης δεν ήταν μόνο ο οικονομικός αλλά κυρίως προσωπικοί ήταν οι λόγοι που τον οδήγησαν σ' αυτή την απόφαση.

Η Μελίνα δηλώνει πως μόλις πέρυσι το καλοκαίρι βρέθηκε στην πατρίδα των γονιών της για μία εβδομάδα. Συνάντησε συγγενείς και εκπλήρωσε την περιέργειά της να δει τον τόπο αυτό. Δεν ένιωσε όμως να την « ενώνει » τίποτα μ' αυτόν τον τόπο:

« Στην Αλβανία πήγα πέρυσι για πρώτη φορά, για να δω πως είναι εκεί, έμεινα μία εβδομάδα... Δεν μου έκανε κάποια αίσθηση. Η αδελφή μου όμως (η οποία έχει ζήσει τα πέντε πρώτα χρόνια της ζωής της στην Αλβανία), αισθάνθηκε πολύ όμορφα γιατί θυμόταν κάποια πράγματα », « Είναι εκεί οι παππούδες μου... Δεν έχω ιδιαίτερη αγάπη στους παππούδες μου γιατί δεν τους έχω ζήσει ».

Η Μελίνα η οποία έχει γεννηθεί και έχει μεγαλώσει στην Ελλάδα δεν έχει αναπτύξει δεσμούς με τη χώρα καταγωγής των γονιών της. Αντίθετα, αντιλαμβανόμαστε πως έχει αναπτύξει στενούς και στέρεους δεσμούς με την Ελλάδα την οποία θεωρεί πατρίδα της. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι δεύτερης γενιάς μετανάστες συνήθως αναπτύσσουν στενούς και στέρεους δεσμούς με την χώρα στην οποία έχουν γεννηθεί και την οποία θεωρούν πατρίδα τους. Γι' αυτούς τους λόγους δεν επιθυμούν να επιστρέψουν στην χώρα καταγωγής των γονιών τους (Καρούζου, Παπαδάκη, 2006).

Παρατηρούμε πως όλοι οι πληροφορητές έχουν στην πατρίδα τους συγγενείς και πως οι περισσότεροι την επισκέπτονται κάθε χρόνο. Οπότε φαίνεται να διατηρούν μια στενή σχέση επαφής με την πατρίδα τους.

3.3 Εργασιακή και οικονομική κατάσταση

Παρακάτω παρουσιάζεται η εργασιακή κατάσταση των υποκειμένων, οι όροι εργασίας τους (συχνότητα απασχόλησης, μηνιαίο εισόδημα, ασφάλιση, επαγγελματική κινητικότητα), οι τρόποι αναζήτησης νέας εργασίας καθώς και το ζήτημα της ανεργίας.

Οι πληροφορητές απασχολούνται στους εξής τομείς: στον κατασκευαστικό τομέα (τρία άτομα), στον τομέα εστίασης (τέσσερα άτομα, τρεις ως εργαζόμενοι και ένα ως ιδιοκτήτης), στον χώρο υπηρεσιών φροντίδας σε ηλικιωμένα άτομα (ένα άτομο), στον δημόσιο τομέα (ένα άτομο). Ένα άτομο ήταν άνεργο κατά την διεξαγωγή των συνεντεύξεων, ενώ κατά το παρελθόν είχε απασχοληθεί κυρίως στον αγροτικό τομέα.

Οι όροι εργασίας τους χαρακτηρίζονται από μείωση της συχνότητας εργασίας με την ακόλουθη μείωση του μηνιαίου εισοδήματος. Ορισμένοι δεν απολαμβάνουν ασφαλιστικής κάλυψης από την εργασία τους. Για κάποιους άλλους υπάρχει έντονη επαγγελματική κινητικότητα και ευελιξία.

Πράγματι οι παράνομοι μετανάστες για λόγους που έχουν σχέση με το καθεστώς παραμονής αλλά και τις ανάγκες διαβίωσής τους προσφέρουν φθηνή και αποδοτική εργασία σε συνθήκες υψηλής ευελιξίας του ωραρίου εργασίας και χωρίς να συντρέχουν λόγοι ασφαλιστικής και εν γένει θεσμικής κάλυψής τους. Συγκεκριμένοι κλάδοι της οικονομίας όπως γεωργία, κατασκευές, τουρισμός διακρίνονται από το στοιχείο της εποχικότητας. Είναι γεγονός ότι οι εποχιακές μονάδες αποφεύγουν την απασχόληση δυναμικού σε μόνιμη βάση εξ' αιτίας του υψηλού κόστους εργασίας και των δεσμεύσεων που απορρέουν από τις συμβατικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας (απολύσεις, δώρα). Έτσι προτιμούν την εποχιακή απασχόληση των εργαζομένων και οι μετανάστες ως ανειδίκευτο και φτηνό δυναμικό προσφέρουν μια πολύ καλή εναλλακτική λύση. Επιπρόσθετα αυτοί οι κλάδοι προϋποθέτουν και έντονη κινητικότητα του εργατικού δυναμικού και οι μετανάστες παρουσιάζουν έναν σχετικά υψηλό δείκτη κινητικότητας (Καρασαββόγλου, κ.α, 1996).

Όσον αφορά τον τρόπο εξεύρεσης νέας εργασίας, φαίνεται να κατέχει σημαντικό ρόλο η προσωπική αναζήτηση των υποκειμένων με διάφορους τρόπους, για παράδειγμα μέσω αγγελιών. Αλλά και αυτή που βασίζεται κύρια στα κοινωνικά δίκτυα

των μεταναστών με την διάδοση πληροφοριών από φίλους ή/και συγγενείς για πιθανές ανάγκες σε εργατικό δυναμικό. Επίσης, η δημιουργία επαφών μεταξύ των μεταναστών και των εργοδοτών είναι ένας έτερος τρόπος αναζήτησης εργασίας.

Τέλος, το ζήτημα της ανεργίας φαίνεται πως προβληματίζει έντονα τους πληροφορητές καθώς οι μισοί έχουν περιέλθει τα τελευταία δύο χρόνια στην κατάσταση αυτή.

Η πιο έντονη αλλαγή που καταγράφεται ως απόρροια της τωρινής τους εργασιακής κατάστασης, λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, είναι η έλλειψη ικανότητας αποστολής εμβασμάτων στους συγγενείς όπως συνήθιζαν κατά το παρελθόν. Όλοι δείχνουν ενοχλημένοι αφού αισθάνονται πως δεν επιτελείται πια ο σκοπός της μετανάστευσης.

Τρεις από τους πληροφορητές απασχολούνται στον κατασκευαστικό τομέα.

Ο Άρης, απασχολείται ως εργάτης στην κατασκευή οικοδομών. Γνωρίζει πολύ καλά αυτόν τον τομέα αφού απασχολείται σ' αυτόν τα τελευταία 12 χρόνια από τα 19 που βρίσκεται στην Ελλάδα. Όπως δηλώνει, κατά το παρελθόν είχε απασχοληθεί και σε αγροτικές εργασίες. Κατά την διεξαγωγή της συνέντευξης, τα απογεύματα εργαζόταν σε ένα καφενείο ως σερβιτόρος.

Στην περίπτωση του Άρη υπάρχει εργασιακή αστάθεια αφού συχνά αλλάζει τομείς απασχόλησης (από τον οικοδομικό τομέα στον αγροτικό και στον τομέα των υπηρεσιών). Ο ίδιος αναφέρει πως κατά τα πρώτα χρόνια της έλευσής του στην Ελλάδα είχε μια σταθερή απασχόληση έξι ημερών την εβδομάδα επί επτά ώρες την ημέρα, με μηνιαίο εισόδημα που κυμαινόταν από 700 έως 800 ευρώ και είχε ασφάλιση ΟΓΑ. Τώρα αντιμετωπίζει σοβαρές δυσχέρειες ως προς την εύρεση εργασίας. Ισχυρίζεται ότι η εργασία που προσφέρεται στον τομέα της οικοδομής είναι αποσπασματική και η συχνότητα έχει ελαττωθεί με άμεσο αποτέλεσμα τη δραματική μείωση των μηνιαίων αποδοχών του. Συνέπεια των νέων συνθηκών είναι ότι έχει σταματήσει να στέλνει χρήματα στην οικογένειά του όπως συνήθιζε στο παρελθόν:

« Έχει πέσει πολύ η δουλειά, δε βγαίνω! », « Κάποτε έστελνα κάθε μήνα λεφτά πάνω (στην Αλβανία) τώρα είναι δύσκολα, δεν βγαίνει να στείλω ».

Επίσης, δηλώνει ότι προσπαθεί να εξασφαλίσει οποιαδήποτε εργασία, αλλά χωρίς αποτέλεσμα:

« Εγώ μπορώ να κάνω τα πάντα αλλά δε βρίσκω ».

Αναφέρει επίσης, πως αυτή τη χρονιά αντιμετώπισε το πρόβλημα της ανεργίας για δύο μήνες και αποτυπώνει την δύσκολη εμπειρία του:

« Φέτος για πρώτη φορά ήμουν για δύο μήνες χωρίς δουλειά! Δεν υπήρχε τίποτα!.. Τα χειρότερα μου περνούσαν απ' το μυαλό μου- έτοιμος να φύγω ήμουν αυτούς τους μήνες ».

Παρατηρούμε την αλλαγή στην εργασιακή κατάσταση του Άρη η οποία συντελέστηκε την φετινή χρονιά ως απόρροια των ευρύτερων αλλαγών που επέφερε η οικονομική κρίση. Συνέπεια των ανωτέρω είναι η κακή ψυχολογική κατάστασή του που τον οδηγεί σε αρνητικές σκέψεις. Τέλος, χαρακτηριστική είναι η πρόθεσή του να φύγει από την Ελλάδα καθώς αισθάνεται πως ο σκοπός για τον οποίο πήρε την απόφαση να μεταναστεύσει δεν εκπληρώνεται .

Για τους μετανάστες η κατάσταση ανεργίας είναι πολύ δυσάρεστη, τόσο από υλική πλευρά, όσο και από ψυχολογική, εφόσον η απασχόληση είναι ο κύριος δικαιολογητικός παράγοντας ύπαρξής τους στη ξένη χώρα, είναι δηλαδή το αντιστάθμισμα στη στέρηση του δικού τους περιβάλλοντος (Τζωρτζοπούλου, 2002).

Ο ίδιος αναγνωρίζει ότι κατάφερε να ξεπεράσει αυτή τη δύσκολη περίοδο με την βοήθεια των ομοεθνών φίλων του που διαμένουν στην ίδια περιοχή:

« Με βοήθησαν οι φίλοι... Μου δάνειζαν χρήματα... Μου βρήκαν δουλειά ».

Όπως έχει επισημανθεί, ο ρόλος του δικτύου είναι σημαντικός και λειτουργεί υποστηρικτικά τόσο κατά την περίοδο της απόφασης του ατόμου για το αν θα μεταναστεύσει όσο και κατά την διάρκεια της μεταναστευτικής του ζωής.

Ο Αιγύπτιος Ταοφίκ, υποστηρίζει πως αποφάσισε να εργαστεί στην οικοδομή διότι ήταν μία δουλειά η οποία είχε απορρόφηση την περίοδο που βρέθηκε στην Ελλάδα:

« Έγινα οικοδόμος γιατί μόνο αυτό υπήρχε όταν ήρθα ».

Δηλώνει επίσης πως είναι μία δύσκολη και απαιτητική δουλειά. Απασχολείται οχτώ ώρες, έχει ασφάλιση ΙΚΑ και οι απολαβές του ημερησίως φθάνουν τα πενήντα ευρώ.

Τον τελευταίο χρόνο χρειάστηκε να διαπραγματευτεί τα χρήματα που λαμβάνει από την εργασία του καθώς πολλοί εργοδότες- με αφορμή την οικονομική ύφεση και την αύξηση της ζήτησης εργασίας- επιδιώκουν μείωση της χρηματικής αμοιβής έως και 50% σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Ο ίδιος αναφέρει:

« Τώρα κάποιιοι (εργολάβοι) σου λένε ότι θα είναι πιο χαμηλό το μεροκάματο. Λένε: “ αυτή τη στιγμή που δεν υπάρχουν δουλειές, θα βρούμε κάποιον που αντί για πενήντα (ευρώ) θα δουλέψει με τριάντα , με εικοσιπέντε ”... ».

Στη βιβλιογραφία αναφέρεται πως ο οικοδομικός τομέας χαρακτηρίζεται από έντονες διακυμάνσεις στις οικονομικές απολαβές των εργαζομένων μεταναστών, ανάλογα με την τακτική του εκάστοτε εργοδότη (Ιωσηφίδης, 2001).

Ωστόσο η δική του στάση στο συγκεκριμένο ζήτημα είναι σαφής και έρχεται σε αντίθεση με τις αξιώσεις των εργολάβων:

« Υπάρχουν άλλοι (οικοδόμοι) που κοροϊδεύουν και δε κάνουν την δουλειά που πρέπει γι' αυτό δε τους πειράζει να πάρουν λιγότερα. Εγώ όμως, που δεν έχω μάθει να κοροϊδεύω στην δουλειά μου και είμαι πολύ καλός στη δουλειά δεν το δέχομαι αυτό. Τους λέω εγώ δουλεύω με πενήντα ».

Σύμφωνα με την Μάρκοβα (2001), καθώς ο χρόνος παραμονής των μεταναστών στην Ελλάδα αυξάνει, αποκτούν περισσότερη αυτοπεποίθηση, μαθαίνουν τη γλώσσα και αρχίζουν να απαιτούν περισσότερα από τους εργοδότες τους διαπραγματευόμενοι τις εργασιακές τους συνθήκες. Παρατηρούμε πως ο Ταοφίκ που γνωρίζει τη γλώσσα και από τα λεγόμενά του φαίνεται πως διαθέτει αυτοπεποίθηση αφού πιστεύει πως είναι ένας ικανός τεχνίτης, είναι σε θέση να διαπραγματευτεί τις συνθήκες και τους όρους εργασίας του.

Το μηνιαίο εισόδημα του αυτή την περίοδο παρ' όλα αυτά δεν ξεπερνά τα 500 ευρώ καθώς εργάζεται μόνο δύο ημέρες εβδομαδιαίως. Πριν δύο χρόνια όπως εξηγεί, εργαζόταν έξι ημέρες την εβδομάδα και το εισόδημά του έφτανε τα 1.200 ευρώ μηνιαίως.

Η μεταβολή στην συχνότητα της εργασίας είναι αισθητή. Επακόλουθο αυτής είναι οι μεγάλες αλλαγές στις εισοδηματικές απολαβές του, με συνέπεια την δυσκολία στην κάλυψη των άμεσων αναγκών του (φαγητό, ενοίκιο σπιτιού, λογαριασμοί).

Επίσης, δεν έχει πλέον την δυνατότητα αποστολής εμβασμάτων στις αδελφές του όπως συνήθιζε παλαιότερα. Αναφέρει:

« Όταν δούλευα όλο το μήνα ήταν περίπου 1.200 ευρώ. Τώρα αυτό έχει αλλάξει πολύ. Δεν δουλεύω όλη την εβδομάδα – δύο μέρες μόνο. Δυο χρόνια δεν μαζεύω τίποτα. Μόνο για το φαγητό, το ενοίκιο και τους λογαριασμούς και πάλι δεν μου φτάνουν. Πριν όμως κάτι έκανα... Πρώτα έστελνα στις αδερφές μου όταν χρειάζονταν, τώρα όμως όχι ».

Στην περίπτωση του Ταοφίκ, παρατηρούμε πως το κίνητρο για την αποστολή εμβασμάτων είναι η οικονομική στήριξη των συγγενών του, που σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, συμβαίνει και με τους περισσότερους μετανάστες (Μάρκοβα, 2001; Συκάς, 2008).

Την περίοδο που ήταν άνεργος κατάφερε να επιβιώσει χάρη στην προηγούμενη αποταμίευση χρημάτων.

« Όλο το χειμώνα δεν είχα δουλειά. Δεν με βοήθησε κανείς. Έχω στην τράπεζα λεφτά και έπαιρνα από αυτά ».

Η αποταμίευση χρημάτων είναι άλλη μία συνήθης τακτική των μεταναστών (Stark, 1991). Συγκεκριμένα η πρώτη συνήθης τοποθέτηση των εμβασμάτων σχετίζεται με τη στέγαση της οικογένειας (π.χ., αγορά ή επισκευή σπιτιού, αγορά οικοπέδου) κτλ. Η ανέγερση οικιών αποτελεί επιπρόσθετα και την εμπράγματη επιβεβαίωση της επιτυχημένης μεταναστευτικής εμπειρίας των παλινοστούτων και αυξάνει το κοινωνικό τους γόητρο (Gmelch 1980: 149, 150).

Οι Markle και Zimmermann (1992) σύμφωνα με την εμπειρική έρευνα που διεξήγαγαν, θεωρούν τα μεταναστευτικά εμβάσματα ως έναν ειδικό τρόπο αποταμίευσης σε περίπτωση που υπάρχει πρόθεση μεταναστευτικής επιστροφής αλλά ταυτόχρονα λαμβάνουν υπόψη και το γεγονός ότι υπάρχουν και άλλα κίνητρα για την αποστολή εμβασμάτων, όπως για παράδειγμα η οικονομική υποστήριξη των συγγενών (Μάρκοβα, 2001).

Αναφορικά με τον τρόπο εύρεσης εργασίας ο πληροφορητής αναφέρει:

« Στην αρχή, έπαιρνα το ποδήλατο και πήγαινα όπου έβλεπα μηχανήματα και ρωτούσα αν θέλουν δουλειά. Αν μου έλεγαν όχι, έδινα το τηλέφωνό μου και έπαιρνα το δικό του (του εργολάβου) και του έλεγα “ πάρε φίλε το τηλέφωνό μου, δώσε μου κι εσύ το δικό σου γιατί μπορεί κάποια στιγμή να χρειάζεσαι και να μπορώ κι εγώ και να δουλέψουμε”. Έτσι μάζεψα πολλά τηλέφωνα και όποτε δεν έχω δουλειά τους παίρνω ».

Η τακτική που ακολουθείται από τον συγκεκριμένο πληροφορητή είναι αυτή της προσωπικής αναζήτησης που βασίζεται στη δημιουργία επαφών με τους εργοδότες.

Οι στρατηγικές εξεύρεσης εργασίας παίζουν καθοριστικό ρόλο για την εξασφάλιση της επόμενης απασχόλησης. Κυρίαρχη στρατηγική πέρα από την προσωπική αναζήτηση με διάφορους τρόπους, είναι αυτή που βασίζεται κύρια στα ανεπίσημα κοινωνικά δίκτυα των μεταναστών, φίλων ή/ και συγγενών. Πρακτικές όπως η δημιουργία επαφών μεταξύ μεταναστών και εργοδοτών μέσω άλλων που ήδη απασχολούνται από τους τελευταίους ή η διάδοση πληροφοριών για πιθανές ανάγκες σε εργατικό δυναμικό αναφέρονται πολύ συχνά από τους μετανάστες ως συγκεκριμένοι τρόποι εξεύρεσης εργασίας (Ιωσηφίδης, 2001).

Ο Μαχμούτ, έχει μία εργασιακή πορεία παρόμοια με αυτή του Ταοφίκ. Εργάζεται ως οικοδόμος, θεωρεί πως είναι μια δύσκολη εργασία και το εισόδημά του

έχει μειωθεί το τελευταίο διάστημα κατά το ήμισυ λόγω της έλλειψης σταθερής εργασίας. Όπως αποκαλύπτει, ούτε αυτός έχει δεχθεί να λαμβάνει λιγότερα χρήματα αν και συνεχώς έρχεται αντιμέτωπος με το ενδεχόμενο αυτό. Αναφερόμενος στον τρόπο εξεύρεσης νέας εργασίας, ο πληροφορητής αναφέρει ότι με το πέρας της τωρινής εργασίας του, θα χρειαστεί να αναζητήσει την επόμενη:

« Δουλεύω οικοδομή. Είναι πολύ δύσκολη δουλειά και επικίνδυνη. Οχτώ ώρες δουλεύω, είμαι ασφαλισμένος αλλά τώρα δεν υπάρχει δουλειά κάθε μέρα... τώρα παίρνω 500 (ευρώ) το μήνα », « Με τους εργολάβους δεν τα πάω καλά γιατί μου ζητούν συνέχεια να κόψω (χρήματα) από το μεροκάματο. Εγώ όμως πληρώνομαι όπως πρέπει », « Για να βρω δουλειά παίρνω τηλέφωνα και ρωτάω ... θα αρχίσω να παίρνω τηλέφωνα γιατί τώρα τελειώνω με αυτή την οικοδομή ».

Και στη περίπτωση του Μαχμούτ παρατηρούμε πως υπάρχουν δυσκολίες ως προς την συχνότητα εργασίας με αποτέλεσμα την μείωση του μηνιαίου εισοδήματος. Επιπλέον, αισθητή είναι η δυσαρέσκειά του για την τακτική των εργολάβων να ζητούν μείωση της αμοιβή του.

Τρεις πληροφορήτριες απασχολούνται σε χώρους εστίασης. Η Αρετή, τα τελευταία επτά χρόνια εργάζεται σε κατάστημα εστίασης. Βρίσκεται στο χώρο της κουζίνας και οι αρμοδιότητες της σχετίζονται με την προπαρασκευή εδεσμάτων και την συνολική καθαριότητα του χώρου. Εργάζεται περισσότερες από οχτώ ώρες ημερησίως και το μηνιαίο εισόδημά της είναι 600 ευρώ. Ενώ στο παρελθόν είχε ασφάλιση ΟΓΑ επειδή « αγόραζε ένσημα », αυτή τη στιγμή δεν είναι άμεσα ασφαλισμένη αλλά έμμεσα, μέσω του συζύγου της. Κατά το παρελθόν είχε απασχοληθεί σε διάφορους τομείς κάνοντας δύο ή και περισσότερες εργασίες ταυτόχρονα.

« Δούλευα σε ξενοδοχείο το πρωί και το βράδυ σε ταβέρνα... δούλευα δεκαπέντε με δεκαέξι ώρες την ημέρα ».

Στη βιβλιογραφία αναφέρεται ότι οι μετανάστες προκειμένου να αντιμετωπίσουν το χαμηλό εισόδημά τους, αναπτύσσουν εργασιακή κινητικότητα (Συκάς, 2008).

« Δε ρωτούσα τι δουλειά είναι... είχα ως βάση την Καλαμάτα αλλά πήγαινα όπου είχε δουλειά ».

Πολλές φορές μάλιστα, η επαγγελματική κινητικότητα απαιτεί ταυτόχρονα και γεωγραφική κινητικότητα (Λαμπριανίτης & Λυμπεράκη, 2005 : 118,119). Το ίδιο συνέβαινε και στην περίπτωση της Αρετής για πολλά χρόνια.

Στα εικοσιένα χρόνια που βρίσκεται στην Ελλάδα δεν έχει βιώσει την ανεργία, ωστόσο τον τελευταίο χρόνο έχουν μειωθεί οι ημερήσιες απολαβές της, κι εκείνη δεν μπορεί πια να βρει δεύτερη δουλειά για να εξασφαλίσει μεγαλύτερο εισόδημα.

Η Ματίνα, βρίσκεται τα τελευταία τέσσερα χρόνια στην Ελλάδα. Έχει εργαστεί σε πολλούς και διαφορετικούς τομείς: οικιακή βοηθός, αγροτικές εργασίες, τυροκομείο κτλ. Αυτή τη στιγμή εργάζεται σε ψησταριά. Η ίδια τοποθετείται στο θέμα της εναλλαγής πολλών εργασιακών πεδίων:

«... Όταν έχεις ανάγκη δε κοιτάς να διαλέξεις τις δουλειές. Κοιτάς να πάρεις το μεροκάματο για να τα βγάλεις πέρα με τα έξοδα.»

Αποκαλύπτει ότι κατά το παρελθόν συνήθιζε να εργάζεται περισσότερο από δώδεκα ώρες. Σήμερα εργάζεται οχτώ ώρες, αλλά όχι καθημερινά. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει:

«... Είμαι για λίγο, όχι για κάθε μέρα. Έρχομαι όποτε με χρειάζονται.»

Η εργασιακή σχέση της Ματίνας φαίνεται να χαρακτηρίζεται από δραστηριότητες που είναι υποβοηθητικές και συνδέονται με την άμεση εξυπηρέτηση προσωρινών « αναγκών » του εργοδότη. Αυτό έρχεται σε συμφωνία με τη βιβλιογραφία (Ψημμένος, 1999) όπου γίνεται αναφορά σε αυτού του είδους τις εργασίες που προσφέρονται από τους μετανάστες.

Οι ημερήσιες απολαβές της ανέρχονται στα εικοσιπέντε ευρώ. Δεν έχει υπάρξει ποτέ ασφαλισμένη και εκφράζει την πικρία της:

«... Δεν είχα ποτέ (ασφάλιση) είμαι πώς το λένε;...μαύρη δουλειά... Είμαι μαύρη! Είναι άσχημο πολύ γιατί όταν θα μεγαλώσουμε περισσότερο, όταν δεν θα έχουμε δύναμη να δουλέψουμε, δεν έπρεπε να πάρουμε σύνταξη; Ε τότε; Τότε θα νιώθουμε περισσότερο χάλια από τώρα...»

Με την προσωποποίηση της ως « μαύρη » εργασία, δηλαδή εργασία αδήλωτη, παράνομη, χωρίς εργασιακά δικαιώματα αλλά και η αναφορά της στα συναισθήματα που θα έχει στο μέλλον, τα οποία γνωρίζει με βεβαιότητα ότι θα είναι περισσότερο δυσάρεστα και από αυτά του παρόντος, εκφράζει τη μεγάλη δυσαρέσκειά της για τις συνθήκες εργασίας της αλλά και για τη ζωή της γενικότερα.

Η αναφορά της Ματίνας μας φέρνει στο μυαλό την διάκριση του φιλόσοφου Agaben μεταξύ *απλής ή γυμνής ζωής* και *βίου*. Ο βίος υπάρχει όταν η ζωή βιώνεται με δικαιώματα ενώ εκτός αυτής υπάρχει απλώς ζωή, δηλαδή απλώς ζωντανό σώμα και μάλιστα απροστάτευτη ζωή. Η διάσταση αυτή αφορά και την εργασία. Η εργασία όλων αυτών των αποκλεισμένων είναι επικίνδυνη, ανασφάλιστη, αθέμιτη, εκφεύγει δηλαδή

από ολόκληρο το νομοθετικό και προνοιακό πλέγμα. Πρόκειται για μία εργασία που δεν έχει συσταθεί ως κοινωνική κατηγορία αλλά παραμένει ως αγορά απογυμνωμένης εργατικής δύναμης. Στην απογυμνωμένη ζωή αντιστοιχεί η απογυμνωμένη εργασία (Λιάκος, 2005).

Η Μελίνα, εργάζεται και αυτή στην ίδια ψησταριά με την Ματίνα. Εργάζεται έξι ημέρες την εβδομάδα, οχτώ ώρες ημερησίως με μηνιαίο εισόδημα 700 ευρώ και ασφάλιση. Αναφέρει πως κατά το παρελθόν έχει εργαστεί σε παρόμοια εργασιακά περιβάλλοντα (εστιατόρια, κτλ). Δεν είναι ικανοποιημένη με αυτές τις εργασίες και θα προτιμούσε να απασχολείται ως κομμώτρια. Είναι ένα επάγγελμα που την ευχαριστεί και έχει λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση:

« ...Θα προτιμούσα να πάω κάπου αλλού καλύτερα αλλά δεν γίνεται πλέον αυτό το καιρό να βρω κάτι καλύτερο- το 'χω ψάξει. Αυτό που τελείωσα μου αρέσει... αλλά δε γίνεται να το κάνω ».

Έπειτα από διερευνητικές ερωτήσεις για τους λόγους που την εμποδίζουν να απασχοληθεί στο αντικείμενο εκπαίδευσής της, η Μελίνα παραθέτει την άποψή της λέγοντας πως δεν επιθυμεί να εργαστεί σε κάποιο κομμωτήριο αλλά πως θα ήθελε να αποκτήσει ένα δικό της. Ωστόσο το ενδεχόμενο αυτό το θεωρεί « εξωπραγματικό » καθώς δεν έχει την οικονομική δυνατότητα.

«... Θέλω να ανοίξω κάτι δικό μου. Δεν θέλω να δουλεύω σε κάποιον άλλου... Αλλά είναι πολύ μακρινό και εξωπραγματικό αυτό το όνειρο και πολλές φορές προσπαθώ να το ξεχάσω κιόλας ...και σκέφτομαι: " θα κάνω αυτό που κάνω"! ».

Η επιθυμία και το όνειρο της Μελίνας παραμένει μη πραγματοποιήσιμο και μάλιστα προσπαθεί να μη το σκέφτεται γιατί την απογοητεύει. Ο τρόπος είναι να επικεντρώνεται στην παρούσα ετεροαπασχόλησή της.

Αντιλαμβάνεται την δυσμενή οικονομική και κοινωνική θέση τόσο των γονιών της όσο και της ίδιας και νιώθει πως είναι περιορισμένη και πως τα όνειρά της ματαιώνονται από τις οικονομικές και κοινωνικές δυσκολίες.

« ...Για μένα δεν είναι μόνο τα χρήματα που δεν έχω τώρα. Είναι και γενικά τα οικονομικά της οικογένειάς μου. Οι γονείς μου δουλεύουν όλη μέρα για τα απαραίτητα. Ούτε αυτοί μπορούν να με βοηθήσουν ».

Δηλώνει πως έχει υπάρξει άνεργη για ενάμιση χρόνο. Εκείνη την περίοδο αναζητούσε εργασία μέσω αγγελιών, ενώ προσπαθούσε να καλύψει τις ανάγκες της λαμβάνοντας χρηματική βοήθεια από τους γονείς της.

Η Μιχαέλα, μαζί με τον άνδρα της, είναι ιδιοκτήτες ενός μικρού καφενείου. Ήρθε στην Ελλάδα πριν από δεκατρία χρόνια. Στην πατρίδα της εργαζόταν υπό άθλιες συνθήκες, ως εργάτρια, όταν ανακάλυψε πως για πολλά χρόνια ενώ πίστευε πως ήταν ασφαλισμένη τελικά ο εργοδότης την εξαπατούσε. Βρισκόμενη σε αδιέξοδο, πήρε την απόφαση να έρθει στην Ελλάδα έπειτα από την προτροπή ενός φίλου της που έπειτα έγινε ο σύζυγός της. Μιλώντας για τις σκέψεις που έκανε το διάστημα κατά το οποίο πήρε την απόφαση να μεταναστεύσει αναφέρει:

« Σκεφτόμουν: “μήπως θα ζω πιο ωραία; μήπως θα έχω δουλειά; μήπως βρω κάτι καλύτερο;” ... και βρήκα τα πάντα! ».

Η Μιχαέλα περιγράφει με πολύ έντονο τρόπο την αδημονία της για την « νέα » της ζωή στην Ελλάδα. Με εξίσου έντονο τρόπο εκφράζει την επιβεβαίωση των προσδοκιών της.

Όπως αποκαλύπτει κατά τα πρώτα χρόνια εργαζόταν σε αγροτικές εργασίες και είχε ασφάλιση ΟΓΑ. Έπειτα άρχισε να απασχολείται σε καφετέριες πάντα με ασφάλιση και πριν λίγους μήνες κατάφερε να αποκτήσει το δικό της καφενείο. Το μηνιαίο εισόδημά της δεν έχει ακόμη σταθεροποιηθεί αλλά εκείνη υπολογίζει πως κυμαίνεται από 700 έως 800 ευρώ.

Μία πληροφορήτρια απασχολείται ως οικιακή βοηθός και προσφέρει υπηρεσίες φροντίδας σε ηλικιωμένα άτομα.

Η Ήρα, έχει έρθει στην Ελλάδα τα τελευταία τρία χρόνια. Εργάζεται ως οικιακή βοηθός σε σπίτια ηλικιωμένων ατόμων ενώ παράλληλα προσφέρει υπηρεσίες φροντίδας. Διαμένει στο ίδιο σπίτι με τα ηλικιωμένα άτομα και προσφέρει τις υπηρεσίες της εικοσιτέσσερις ώρες την ημέρα. Η Κυριακή είναι η ημέρα κατά την οποία δεν εργάζεται. Αποκαλύπτει πως ποτέ δεν έχει υπάρξει ασφαλισμένη και ότι οι απολαβές της ανέρχονται στα 600 ευρώ μηνιαίως.

Παρατηρούμε πως οι όροι εργασίας της Ήρας είναι άθλιοι και καταπατούνται τόσο τα εργασιακά όσο και τα ανθρώπινα δικαιώματά της. Στη βιβλιογραφία έχουν επισημανθεί ανάλογες περιπτώσεις με αυτή της Ήρας.

Η έρευνα του Κ.Ε.Θ.Ι. (2007), σχετικά με τις γυναίκες μετανάστριες στην Ελλάδα, καταλήγει πως οι περισσότερες εργάζονται ως οικιακές βοηθοί ή σε υπηρεσίες φροντίδας ηλικιωμένων ατόμων, έγκλειστες στα σπίτια των εργοδοτών τους, ενώ η πλειοψηφία δεν απολαμβάνει ασφαλιστικής κάλυψης (Μαράτου- Αλιπραντή, 2007). Επίσης, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι ασφαλιστικές εισφορές σε γυναίκες που απασχολούνται στην προσφορά υπηρεσιών στο σπίτι, είναι σχεδόν ανύπαρκτες

(Λινάρδος- Ρυλμόν, 1998: 21). Τέλος, σύμφωνα με τον Ψημμένο, (2006: 157-158), για πρώτη φορά στην ιστορία της οικιακής εργασίας, δημιουργείται ένα ευέλικτο μεταφερόμενο εργατικό δυναμικό που βιώνει συνθήκες απομόνωσης, εθνικής και κατά φύλο κατηγοριοποίησης και παρατηρείται μια σύγχρονη εξάρτηση των βασικών ανθρώπινων δικαιωμάτων από τις εργοδοτικές αρχές.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, κατά την αφήγηση της, το σημείο κατά το οποίο κάνει λόγο για τις περιόδους που ήταν άνεργη και αναφέρει ποιος ήταν εκείνος που την βοήθησε και με ποιόν ακριβώς τρόπο.

Μας πληροφορεί ότι διαμένει σε ένα σπίτι με άλλες επτά γυναίκες από την Γεωργία. Εκεί, διαμένει την ημέρα κατά την οποία δεν εργάζεται. Μαζί τους, μένει και ένας “Αρχηγός”- όπως τον αποκαλεί η ίδια- ο οποίος είναι αυτός που αναλαμβάνει την εύρεση εργασίας στις κοπέλες και αυτός που τους δανείζει χρήματα τον καιρό που δεν έχουν εργασία. Στις διερευνητικές ερωτήσεις που ακολούθησαν σχετικά με το ποιο πρόσωπο είναι αυτό, ποιού φύλου, καθώς και για το πως έγινε η γνωριμία, ποιες αρμοδιότητες έχει και που σταματά ο ρόλος του, η Ήρα αναφέρεται εκτενώς:

« Όταν δεν έχεις δουλειά και είσαι στο σπίτι... Εκεί έχει ένα τετράδιο και βάζει μέσα ότι χρέωση έχεις... Και όταν βρεις δουλειά σιγά σιγά του δίνεις τα χρήματα », « Έχουμε έναν αρχηγό στο σπίτι. Αυτός ξέρει ποια γυναίκα δε δουλεύει, ποια πάει στη δουλειά, πότε θα γυρίσει... Άνδρας είναι από την Γεωργία και μένει μαζί μας στο σπίτι... Δεν είναι κάποιο γραφείο... Αυτός μας κανονίζει πως θα πηγαίνουμε ...Όταν ήρθα εδώ, εδώ ήταν αυτός... Έχει κάποιες γνωριμίες και μας βρίσκει δουλειές... ».

Είναι γνωστό πως στα πλαίσια της μη κανονικής μετανάστευσης, δημιουργούνται παράνομα κυκλώματα εξυπηρέτησης των μεταναστών. Τις περισσότερες φορές είναι οργανωμένα δίκτυα μετακίνησης ανθρώπων, γραφεία που φέρνουν σε επαφή εργοδότες με παράνομα εργαζόμενους μετανάστες και γενικά μια σειρά γραφείων που παρέχουν υπηρεσίες στέγης, τροφής, και άλλες, προς παράνομους μετανάστες, σε χαμηλή τιμή (Τριανταφυλλίδου, 2010:45). Συνήθως τα άτομα αυτών των δικτύων γνωρίζουν τη μητρική γλώσσα των μεταναστών (Μάρκοβα, 2001).

Μία πληροφορήτρια εργάζεται σε δημόσια υπηρεσία. Η Σιμπέλ, βρίσκεται στην Ελλάδα δέκα χρόνια κατά τα οποία εργάζεται σε δημόσια υπηρεσία της Καλαμάτας. Η σύμβασή της, είναι ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου με την απαραίτητη ασφάλιση. Αρχικά, ήρθε στην Μεσσηνία μέσω ενός προγράμματος εθελοντισμού της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, προσφέροντας τις υπηρεσίες της εθελοντικά. Στη συνέχεια

της προτάθηκε από την συγκεκριμένη υπηρεσία να παραμείνει και να αναλάβει τα επόμενα εθελοντικά προγράμματα.

Την εποχή κατά την οποία ήταν εθελόντρια καθώς τα χρήματα που της προσέφερε το πρόγραμμα δεν ήταν αρκετά, εργάστηκε σε καφετέριες για να συμπληρώσει το εισόδημά της. Σε αυτές τις εργασίες δεν υπήρχε σχετική ασφαλιστική κάλυψη.

Σήμερα, εργάζεται οχτώ ώρες ημερησίως και το μηνιαίο εισόδημά της είναι 900 ευρώ ενώ δεν έχει υπάρξει ποτέ άνεργη.

Παρ' όλα αυτά αποκαλύπτει πως πλέον δεν μπορεί να ανταπεξέλθει στις οικονομικές απαιτήσεις και πως ενώ κάποιες φορές κατά το παρελθόν έστελνε χρήματα στους γονείς της, τώρα χρειάζεται να τις στέλνουν εκείνοι. Ως αιτίες προβάλλει το συνεχώς αυξανόμενο κόστος των προϊόντων και την μείωση του μισθού της κατά 20%: *« Δε μαζεύω λεφτά. Παλιά έστελνα. Ήταν καλύτερα τα πράγματα και έστελνα. Η αδερφή μου τότε ήταν στο πανεπιστήμιο είχε ανάγκες... Και έστελνα. Όχι τεράστια ποσά... Τώρα να φανταστείς έχω φτάσει να μου στέλνουν οι δικοί μου χρήματα. Δεν βγαίνω πια... Έχουν ακριβύνει τα πράγματα, είναι πολλά τα έξοδα, το εισόδημά μου έχει μειωθεί περίπου 20%. Αυτό (συμβαίνει) επειδή σταμάτησαν να μας πληρώνουν τις υπερωρίες μας. Με το μισθό που παίρνω δεν τα βγάζω πέρα ».*

Έπειτα από πολλά χρόνια στην ίδια εργασιακή δομή, οι αρμοδιότητές της έχουν διευρυνθεί με αποτέλεσμα να θεωρεί τον εαυτό της ικανό να λειτουργήσει σε πολλά επίπεδα. Κατέχει εμπειρία και γνώση ενώ έχει παρακολουθήσει αρκετά σεμινάρια. Δηλώνει ικανοποιημένη με την πορεία της στην υπηρεσία:

«... Είμαι στον (... ..) τομέα του (... ..) και είναι πολλά τα πράγματα που κάνω. Είμαι στο μητρώο των επιχειρήσεων, περισσότερο στον εξαγωγικό τομέα. Επίσης, κάνω μεταφράσεις από τα αγγλικά στα ελληνικά και από τα ελληνικά στα αγγλικά... Υπάρχουν διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα που τρέχουν για τουριστική ανάπτυξη της περιοχής κι έχουμε συνεργασία με άλλες χώρες κι εμπλέκομαι κι εγώ σ' αυτά. Δουλεύω σε ένα κέντρο ευρωπαϊκής πληροφόρησης που παρέχει πληροφορίες στην ευρωπαϊκή ένωση για τους πολίτες. Είμαι υπεύθυνη για την ενημέρωση των μελών του (... ..) για διάφορα θέματα... Είμαι σε πολλά! », « Είμαι ευχαριστημένη. Πιστεύω ότι έχω μάθει πολλά πράγματα τόσα χρόνια σ' αυτή τη δουλειά... Έχω αλλάξει πολλά πόστα και αυτό είναι καλό γιατί μπορώ να λειτουργήσω σε πολλούς τομείς. Ξέρω να κάνω διάφορα... Επιμορφώνομαι, προσπαθώ να παρακολουθήσω σεμινάρια και εκτός δουλειάς... να είμαι πάντα ενημερωμένη ».

Η Σιμπέλ αναφέρεται στις πολύ καλές σχέσεις που έχει με τους συναδέλφους της. Το αποδίδει στο γεγονός ότι με τους περισσότερους από αυτούς ξεκίνησαν την ίδια χρονική περίοδο να εργάζονται στην υπηρεσία οπότε γνωρίζονται αρκετά καλά γεγονός που ενισχύει την συνεργασία τους.

« Η σχέση με τους συναδέλφους μου είναι πολύ καλή γιατί οι περισσότεροι ξεκινήσαμε σχεδόν μαζί την ίδια περίοδο πριν δέκα χρόνια, οπότε γνωριζόμαστε αρκετά καλά.... Έχουμε μάθει τις αδυναμίες μας, γενικά επικρατεί ένα καλό κλίμα στη δουλειά ».

Κατά την διεξαγωγή των συνεντεύξεων μία πληροφορήτρια ήταν άνεργη. Η Μίτκ από την Βουλγαρία βρίσκεται στην Ελλάδα δεκαεπτά χρόνια. Έχει εργαστεί κατά το παρελθόν σε αγροτικές εργασίες. Τονίζει ότι αυτού του είδους η εργασία είναι πολύ κουραστική και μονότονη. Πιστεύει πως τα χρήματα που λαμβάνει είναι πολύ λίγα σε σχέση με τον κόπο που καταβάλλει:

« ... Δουλεύουμε πολύ αλλά το μεροκάματο είναι πολύ λίγο... Από τις οχτώ ως τις πέντε δουλεύεις και παίρνεις άλλες φορές δεκαπέντε και άλλες δώδεκα ευρώ ».

Παρατηρούμε πως η αμοιβή της πληροφορήτριας κυμαίνεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα κι έρχεται σε συμφωνία με τη βιβλιογραφία στην οποία αναφέρεται ότι το επίπεδο αμοιβών των μεταναστών είναι εξαιρετικά χαμηλό (Λινάρδος – Ρυλμόν, 1993; Καρασαββόγλου, κ.α, 1996). Υπολογίζεται μάλιστα ότι ο μέσος μισθός των μεταναστών είναι κατά 45% χαμηλότερος από τον μέσο μισθό του Έλληνα (Lianos - Sarris – Katseli, 1995).

Συνεχίζει περιγράφοντας τις δύσκολες συνθήκες στις οποίες εργάζεται:

« ... Είναι δύσκολη δουλειά. Όλη μέρα έχεις σκυμμένο το κεφάλι, κουράζεσαι... Κάθεσαι το μεσημέρι να φας γρήγορα- αν προλάβεις να κάνεις ένα τσιγάρο- και σηκώνεσαι να δουλέψεις. Είκοσι λεπτά (διάλλειμα) τι να προλάβεις; ».

Τον τελευταίο χρόνο είναι άνεργη. Η Μίτκ αναφέρεται στην εμπειρία της ανεργίας εκφράζοντας την έντονη δυσαρέσκειά της και την απελπισία της γι' αυτή τη κατάσταση.

« ... Είμαι άνεργη ένα χρόνο! Δε δουλεύω πουθενά! Δεν έχει δουλειά- δεν μπορώ να βρω! ».

Στη συνέχεια αποκαλύπτει με ποιόν τρόπο αναζητά εργασία:

« Πηγαίνω κάθε πρωί στα χτήματα και ψάχνω τα αφεντικά και ρωτάω, μου λένε: “δεν έχω!”. Πηγαίνω σε γνωστούς και τους ρωτάω αν δουλεύουν να μου πουν πού, μήπως θέλει αυτός δουλειά. Μου λένε δεν έχουμε δουλειά και δεν έχουμε να φάμε... Παίρνω εφημερίδα αλλά τίποτα ».

Παρατηρούμε τις αγωνιώδεις προσπάθειες της πληροφορήτριας να βρει μία εργασία, προσπάθεια ωστόσο που δεν επιφέρει θετικά αποτελέσματα. Αναπολώντας τα προηγούμενα χρόνια κατά τα οποία εργαζόταν καθημερινά, δηλώνει:

« Πριν δε σταματούσα καθόλου από τη δουλειά. Δούλενα και Κυριακές! Καμιά φορά έλεγα: “Δε βρέχει μια μέρα να καθίσω να ξεκουραστώ λιγάκι;”! Δε σταματούσα, δε σταματούσα... Είχε δουλειά: πατάτες, ελιές, φασολάκια, φιστίκια... Δουλεύαμε συνέχεια ».

Σύμφωνα με έρευνα του Ψημμένου (1999), φαίνεται πως με την παράταση της παραμονής των μεταναστών στην Ελλάδα επέρχεται οικονομική βελτίωση και εργασιακή σταθερότητα, σε σύγκριση με το πρώτο καιρό μετά την μετανάστευση. Στην παρούσα έρευνα παρατηρούμε πως η πλειοψηφία των υποκειμένων αναφέρει εργασιακή αστάθεια και ανασφάλεια παρ' όλο που έχει επέλθει ένα σημαντικό χρονικό διάστημα από την στιγμή της μετανάστευσης. Διαπιστώνουμε λοιπόν πως υπάρχει διάσταση ανάμεσα στη βιβλιογραφία και στα ευρήματα της παρούσας έρευνας. Το γεγονός αυτό ίσως οφείλεται στις επιδράσεις της οικονομικής κρίσης στην εργασιακή ζωή των υποκειμένων που φαίνεται να έχει ανατρέψει την όποια σταθεροποίηση είχε αποκτηθεί κατά τα προηγούμενα χρόνια.

Τέλος, διαπιστώνουμε πως η αναζήτηση ευκαιριών απασχόλησης από τους μετανάστες στη δευτερεύουσα αγορά εργασίας (εποχιακή απασχόληση, χαμηλότεροι μισθοί, αντίξοες εργασιακές συνθήκες) φαίνεται πως συνεχίζει να αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτών και εικάζουμε πως θα συνεχίσει λόγω της εντεινόμενης οικονομικής ύφεσης.

3.4 Οικονομική κρίση και στρατηγικές αντιμετώπισης

Έκδηλη είναι η αντίδραση και η συναισθηματική φόρτιση που προκαλείται στους πληροφορητές όταν η συζήτηση επικεντρώνεται στις αλλαγές που έχουν επέλθει στην εργασιακή και προσωπική τους ζωή, λόγω της οικονομικής κρίσης. Όλοι οι πληροφορητές βιώνουν βαθιά συναισθήματα απογοήτευσης και θλίψης για την τρέχουσα κατάσταση. Όλοι αναφέρουν αλλαγές σε εργασιακό επίπεδο: έλλειψη σταθερών όρων εργασίας, άτυπη εργασία, εργασιακή αστάθεια και ανασφάλεια που επέρχεται από την μείωση των ημερήσιων αποδοχών, μείωση του μηνιαίου εισοδήματος, δυσκολία στην εύρεση νέας απασχόλησης, ανεργία.

Αλλά και σε προσωπικό επίπεδο σημειώνονται μεγάλες μεταβολές: αλλαγή των καθημερινών συνηθειών, αλλαγή αποταμιευτικής στρατηγικής, συναισθηματική ένταση, σκέψεις φυγής από την Ελλάδα.

Όσον αφορά την αλλαγή στην αποταμιευτική τους συμπεριφορά αλλά και στην αποστολή εμβασμάτων, όλοι οι πληροφορητές δήλωσαν πως ενώ τα προηγούμενα χρόνια έστελναν χρήματα στους συγγενείς τους, ή επένδυαν τα χρήματα σε ακίνητα, ή αποταμίευαν τα χρήματά τους σε τράπεζες, τώρα με τις αλλαγές που έχουν επέλθει στην εργασιακή τους κατάσταση, δεν έχουν την δυνατότητα τέτοιων ενεργειών. Το γεγονός αυτό τους ωθεί να αισθάνονται πως πλέον δεν επιτελείται ο λόγος του εγχειρήματός της μετανάστευσης και έτσι χάνεται το νόημα και ο σκοπός της. Αναπολούν δε τα πρώτα χρόνια που βρέθηκαν στην Ελλάδα δηλώνοντας πως ήταν πολύ διαφορετικά από την οπτική της εύρεσης εργασίας και της εξοικονόμησης χρημάτων.

Ο Άρης, φανερά απογοητευμένος και γεμάτος ανασφάλεια για όσα θα ακολουθήσουν δηλώνει:

«...Δεν υπάρχει δουλειά. Δουλεύω δέκα φορές το μήνα και πολύ λέω. Δε μένει τίποτα για να στείλω στους δικούς μου... Θα καθίσω μέχρι τα Χριστούγεννα - αν δω ότι δεν υπάρχει δουλειά, θα φύγω. Θα γυρίσω πίσω. Εκεί τουλάχιστον θα έχω το σπίτι μου, έχω και κτήματα, θα δουλεύω και οικοδομή όταν θα έχει - όπως κάνω και εδώ τώρα- τουλάχιστον θα είμαι σπίτι μου ».

Ο Άρης βιώνει αλλαγές οι οποίες του δημιουργούν συναισθήματα αδιεξόδου και σκέψεις επιστροφής στην πατρίδα του. Αποκαλύπτει πως αρχίζει να σκέπτεται θετικά το ενδεχόμενο επιστροφής στην χώρα καταγωγής του. Θεωρεί ότι παρ' όλο που στο εργασιακό κομμάτι θα ισχύουν παρόμοιες συνθήκες με αυτές της Ελλάδας, τα πλεονεκτήματα θα είναι περισσότερα, αφού θα ζει σε δικό του σπίτι, θα εκμεταλλεύεται τα κτήματα που έχει αποκτήσει και θα βρίσκεται κοντά στην οικογένειά του.

Ακολουθώς ο Μαχμούτ αναφέρει:

«... Τώρα τελειώνω με αυτή την οικοδομή και μετά δε θα έχω δουλειά. Αν δε βρω δουλειά θα φύγω. Έχει τώρα δύο χρόνια που το σκέφτομαι. Τι καλύτερο είναι να κάτσω εδώ χωρίς δουλειά και μακριά απ' την οικογένειά μου ή να κάτσω εκεί και πάλι χωρίς δουλειά αλλά με τη γυναίκα και τα παιδιά δίπλα μου;..Υπάρχει εκεί λίγη δουλειά, με λίγα λεφτά... Έχω φτιάξει και ένα διαμέρισμα δικό μου κι έχω να μείνω χωρίς να πληρώνω ».

Ο Μαχμούτ βιώνει εργασιακή ανασφάλεια τουλάχιστον τα τελευταία δύο χρόνια. Ο ίδιος δηλώνει πως στην περίπτωση που θα μείνει άνεργος θα επιστρέψει στην

πατρίδα του. Τέλος, κι εκείνος κάνει λόγο για ύπαρξη κατοικίας στην πατρίδα του, που θα του εξασφαλίσει ευκολία στην κάλυψη των βασικών αναγκών του με το μικρότερο δυνατό κόστος.

Και η Ματίνα φέρει παρόμοια άποψη:

« Αν συνεχίσει έτσι (σιωπή)... Η δουλειά έχει πέσει πολύ, το μεροκάματο έχει πέσει πολύ, τα πράγματα ακριβαίνουνε, δεν είναι τα ίδια. Ας πούμε όταν ήρθα εγώ το ψωμί ήτανε 0.60 τώρα έχει πάει 2 ευρώ κι άμα πάει έτσι πώς να τα καταφέρουμε; Το έχουμε σκεφτεί ήδη για να φύγουμε αλλά εντάξει ο άντρας μου δε θέλει λέει: "Εδώ με γνωρίζουνε, δε με γνωρίζουνε εκεί πέρα". Εγώ δεν έχω πρόβλημα και αύριο να πάω θα βρω μια δουλειά. Εκεί είναι το σπίτι που έχουμε φτιάξει. Δεν θα πληρώνω ενοίκιο, δεν θα πληρώνω τόσο ρεύμα όσο εδώ που όλα είναι τόσο ακριβά, θα βρω και μια δουλειά για να τρώμε ».

Η Ματίνα η οποία βρέθηκε στην Ελλάδα έπειτα από διαδικασίες επανένωσης με τον σύζυγό της ο οποίος βρισκόταν ως μετανάστης στην Ελλάδα για πολλά χρόνια, εντοπίζει μεγάλες αλλαγές ως προς την αγοραστική αξία των προϊόντων τα οποία δυσκολεύεται να εξασφαλίσει και ανησυχεί για το μέλλον. Δηλώνει πως ήδη έχουν μπει σε διαδικασία συζήτησης με τον σύζυγό της για την αντιμετώπιση των δυσκολιών τους. Εκείνη επιθυμεί την επιστροφή στην πατρίδα της και επιχειρηματολογεί δηλώνοντας πως θεωρεί εύκολη και πιθανή την εύρεση εργασίας εκεί. Επίσης, αναφέρει ιδιόκτητη οικία και μικρότερο κόστος ζωής τα οποία συνηγορούν στην απόφασή της για επιστροφή. Όμως, ο σύζυγός της έχει άλλη άποψη, αφού θεωρεί πως στην Ελλάδα έχει δημιουργήσει έναν κύκλο γνωριμιών που τον βοηθά να εξασφαλίζει εργασία.

Παρατηρούμε λοιπόν πως οι σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στους μετανάστες και στους εργοδότες αλλά και η δικτύωση με άλλους μετανάστες ή Έλληνες έχουν καθοριστική σημασία στον τρόπο εξεύρεσης εργασίας.

Η Μιχαέλα ενώ νωρίτερα είχε δηλώσει πως δεν επιθυμεί να φύγει από την Ελλάδα, όταν αναφέρεται στις αλλαγές που έχουν υπάρξει το τελευταίο διάστημα και στην δύσκολη κατάσταση στην οποία έχει βρεθεί, δηλώνει πως αν δεν καταφέρει να επιβιώσει στην Ελλάδα θα σκεφτεί την επιστροφή στην πατρίδα της ως λύση.

«...Επειδή ο κόσμος δεν έχει λεφτά, δεν δουλεύουνε και αυτά- δεν βγαίνει να πιεί ένα ούζο... Το βλέπω εδώ στο μαγαζί το πώς έχουν αλλάξει τα πράγματα. Τώρα εντάξει εδώ έχει δυο τρεις παρεούλες, αλλά όχι όπως πριν, όπως ήξερα εγώ όταν δούλευα εκείνα τα χρόνια. Έπεσε, έπεσε ... Τώρα δεν προχωράς, δεν προχωράς... Τώρα να ζούμε μόνο... Κατάλαβες; Τώρα μόνο έξοδα- μόνο να ζούμε έχουμε λεφτά. Δεν σκέφτομαι να

μαζεύουμε λεφτά να στείλουμε... Δεν έχει. Δεν υπάρχουν. Πριν κάναμε ότι κάναμε – τώρα μόνο να ζούμε. Πριν αγοράσαμε ένα σπίτι, αγοράσαμε ένα οικόπεδο, περάσαμε και καλά, πήγαμε και βόλτες, έστειλα και στους δικούς μου. Αυτά. Τώρα δε γίνεται, καμία σχέση – να πληρώσουμε μόνο τα έξοδα ».

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί πως στο καφενείο της Μιχαέλα συχνάζουν αποκλειστικά μετανάστες τόσο ομοεθνείς της, όσο και αλλοεθνείς. Η Μιχαέλα διαπιστώνει πως έχει αυξηθεί η ανεργία κι έχουν αλλάξει συνήθειες ως προς τις εξόδους τους. Δηλώνει πως έχει μειωθεί η κίνηση στο μαγαζί της. Τώρα τα έξοδα είναι αυξημένα και τα έσοδα δεν είναι ικανά να επιτρέψουν επενδύσεις, αποστολή χρημάτων στους συγγενείς, ή να αξιοποιηθούν για ψυχαγωγία όπως συνέβαινε στο παρελθόν.

« ... Άμα δεν πάνε καλά τα πράγματα θα φύγω! Θα φύγω στην χώρα μου. Τι; Να κάθομαι να πετάμε λεφτά εδώ; Ενοίκιο, ρεύμα κι άμα δεν έχεις να πληρώσεις; Τι να κάνεις εδώ; Εδώ έχεις πολλά έξοδα... Κατάλαβες; Εντάξει τώρα μακάρι να πάει καλά και να μη φτάσουμε σε αυτό το σημείο. Θα 'θελα να πάνε καλά, να μείνω εδώ – γι αυτό ήρθαμε για να ζήσουμε εδώ. Δεν νομίζω να μη πάμε καλά- Μακάρι να πάνε καλά ».

Κι αυτή με τα λεγόμενά της καταλήγει στο ότι, εάν δεν βελτιωθεί η κατάσταση στην Ελλάδα, θα αναγκαστεί να γυρίσει στην πατρίδα της.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση της Αρετής. Παραλληλίζει την τωρινή κατάσταση της Ελλάδας με αυτή που είχε βιώσει στην Βουλγαρία, ενώ αναφέρεται σε συγκεκριμένες αλλαγές που έχουν επέλθει με την οικονομική κρίση.

« ... Έχουν αλλάξει πολύ τα πράγματα. Είναι ακριβή η ζωή και να δουλεύεις δεν φθάνει, δεν προλαβαίνεις να πληρώνεις... Δηλαδή δεν είναι σαν τις πρώτες χρονιές στην Ελλάδα... Τώρα έχει ξεκινήσει να γίνει όπως ήταν στη Βουλγαρία που κλείνανε εργοστάσια και δεν μπορούσες να βγάλεις λεφτά να ζήσεις καλή ζωή, έτσι γίνεται και εδώ ».

Η Αρετή με τη σειρά της αναγνωρίζει πως η ζωή στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερος ακριβή με αποτέλεσμα να δυσκολεύεται να ανταποκριθεί στις οικονομικές υποχρεώσεις. Επίσης, διαπιστώνει δυσκολίες στην απόκτηση των απαραίτητων χρημάτων μέσω της εργασίας ούτως ώστε να μπορεί να έχει μια « καλή ζωή ».

Παρατηρούμε πως για την Αρετή το μέσο επίτευξης μιας « καλής ζωής » βρίσκεται στην εξασφάλιση εργασίας με ικανοποιητικές απολαβές. Τα λόγια της Αρετής καταδεικνύουν μία σκληρή πραγματικότητα: Ένας άνθρωπος ο οποίος αδυνατεί να εξασφαλίσει τα προς το ζην είναι δεδομένο ότι ποτέ δεν μπορεί να ονειρεύεται μια

καλύτερη ζωή. Οι δυσχερείς οικονομικοκοινωνικές συνθήκες οι οποίες εγκλωβίζουν την Αρετή, της στερούν το δικαίωμα στην προσδοκία κι άλλων κοινωνικών αγαθών όπως είναι η υγεία, η εκπαίδευση κτλ.

Η Αρετή κάνει αναφορά στις πληροφορίες που της έχουν παρασχεθεί από συγγενείς της, μετανάστες, που μετανάστευσαν σε άλλες χώρες ως προς τις συνθήκες που επικρατούν εκεί. Από τα λεγόμενά της αναδύεται η άποψη πως εάν δεν υπάρχουν γνωστοί στη χώρα μετανάστευσης ώστε να υπάρξει η σχετική βοήθεια και στήριξη των νέων μεταναστών, είναι δύσκολη η εύρεση εργασίας.

«... Μας έχουν πει πως και στις άλλες χώρες τώρα γίνεται το ίδιο... Και τώρα να πας σε μια νέα χώρα και να μη ξέρεις και να μην έχεις γνωστούς σου, ξαδέρφια κι αυτά δεν μπορείς να βρεις δουλειά... Έχουν πάει κάτι ανίψια μου στην Ιταλία κι έχουν ξαναγυρίσει εδώ ».

Η τοποθέτησή της αυτή έρχεται σε συμφωνία με τη βιβλιογραφία στην οποία αναφέρεται πως τα δίκτυα μειώνουν το κόστος και τους κινδύνους που η διεθνής μετανάστευση συνεπάγεται, ενώ αυξάνουν τα προσδοκώμενα οφέλη από τη μετανάστευση. Η συμμετοχή σε ένα δίκτυο αποτελεί ένα είδος κοινωνικού κεφαλαίου το οποίο αυξάνει την απασχολησιμότητα των ανθρώπων στη χώρα προορισμού (Τριανταφύλλου, 2010:44).

Καταθέτει την δική της εμπειρία αναφορικά με τις αλλαγές που έχουν επέλθει στη ζωή της:

«... Στην αρχή ήμασταν πολύ καλά, παίρναμε καλά λεφτά, κάναμε οικονομίες και αγοράσαμε δυο γκαρσονιέρες στην Βουλγαρία και μας μένανε λεφτά. Τώρα δε μας μένουν λεφτά- δεν προλαβαίνουμε να πληρώνουμε και δε ζούμε καλή ζωή. Αμα δεν έχει δουλειά, υπάρχει κόσμος που πεινάει και δεν έχει τι να φάει και πάει το βράδυ και μαζεύει από τα σκουπίδια και τρώει- Έχω δει ανθρώπους να ψάχνουν και να τρώνε από τα σκουπίδια ».

Οι αλλαγές και οι δυσκολίες που βιώνει είναι ταυτόσημες με αυτές των υπόλοιπων πληροφορητών. Προσδιορίζει τον προβληματισμό της και αποκαλύπτει τις σκέψεις της σε σχέση με αυτόν:

«... Σκέφτομαι πως άμα δεν πάει καλά η Ελλάδα κι άμα δεν υπάρχουν δουλειές και δεν έχω λεφτά, δε μπορώ να κάτσω εδώ, πρέπει να φύγουμε στην Βουλγαρία να κάτσουμε τουλάχιστον στα σπίτια μας να μη πληρώνουμε τα ενοίκια κι όταν υπάρχουνε δουλειές τότε να ξαναερχόμαστε για ένα μήνα, για δύο και μετά να γυρίζουμε πάλι στην Βουλγαρία ».

Παρατηρούμε πως οι λόγοι που ωθούν τα υποκείμενα της έρευνας να σκέφτονται τον επαναπατρισμό είναι οι ίδιοι με αυτούς που αναφέρονται στη βιβλιογραφία και έχουν σχέση με τις δυσμενείς συνθήκες στην αγορά εργασίας, την ανεργία και την διάρκεια της κρίσης.

Η Ήρα και η Σιμπέλ εκτός από τις αλλαγές στο εισόδημα τους αντιλαμβάνονται και αλλαγές στην ψυχολογική διάθεση των ανθρώπων.

Η Ήρα αναφέρει:

«...Πριν όταν ήρθα εδώ έβλεπα κόσμο που ήταν ευτυχημένος, τώρα δεν έχουν λεφτά και είναι διαφορετικοί. Βλέπεις ανθρώπους στεναχωρημένους που λένε όλο για προβλήματα... ».

Και η Σιμπέλ καταθέτοντας τις σκέψεις της, συμφωνεί και περιγράφει:

«...Θα φύγω. Όχι ότι είμαι από τους ανθρώπους που εγκαταλείπουν στα δύσκολα αλλά βλέπω τους Έλληνες αρκετά αναστατωμένους και αγχωμένους για την κατάσταση που επικρατεί και ειδικά οι νέοι. Γι' αυτούς είναι πάρα πολύ δύσκολα οπότε και για εμένα αντίστοιχα είναι δύσκολα και ειδικά όταν δεν έχω κάποιον να με στηρίζει οικονομικά ».

Σκέφτεται να μεταναστεύσει σε χώρα όπου βρίσκονται φίλοι της :

«...Δεν θα γυρίσω Ρουμανία. Θα πάω πρώτα στις χώρες που έχω φίλους και μπορούν να βοηθήσουν έστω και με ένα στρώμα στην αρχή και στη συνέχεια δεν θα ήθελα να φύγω μακριά, θα ήθελα να μείνω Ευρώπη λόγω των γονιών μου γιατί είναι σε μία ηλικία δύσκολη τώρα και για να μπορώ αν γίνει κάτι να γυρίσω γρήγορα κοντά τους ».

Αλλά και ο Ταοφίκ δεν σκέφτεται να επιστρέψει στην πατρίδα του αλλά ίσως να καταφύγει σε άλλη χώρα που διαμένουν γνωστοί του:

«...Κάτι θα κάνω. Μπορεί να πάω Ιταλία..., Γαλλία που έχω τον γαμπρό μου, έχω και ξαδέρφη στη Γαλλία... και μετά θα πάω Αίγυπτο ».

Η Μελίνα και η Μιτκ είναι δύο πρόσωπα που όπως φαίνεται σκέφτονται άλλους τρόπους για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες.

Η Μελίνα αναφέρει:

«...Έχουν δυσκολέψει πολύ τα πράγματα αλλά εγώ ήμουν πάντα έτσι. Δεν είναι ότι ήμουν πρώτα πολύ καλά και τώρα έπεσα στα χαμηλά. Σίγουρα έχουν υπάρξει αλλαγές αλλά δεν μου κάνουν εντύπωση πάρα πολύ γιατί έτσι έχω μάθει να ζω. Είναι λίγο λιγότερα απ' ότι είχα πριν. Θα προσπαθήσω να κάνω περισσότερη οικονομία. Για καφέ που έβγαίνα τρεις φορές την εβδομάδα τώρα θα βγαίνω μία ή μπορεί και καμία ».

Η στασιμότητα που επικρατεί στη ζωή της Μελίνας τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο την οδηγεί σε μια στάση ζωής η οποία διαπνέεται από

συναισθήματα απόσυρσης, θλίψης και παραίτησης από την προσδοκία ενός καλύτερου μέλλοντος. Η ίδια σε μία απόπειρα εκλογίκευσης των ανωτέρω συνθηκών παραδέχεται την εξοικείωσή της στην ανέχεια (αποδοχή κακής μοίρας).

Η Μίτκ καταθέτει κι αυτή τις δικές της σκέψεις όσον αφορά τις δυσκολίες που βιώνει καθώς και τους τρόπους αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης.

«... Δεν περνάμε καλά τώρα. Τώρα δεν περνάμε καθόλου καλά! Τώρα ψωνίζουμε μόνο τα πολύ αναγκαία, τώρα δεν μπορώ να δίνω τα λεφτά γιατί άμα τα δώσεις αύριο τι θα φας; Πρώτα πηγαίναμε έξω. Κάθε Σάββατο, Κυριακή ήσουν έξω. Πήγαينا βόλτες αφού δούλευα όλη την εβδομάδα έβγαينا, τώρα δεν πάω... Όλο το μήνα ούτε μια μέρα! Δεν μπορώ. Να σου πω εχτές πήγαμε έξω και ξέρεις; Αχ, μου μύριζαν τα σουβλάκια και πήγα να πάρω ένα. Ένα σουβλάκι! Κι έκατσα στις κούνιες – εκεί που είναι για τα παιδιά κι έτρωγα, έκατσα λίγο πήραμε ένα πουγκάλι νερό... Ήπιαμε και άντε πάμε στο σπίτι. Πριν όλο ήσουν έξω. Να πάμε στη ταβέρνα, να κάτσουμε, να πάρουμε το φαί μας, τα ποτά μας τα όλα... Τώρα ένα μήνα δεν έχω πει ένα ποτήρι κρασί έξω. Άμα θες να πιστεύεις! »

Η πληροφορήτρια αποκαλύπτει με δραματικό τρόπο τη ζοφερή καθημερινότητά της. Επικεντρώνεται στις εξόδους της για φαγητό που συνήθιζε να έχει και γι' αυτή ήταν πολύ σημαντικές, καθώς ήταν και ένας τρόπος ψυχαγωγίας. Όμως, τώρα δεν υπάρχει αυτή η δυνατότητα με αποτέλεσμα να αισθάνεται θλίψη.

«... Δεν θα φύγω. Προσπαθώ να κάνω με όλα οικονομία. Οικονομία! Πιο λίγο ρεύμα, πιο λίγο νερό, πιο λίγο φαί... Θα λέμε δεν θα φάμε και σήμερα και αύριο κρέας... Θα φτιάχνω φασολάκια, φακές, θα βάζω μακαρόνια, όχι πιο πολύ κρέας... »

Παρατηρούμε πως οι δύο τελευταίες πληροφορήτριες, οι οποίες έχουν αναπτύξει έναν μεγάλο βαθμό δέσμευσης με την Ελλάδα, δεν σκέφτονται να την εγκαταλείψουν αλλά βρίσκουν άλλους τρόπους- πολλές φορές εις βάρος της ποιότητας ζωής τους- ώστε να αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες.

Γενικά διαπιστώνουμε πως τα υποκείμενα στο σύνολό τους βιώνουν οικονομική ανέχεια και ανασφάλεια. Τα υποκείμενα κατακλύζονται από συναισθηματική φόρτιση, θλίψη, απόσυρση, βαθιά απελπισία. Οι αναπαραστάσεις τους για την τρέχουσα κατάσταση και οι προσδοκίες τους για το μέλλον έχουν επηρεαστεί αρνητικά. Για τους περισσότερους, η επιβίωση ταυτίζεται πλέον με την φυγή. Άλλοι, έχουν « εγκλωβιστεί », αφού έχουν δημιουργήσει υλικές ή/ και συναισθηματικές δεσμεύσεις στην Ελλάδα και προσπαθούν να βρουν έναν τρόπο να συνεχίσουν τη ζωή τους με στερήσεις.

3.5 Προοπτικές

Πέντε πληροφορητές εξέφρασαν την επιθυμία να επιστρέψουν κάποια στιγμή στην πατρίδα τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι από αυτούς οι δύο είναι έγγαμοι με την σύζυγο και τα παιδιά να παραμένουν στην πατρίδα.

Ο Ταοφίκ σκέφτεται να επιστρέψει κάποια στιγμή στην πατρίδα του αλλά όχι άμεσα. Δηλώνει πως αν φύγει από την Ελλάδα θα κατευθυνθεί αρχικά σε άλλες χώρες όπως Ιταλία ή Γαλλία και αργότερα μπορεί να καταλήξει στην Αίγυπτο.

« Δεν έχω σκεφτεί ακόμα να πάω για πάντα γιατί δεν θέλω ακόμα να πάω για πάντα. Πρώτα μπορεί να πάω Ιταλία, Γαλλία που έχω τον γαμπρό μου, έχω και ξαδέρφη στη Γαλλία... και μετά θα πάω Αίγυπτο ».

Η Ήρα δηλώνει την επιθυμία της να επιστρέψει στη Γεωργία σε διάστημα μικρότερο των τριών ετών, αφού πρώτα θα έχει εκπληρώσει τον σκοπό για τον οποίο μετανάστευσε.

« Θέλω να επιστρέψω στη Γεωργία πολύ! Θέλω σε δύο τρία χρόνια να γυρίσω. Θέλω πρώτα να μπορέσω να αγοράσω σπίτι, αυτοκίνητο... Μαζεύω λεφτά, τα στέλνω και όταν πάω Γεωργία θέλω να τα πάρω ».

Και η Ματίνα επιθυμεί έντονα να επιστρέψει στην πατρίδα της:

« Εγώ και αύριο να φύγω, φεύγω. Το θέλω πολύ! ».

Τέσσερις από τους πληροφορητές αποκλείουν το ενδεχόμενο να επιστρέψουν. Επικαλούνται την δύσκολη κοινωνικοοικονομική κατάσταση που επικρατεί στις χώρες τους και άλλοι την « δομημένη » στην Ελλάδα ζωή τους.

Η Σιμπέλ αισθάνεται πως δεν υπάρχει θέση γι' αυτή στη ρουμανική κοινωνία. Παρ' όλη τη δύναμη του συναισθηματικού δεσμού με την οικογένεια, φαίνεται να μην την επηρεάζει καθώς εκείνη έχει άλλες προτεραιότητες:

*« Ρουμανία δεν σκέφτομαι να ξαναγυρίσω. Τα πράγματα δεν έχουν αλλάξει προς το καλύτερο. Οι φίλοι μου μένουν στο εξωτερικό, θα είναι δύσκολο να προσαρμοστώ »,
« ... Όσο πιο πολύ χρόνο λείπω, καταλαβαίνω ότι μου λείπουν (οι γονείς) και τους λείπω πιο πολύ. Δεν είναι πιο εύκολο, είναι πιο δύσκολο να τους αποχαιρετήσεις. Αλλά οι γονείς μου δεν είναι άνθρωποι που θα μου πουν γύρνα για να μη μας λείπεις ».*

Η Μίτκ αναφέρει: *« Δεν θέλω να γυρίσω Βουλγαρία. Μένω με το Σωτήρη (Ελληνας, σύντροφός της), δουλεύουμε εδώ, πήρα σπίτι εδώ. Το πήρα εγώ με δάνειο! Κάθε μήνα πληρώνω 350 ευρώ ».*

Η Μιχαέλα τοποθετείται:

« Είναι δύσκολο να επιστρέψουμε, αφού τώρα είμαστε εδώ... Εντάξει, θα πηγαίνω για βόλτα (Ρουμανία) και θα γυρίζω... Στα παιδιά αρέσει εδώ, έχουν συνηθίσει εδώ, έχουν τους φίλους τους εδώ, πηγαίνουν σχολείο εδώ... ».

Αντιλαμβανόμαστε την δυσκολία της πληροφορήτριας να φύγει από την Ελλάδα καθώς βρίσκεται εδώ με την οικογένειά της, τα παιδιά της φοιτούν σε ελληνικό σχολείο και έχουν αποκτήσει φίλους, υπάρχει δηλαδή μια ροή ζωής. Γι' αυτή φαίνεται να είναι πιο δύσκολη μία τέτοια απόφαση.

Και η Μελίνα δηλώνει:

« Εγώ δεν έχω κάποιο λόγο να θέλω να πάω! ».

Τέλος, μία πληροφορήτρια δείχνει να αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στις δύο χώρες. Η Αρετή, δηλώνει:

« Δεν ξέρω αν θα γυρίσω... Όταν είμαι στην Βουλγαρία, σκέφτομαι την Ελλάδα. Έχω έρθει πολύ νέα (στην Ελλάδα), έχω περάσει καλά... Όταν είμαι στην Ελλάδα σκέφτομαι τη Βουλγαρία ».

Αναγνωρίζουμε ένα στοιχείο διχασμού στα λεγόμενα της πληροφορήτριας, το οποίο σχετίζεται με την αδυναμία ενσωμάτωσής της σε μία από τις δύο χώρες. Ίσως, δεν της δόθηκε η δυνατότητα να « φέρει » στην ελληνική κοινωνία κομμάτια του πολιτισμού της, ώστε να επιτύχει μία ομαλή ενσωμάτωση. Το αποτέλεσμα είναι να μην μπορεί τελικά να ενταχθεί πουθενά.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις των πληροφορητών όταν ερωτούνται αν θα παρότρυναν κάποιον συγγενή ή αγαπημένο φίλο τους να έρθει στην Ελλάδα. Όλοι απαντούν αρνητικά και δίνουν την ίδια εξήγηση. Παρουσιάζουμε ενδεικτικά κάποιες από αυτές:

« Θα του έλεγα να μην έρθει γιατί δεν έχει δουλειά ».

« Με τίποτα! Αφού δεν έχει δουλειά, τι να έρθει να κάνει; ».

« Έχει συμβεί να μου 'χει πει ένας ζάδερφός μου να έρθει κι εγώ του είπα: " Μακάρι να μπορούσα να σου πω να έρθεις, να φας κι εσύ ψωμί, όπως έφαγα κι εγώ όταν ήρθα... Αλλά τώρα είναι δύσκολα" ».

« Όχι, αν έρθει πρέπει να δουλεύει και τώρα δεν υπάρχει δουλειά ».

« Θα του έλεγα όχι. Δεν θέλω να υποφέρει όπως εγώ. Πώς να του πω έλα αν δεν έχει δουλειά; ».

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στην θεωρία των δικτύων, τα δίκτυα παίζουν έναν κριτικό ρόλο στον καθορισμό των μεταναστευτικών σχεδίων. Αυξάνουν την

Σκοπός της παρούσας έρευνας υπήρξε η καταγραφή της καθημερινότητας και της εργασιακής κατάστασης των μεταναστών του νομού Μεσσηνίας έπειτα από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.

Το δείγμα αποτελείται από οικονομικούς μετανάστες προερχόμενους από Αλβανία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Αίγυπτο και Γεωργία. Το εύρος των ηλικιών κυμαίνεται από είκοσι έως πενήντα επτά έτη, με μέσο όρο τα τριάντα τέσσερα έτη. Το επίπεδο εκπαίδευσης των υποκειμένων εκτείνεται από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση έως την πανεπιστημιακή, με τους περισσότερους να έχουν λάβει δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Για το σύνολο των υποκειμένων η Ελλάδα είναι η πρώτη χώρα μετανάστευσης και ο λόγος επιλογής της ήταν η πρότερη εγκατάσταση συγγενών ή φίλων τους στον ελλαδικό χώρο. Η διάρκεια παραμονής τους στο νομό Μεσσηνίας κυμαίνεται από τρία έως εικοσιένα χρόνια, με μέσο όρο τα έντεκα έτη και τέσσερις μήνες. Σημειώνεται, ότι τα υποκείμενα εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Μεσσηνίας και παρέμειναν σ' αυτή, χωρίς να κινηθούν σε άλλες περιοχές.

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι το κοινωνικό δίκτυο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο, τόσο στην απόφαση των υποκειμένων να μεταναστεύσουν, όσο και στην επιλογή της συγκεκριμένης περιοχής για εγκατάσταση.

Για την διερεύνηση των κοινωνικών χαρακτηριστικών των υποκειμένων, εστιαστήκαμε: στον βαθμό γνώσης της ελληνικής γλώσσας, στις κοινωνικές σχέσεις με ομοεθνείς και Έλληνες, στις σχέσεις που διατηρούν με συγγενείς στη χώρα καταγωγής καθώς και στην συχνότητα των επισκέψεων στην χώρα καταγωγής.

Ο βαθμός γνώσης της ελληνικής γλώσσας των υποκειμένων δεν βρίσκεται σε ικανοποιητικό βαθμό για τους περισσότερους. Αυτό ίσως να συνεπάγεται την ελλιπή επαφή του αλλοδαπού με την κοινωνία υποδοχής αλλά και την μη βελτίωση της θέσης του στο κοινωνικό περιβάλλον, καθώς η γνώση της γλώσσας συνιστά σημαντικό παράγοντα ως προς τη βελτίωση σ' αυτό τον τομέα.

Μισοί πληροφορητές αναφέρουν πως γνωρίζουν και διατηρούν φιλικές σχέσεις τόσο με ομοεθνείς τους, όσο και με Έλληνες. Μία πληροφορήτρια αναφέρει πως δεν έχει κανενός είδους σχέση με Έλληνα, ενώ οι υπόλοιποι δηλώνουν πως έχουν φιλικές σχέσεις μόνο με Έλληνες. Μαζί συζητούν, τους επισκέπτονται στο σπίτι, κάνουν παρέα κι έχουν εξόδους.

Η γνωριμία των υποκειμένων με Έλληνες γίνεται συνήθως στο εργασιακό περιβάλλον, αλλά και στη γειτονιά στην οποία διαμένουν. Παρ' όλα αυτά, τα υποκείμενα, από τον τρόπο με τον οποίο αναφέρθηκαν στην κοινωνική τους ζωή, δεν φαίνεται να έχουν αναπτύξει ισχυρούς δεσμούς με Έλληνες.

Γενικά διαπιστώνουμε, πως τα υποκείμενα της έρευνας, δεν περιβάλλονται από ένα ευρύ κοινωνικό δίκτυο. Οι σχέσεις τους τόσο με ομοεθνείς όσο και με Έλληνες στην πλειοψηφία τους είναι περιορισμένες και τυπικές. Η έλλειψη εγγύτητας και η απομόνωση από ομοεθνείς και γηγενείς μάλλον δεν συμβάλλουν στην ομαλή ενσωμάτωση τους στην ελληνική κοινωνία.

Όλοι οι πληροφορητές δηλώνουν πως στην πατρίδα τους έχουν κάποιους συγγενείς. Οι μισοί την επισκέπτονται μία φορά κάθε χρόνο, ενώ δύο πληροφορητές, οι οποίοι διατηρούν την οικογένειά τους εκεί (σύζυγο και παιδιά) αναφέρουν πως επισκέπτονται την πατρίδα τους περίπου κάθε τέσσερις μήνες. Δύο από τους πληροφορητές δεν έχουν επισκεφθεί την χώρα τους από την στιγμή που ήρθαν στην Ελλάδα. Μία πληροφορήτρια που είναι μετανάστρια δεύτερης γενιάς δήλωσε πως μόλις πέρυσι, σε ηλικία 22 ετών, βρέθηκε για πρώτη φορά στην πατρίδα των γονέων της. Απ' όσα αναφέρει, φαίνεται πως δεν έχει αναπτύξει δεσμούς με τη χώρα καταγωγής των γονέων της. Αντίθετα, όλοι οι υπόλοιποι διατηρούν στενή επαφή με την χώρα καταγωγής τους.

Οι πληροφορητές απασχολούνται στον κατασκευαστικό τομέα (τρία άτομα), στον τομέα εστίασης (τέσσερα άτομα, τρεις ως εργαζόμενοι και ένα ως ιδιοκτήτης), στον χώρο υπηρεσιών φροντίδας σε ηλικιωμένα άτομα (ένα άτομο), στον δημόσιο τομέα (ένα άτομο). Ένα άτομο ήταν άνεργο κατά την διεξαγωγή των συνεντεύξεων, ενώ κατά το παρελθόν είχε απασχοληθεί κυρίως στον αγροτικό τομέα.

Από τα λεγόμενα των πληροφορητών αντιλαμβανόμαστε πως για ορισμένους υπάρχει εργασιακή αστάθεια αφού συχνά αλλάζουν τομείς απασχόλησης. Αναφορικά με τις συνθήκες εργασίας, χαρακτηρίζονται από μείωση της συχνότητας με αποτέλεσμα την μείωση του μηνιαίου εισοδήματος. Ορισμένοι δεν απολαμβάνουν ασφαλιστικής κάλυψης. Γι' άλλους υπάρχει έντονη επαγγελματική κινητικότητα και ευελιξία.

Όσον αφορά τις στρατηγικές εξεύρεσης εργασίας, φαίνεται να χρησιμοποιούν τις εξής: προσωπική αναζήτηση με διάφορους τρόπους (για παράδειγμα μέσω αγγελιών ή/και επαφών πρόσωπο με πρόσωπο με τους εργοδότες), αναζήτηση με βάση τα κοινωνικά δίκτυα των μεταναστών με την διάδοση πληροφοριών από φίλους ή/και συγγενείς για πιθανές ανάγκες σε εργατικό δυναμικό.

Τέλος, το ζήτημα της ανεργίας φαίνεται πως προβληματίζει έντονα τους πληροφορητές καθώς οι μισοί έχουν περιέλθει, κατά διαστήματα, τα τελευταία δύο χρόνια στην κατάσταση αυτή.

Διαπιστώνουμε, πως η αναζήτηση ευκαιριών απασχόλησης από τους μετανάστες στη δευτερεύουσα αγορά εργασίας (εποχιακή απασχόληση, χαμηλότεροι μισθοί, αντίξοες εργασιακές συνθήκες) συνεχίζει να αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα τους και προφανώς θα συνεχιστεί λόγω της εντεινόμενης οικονομικής ύφεσης.

Όλα τα υποκείμενα βιώνουν βαθιά συναισθήματα απογοήτευσης και θλίψης σε σχέση με την παρούσα κοινωνικοοικονομική συγκυρία. Αναφέρουν μεταβολές σε εργασιακό επίπεδο: έλλειψη σταθερών όρων εργασίας, άτυπη εργασία, εργασιακή αστάθεια, εργασιακή ανασφάλεια, μείωση των ημερήσιων αποδοχών, μείωση του μηνιαίου εισοδήματος, δυσκολία στην εύρεση νέας απασχόλησης, ανεργία.

Αλλά και σε προσωπικό επίπεδο σημειώνονται σημαντικές αλλαγές: αλλαγή των καθημερινών συνηθειών (όπως ψυχαγωγία), δυσκολία εξασφάλισης των αναγκαίων για την επιβίωση, αλλαγή αποταμιευτικής στρατηγικής, συναισθηματική ένταση, έντονος προβληματισμός, συναισθήματα αδιεξόδου και σκέψεις φυγής από την Ελλάδα.

Αξιοσημείωτη είναι η αλλαγή στην αποταμιευτική τους συμπεριφορά και στην αποστολή εμβασμάτων. Όλα τα υποκείμενα δηλώνουν πως τα προηγούμενα χρόνια είτε έστελναν χρήματα στους συγγενείς τους, είτε επένδυναν τα χρήματα σε ακίνητα, είτε αποταμίευαν τα χρήματά τους σε τράπεζες. Με τις αλλαγές, όμως, που έχουν επέλθει στην εργασιακή τους κατάσταση, δεν έχουν πλέον αυτή τη δυνατότητα. Το γεγονός αυτό τους ωθεί να αισθάνονται πως πλέον δεν επιτελείται ο σκοπός της μετανάστευσης.

Αυτές οι αλλαγές αλλά και ο γενικότερος προβληματισμός για την δύσκολη κατάσταση, τους αποτρέπει να παροτρύνουν τα αγαπημένα τους πρόσωπα να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα. Εάν λάβουμε υπόψιν μας την θεωρία των κοινωνικών δικτύων που στηρίζεται στην ανταλλαγή πληροφοριών που ενισχύει την μετανάστευση ατόμων σε χώρες στις οποίες ήδη βρίσκονται συγγενικά ή φιλικά πρόσωπα, τότε

εικάζουμε ότι το επόμενο διάστημα θα σημειωθεί μείωση στην έλευση μεταναστών προς την Ελλάδα.

Πέντε από τα υποκείμενα εκφράζουν την επιθυμία να επιστρέψουν κάποια στιγμή στην πατρίδα τους. Από αυτούς οι δύο είναι έγγαμοι με την σύζυγο και τα παιδιά να παραμένουν στην πατρίδα τους. Αναφέρουν πως εκεί θα έχουν το πλεονέκτημα της ιδιόκτητης κατοικίας κι έτσι θα μπορούν να ανταπεξέλθουν στις οικονομικές υποχρεώσεις. Τέσσερις από τα υποκείμενα αποκλείουν το ενδεχόμενο να επιστρέψουν. Επικαλούνται την δύσκολη κοινωνικοοικονομική κατάσταση που επικρατεί στις χώρες τους και άλλοι την « δομημένη » στην Ελλάδα ζωή τους. Μία πληροφορήτρια δείχνει να αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στις δύο χώρες αφήνοντας να διαφανεί ότι δεν νιώθει ενταγμένη σε καμία από τις δύο κοινωνίες.

Τα υποκείμενα στο σύνολό τους βιώνουν οικονομική ανέχεια και ανασφάλεια. Κατακλύζονται από συναισθηματική φόρτιση, θλίψη, απόσυρση και βαθιά απελπισία. Οι αναπαραστάσεις τους για την τρέχουσα κατάσταση και οι προσδοκίες τους για το μέλλον έχουν επηρεαστεί αρνητικά. Για τους περισσότερους η επιβίωση ταυτίζεται πλέον με την φυγή. Άλλοι, έχουν εγκλωβιστεί στην Ελλάδα αφού έχουν δημιουργήσει υλικές ή/ και συναισθηματικές δεσμεύσεις και προσπαθούν να βρουν έναν τρόπο να συνεχίσουν τη ζωή τους με στερήσεις.

Διαπιστώνουμε πως η παραικονομία που ανθούσε στην Ελλάδα κατά τα πρώτα χρόνια της έλευσης των μεταναστών, εξακολουθεί να ανθεί σήμερα εν μέσω οικονομικής κρίσης ενώ παρουσιάζεται ακόμα πιο έντονη. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι η επικράτηση της « απογυμνωμένης εργασίας » που έρχεται σε αντιστοιχία με την « απογυμνωμένη ζωή » των μεταναστών. Επίσης, η μη καταγεγραμμένη ανεργία, χωρίς να υπάρχουν παροχές (επιδόματα κτλ) είναι άλλη μια πτυχή της ζωής των μεταναστών. Αντιλαμβανόμαστε πως το κύμα της οικονομικής κρίσης παρασύρει και αφήνει αστήρικτους κυρίως τους μετανάστες που αποτελούν μία ευπαθή ομάδα.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι είναι επιτακτική η ανάγκη να υιοθετήσει η χώρα μια ενεργητική (pro- active) μεταναστευτική πολιτική, η οποία να προνοεί και να δίνει τις κατευθύνσεις της εισόδου και της εγκατάστασης των μεταναστών στην Ελλάδα, να καθορίζει τα εργασιακά και γενικότερα τα κοινωνικά ζητήματα που σχετίζονται με την μετανάστευση με βάση τις αρχές του ελληνικού Συντάγματος και τα κοινοτικά κεκτημένα.

Εν όψει της οικονομικής κρίσης είναι απαραίτητο όσο ποτέ, να δημιουργηθεί μια μεταναστευτική πολιτική που να διασφαλίζει σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της ευπαθούς ομάδας των μεταναστών, καθώς και να βοηθάει στην ένταξή τους στο πολιτικό σύστημα.

Επίσης, κρίνεται αναγκαία η συνεργασία με διεθνής οργανισμούς όπως ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (ΔΟΜ), ο ΟΗΕ κτλ., με σκοπό την ανάπτυξη υποστηρικτικών προγραμμάτων για τους μετανάστες (όπως προγράμματα επιμόρφωσης). Έτσι, ο υπάρχων μεταναστευτικός πληθυσμός, θα μπορεί να θεωρηθεί ως ένα εν δυνάμει κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο η Ελλάδα να μπορεί να το χρησιμοποιήσει για να αναπτύξει περαιτέρω οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις σε μία δυσμενή συγκυρία, όπως αυτή της οικονομικής κρίσης.

Τέλος, το πρόγραμμα εθελοντικού επαναπατρισμού που γίνεται μέσω του ΔΟΜ και μέσω του οποίου διευκολύνονται οι μετανάστες που επιθυμούν να επιστρέψουν στην χώρα καταγωγής τους, χρειάζεται να ενισχυθεί διότι υπάρχει, όπως φάνηκε, ένας σημαντικός αριθμός μεταναστών που επιθυμεί να επαναπατριστεί με ασφάλεια.

Φρονούμε πως είναι αναγκαίο να μελετηθούν θέματα που αφορούν την οικονομική κρίση και τις δυσμενείς συνθήκες ζωής των μεταναστών. Επίσης, να διαπιστωθούν οι ανάγκες των μεταναστών που έχουν την πρόθεση να παραμείνουν στην Ελλάδα. Να υπάρξουν πολιτικές που να απευθύνονται τόσο στους μετανάστες όσο και στα παιδιά τους με στόχο την υποστήριξη και ενίσχυση τους ώστε να μπορέσουν να επιβιώσουν σ' αυτή τη δυσμενή συγκυρία. Αυτή η ομάδα μεταναστών θεωρούμε πως είναι πιο εκτεθειμένη στην εξαθλίωση γι' αυτό θα πρέπει να υπάρξει ειδική πρόνοια και προστασία από το κράτος.

Η παρούσα έρευνα ήταν μια ποιοτική έρευνα με μικρό δείγμα που δεν επιτρέπει την γενίκευση των συμπερασμάτων. Ωστόσο, δίνει μια ανάγλυφη εικόνα για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες στην Μεσσηνία την συγκεκριμένη περίοδο, πως η οικονομική κρίση έχει επιδράσει στην εργασιακή τους ζωή, τις σκέψεις και τα αισθήματά τους γι' αυτή την κατάσταση.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bailey, A.J., (1993), « Migration history, Migration behavior and selectivity » , *The Annals of Regional Science*, 27, pp 315- 326.
- Baldwin-Edwards, M. & Safiliou-Rothschild, C., (1999), Immigration and unemployment in Greece perceptions and realities. *South European Society and Politics*, 4, pp 206-221.
- Bartel, A.,(1989), “ *Where Do The New US Immigrants Live?*”, *Journal of Labor Economics* 7 (4): pp 371-391.
- Barth, P., (1965), *The labor force and labor force participation rates: a study of Michigan*, PhD dissertation, University of Michigan.
- Boyle, P., Halfacree, K., & Robinson, V., (1998), *Exploring Contemporary Migration*. Longman.
- Campbell R.R. & Johnson D.M., (1974), « Propositions on internal counter – stream migration», paper presented at the: *population tribune, non- governmental forum, World Population Conference*, Bucharest, Romania, pp 18- 30.
- Castles S. and Vezzoli S., (2009), «*The global economic crisis and migration: temporary interruption or structural change?*», *Paradigm*, Issue no: 2, pp 68- 75.
- Castles St. and Kosack G., (1985), *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, London: Oxford University Press.
- Castles St. and Kosack G., (1973), *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*. London: Oxford University Press.
- Creswell, J.W., (1998), *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Traditions*. London and Thousand Oaks, CA: Sage publications.
- Da Vanzo J., (1978), « Does Unemployment Affect Migration? Evidence from Mikro Data », *The Review of Economics and Statistics*,60.
- Eisenstadt S.N., (1955), *The Absorption of Immigrants*, London, Routledge and Kegan Paul.

- Fetterman, D.M.,(1989), *Ethnography : step by step*, Newbury Park: Sage.
- Figueira, T. R., Ferreira e Ferreira, E., Schal, V.T., Modena, C.M., (2009), «*Women's perceptions and practices regarding prevention and health promotion in primary healthcare* ». *Rev Saude Publica*, 43 (6).
- Foucault, M. (1987), *Εξουσία, Γνώση και Ηθική* (μτφ., Ζ. Σαρίκας), Αθήνα: Ύψιλον.
- Gmelch, G., (1980), «Return Migration», *Annual Review of Antropology* 9, pp 135- 159.
- Green N., (2002), *Repenser les Migrations*, Paris PUF – Lenced gordien, pp 139.
- Herzog, H., Schlottmann A., Boehm, B., (1993), « Migration as special job search: a survey of empirical findings», *The Journal of Regional Studies Association*, 27.
- IOM International Organization of Migration (2003), *World migration 2003. Managing migration – challenges and responses for people on the move*. Geneva: IOM World Migration Report Series.
- Lianos, Th., Sarris, A. and Katseli L., (1995), "The Impact of Illegal Immigration on Local Labour Markets: The Case of Northern Greece", CEPR Workshop (Centre for Economic Policy Research), *The Political Economy of Illegal Immigration*, Halkidiki.
- Livingston, G., (2006), “ Gender, job searching and employment outcomes among Mexican immigrants”, *Population Research and Policy Review*, pp 43- 66.
- Massey D., Arango J., Hugo G., Kouaouaci A., Pellegrino A., Taylor J.E., (1993), *Theories of International Migration: «A Review and Appraisal, Population and Development Review»*, vol. 19, No 3, pp 431-466.
- Merkle, L. & Zimmermann, K., (1992), « Saving and Remittances: Guest Workers in West Germany». In: Zimmermann, K., (Ed.), *Migration and Economic Development*. Berlin: Springer – Verlag, pp 55- 75.
- Miles, M & Huberman, A.M., (1994), *Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook*. USA: Sage Publications.
- Mishler, E.G., (1986), *Research Interviewing: Context and Narrative*, Cambridge, Massachusetts and London England: Harvard University Press.

- Papademetriou D. and Terrazas A., (2009), *Immigration and the current economic crisis*, Migration Policy Institute.
- Papademetriou G., Sumption M. and Somerville W., (2009), *Migration and the downturn: what to expect in the European Union*, Migration Policy Institute.
- Priore M. J., (1979), *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stark O., Bloom D.E., (1985), *The New Economics of Labor Migration*, *American Economic Review*, vol. 75, pp 173-178.
- Stark, O., (1991), *The Migration of Labour*. Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Suarez –Orozco, M. M., (2001), *Immigration and migration : Cultural concerns*. In N. Smelser, & P. Bates (Eds.), *Encyclopedia of the social and behavioral sciences*, Oxford: Peigman, pp. 7211-7217.
- Vanderkamp, J., (1968), « *Interregional mobility in Canada: A study of the time pattern of migration* », *Canadian Journal of Economics*, 1.
- Βεντούρα Λ., (1994), *Μετανάστευση και έθνος. Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις*, Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού- Μνήμων.
- Βούλγαρης Γ., Δώδος Δ., Καφετζής Π., Λυριντζής Χ., Μιχαλοπούλου Κ., Νικολακόπουλος Η., Σπουρδαλάκης Μ. και Τσουκαλάς Κ., (1995), « *Η πρόσληψη και η αντιμετώπιση του “Άλλου” στη σημερινή Ελλάδα. Πορίσματα Εμπειρικής Έρευνας* », Αθήνα: Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ. 5.
- Γεωργούλας Στρ., (2001), « *Η νέα μεταναστευτική και κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα και η νομιμοποίησή τους* », στο Αθ. Μαρβάκης, Δ. Πρασάνογλου και Μ. Παύλου (επιμ.) *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, (σ.σ. 199- 226).
- Εμκε-Πουλοπούλου Η., (2007), *Η μεταναστευτική πρόκληση*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Θεοδωρίδης, Ν., (2010), « *Ετήσια Έκθεση 2010: Καταγραφή φαινομένων, ζητημάτων και κρουσμάτων ρατσισμού, διακρίσεων, ξενοφοβίας αλλά και Ερευνητικών Μελετών ή Καλών Πρακτικών της διοίκησης στους 6 κρίσιμους τομείς της απασχόλησης, της*

νομοθεσίας, της εκπαίδευσης, της στέγασης, της ρατσιστικής βίας και της υγείας και πρόνοιας », Αθήνα: Αντιγόνη.

Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος & Ανθρώπινου Δυναμικού, (2001), « *Μελέτη για την εκπόνηση του Επιχειρησιακού Προγράμματος «για τους μετανάστες στην Ελλάδα»* », Π. Γετιμής & Φ. Τσαλίκου, (επιμ.), Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ιωσηφίδης Θ., Σπυριδάκης Μ. (επιμ.), (2007), *Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα. Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*, Αθήνα: Κριτική.

Ιωσηφίδης, Θ., (2001), « Συνθήκες εργασίας τριών μεταναστευτικών ομάδων στην Αθήνα », στο Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσανόγλου και Μ. Παύλου (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, (σς 227- 246).

Ιωσηφίδης, Θ., (2008), *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Αθήνα: Κριτική.

Καρασαβόγλου, Α., Μαδυτινός Δ., Νικολαΐδης Μ. και Κατσορίδας Δ., (1996), *Ξένοι Εργάτες στο Νομό Καβάλας. Επιπτώσεις στην τοπική οικονομία και κοινωνία*, Καβάλα: ΤΕΙ Καβάλας – Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας.

Καρύδης, Β., (1996), *Η Εγκληματικότητα των Μεταναστών στην Ελλάδα. Ζητήματα Θεωρίας και Αντεγκληματικής Πολιτικής*, Αθήνα: Παπαζήση.

Κασιμάτη Κ., (1984), *Μετανάστευση-Παλιννόστηση. Η Προβληματική της Δεύτερης Γενιάς*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Καψάλης, Α., (2009), Νέες προκλήσεις για τη μετανάστευση. Κρίση και μέτρηση της ανταγωνιστικότητας, Αθήνα: Ινστιτούτο εργασίας ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ, τεύχος, 31.

Καψάλης, Α., (2009), Το «αξίωμα» της επιλεκτικής μετανάστευσης ως απάντηση στις προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα, σ.σ 63- 76, *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 4 (1), 4, Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση.

Καψάλης, Α., (επιμ.), (2007), *Αδήλωτη απασχόληση και «νομιμοποίηση» των μεταναστών*, Μελέτες (27), Αθήνα: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ.

Λαμπριανίδης, Λ. και Λυμπεράκη, Α., (2005), *Αλβανοί Μετανάστες στη Θεσσαλονίκη: Διαδρομές ενημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας*. Αθήνα: Πατάκης.

- Λιάκος, Α., (2005), *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;* Αθήνα: Πόλις.
- Λιανός, Θ., & Παπακωνσταντίνου, Π., (2003), *Σύγχρονη Μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική Διερεύνηση.* Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Λινάρδος- Ρυλμόν, Π. (1993). *Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα.* Αθήνα: ΙΝΕ/ ΓΣΕΕ.
- Λινάρδος- Ρυλμόν, Π., (1998), *Με στόχο ξανά την πλήρη απασχόληση: Διακήρυξη οικονομολόγων για την άρνηση της μονόδρομης σχέσης,* Αθήνα: Πόλις.
- Μαράτου- Αλιπραντή Α., (2007), *Η Γυναικεία Μετανάστευση στην Ελλάδα,* Αθήνα: ΚΕΘΙ.
- Μαρβάκης, Α., Παρσανόγλου, Δ., & Παύλου, Μ. (2001), *Μετανάστες στην Ελλάδα.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μάρκοβα, Ε., (2001), « Η παρουσία των Βουλγάρων μεταναστών στην ελληνική αγορά εργασίας και στην Ελληνική κοινωνία», στο Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσανόγλου και Μ. Παύλου (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα* ,Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, (σσ.247-275).
- Μιχαλοπούλου Αικ., Τσάρτας Π., Γιαννησοπούλου Μ., Καφετζής Π. και Μανώλογλου Ε., (1998), *Μακεδονία και Βαλκάνια. Ξενοφοβία και Ανάπτυξη,* Αθήνα: ΕΚΚΕ - Αλεξάνδρεια.
- Μουσούρου Α.Μ., (2003), *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη,* Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαγκαβός, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ., (2001), *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική.* Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Μπαγκαβός, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ., (2003), *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική,* Αθήνα: ΙΝΕ/ ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ.
- Μπαμπινιώτης, Γ., (2002), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας,* Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Σιάμπος Γ. Σ., (1993), *Δημογραφία,* Αθήνα: το Οικονομικό.

- Σπανέα, Ε., (2006), *Ψυχοκοινωνικοί παράγοντες, τακτικές επιπολιτισμού και ψυχική υγεία σε οικονομικούς μετανάστες από την Αλβανία και την Βουλγαρία στην Ελλάδα*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό πανεπιστήμιο.
- Σπυριδάκης, Μ., (2006), « Επιτόπια έρευνα και τοπικός χώρος : χωρικές συνάψεις και αναρωτήσεις», στο Ιωσηφίδης Θ., Σπυριδάκης Μ.(επιμ.), *Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα. Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*, Αθήνα: Κριτική.
- Συκάς, Θ. (2008), Πανεπιστήμιο Μακεδονίας Οικονομικών και Κοινωνικών επιστημών, *Αλλοδαποί Μετανάστες στις περιοχές της ευρωπαϊκής υπαίθρου: η περίπτωση της Ελλάδας*.
- Σύμβαση της Γενεύης (1951), περί κυρώσεως της πολυμερούς Συμβάσεως περί της Νομικής Καταστάσεως των Προσφύγων (ΦΕΚ Α΄201).
- Ταπεινός, Γ.Φ., (2003), *Στοιχεία δημογραφίας*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Τριανταφυλλίδου, Αν., (2005), Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και Κατευθύνσεις, ΕΛΙΑΜΕΠ, Κείμενα Πολιτικής Νο 6.
- Τριανταφυλλίδου, Αν., (2010), « Εμπειρικό πλαίσιο και θεωρητικές προσεγγίσεις », στο Τριανταφυλλίδου, Αν., και Μαρούκης, Θ.,(επιμ.), *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*,(σ.σ. 13- 56), Αθήνα: Κριτική.
- Χαλιάπα, Α., (2009), *Η ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα. Η προβληματική της δεύτερης γενιάς*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Χαροκόπειο πανεπιστήμιο.
- Χλέτσος, Μ., (2001), « Η πολιτική οικονομία της μετανάστευσης», στο Ναζάκης, Χ., και Χλέτσος, Μ., (επιμ.), *Μετανάστες και Μετανάστευση: Οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές πτυχές*,(σσ 17-42), Αθήνα: Πατάκης.
- Χλέτσος, Μ., Κόλλιας, Χ., Συρακούλης, Κ., Παλαιολόγου, Σ., Θαλασσοχώρη, Χ., Μπουρδούβαλη, Β. και Πούλιου, Α., (2005), *Οικονομικές διαστάσεις της μετανάστευσης. Επιπτώσεις στον αγροτικό τομέα*, Αθήνα: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής.
- Ψημμένος, Ι., (1999), *Μετανάστευση και εργασία στην Ευρώπη: Η δημιουργία νέων κοινωνικών χώρων*. Αθήνα: ΕΚΠΑ, Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής.

Ψημμένος, Ι., (2006), « Η κοινωνική διάσταση της εργασίας των μεταναστριών οικιακών βοηθών: αιτίες ανάπτυξης και συνθήκες απασχόλησης», στο Μπαγκαβός, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.

Ηλεκτρονικές Πηγές:

Bardin L., (1977), Ανάλυση του περιεχομένου, Λισσαβόνα, Διαθέσιμο στο διαδίκτυο :
<http://www.caleidoscopio.psc.br/ideias/bardin.html>.(πρόσβαση στις: 05/12/2011).

<http://ec.europa.eu/eurostat> (πρόσβαση στις 12/12/2011).

Kasimis C. and Kassimi Chr., (2004), Greece: A History of Immigration, Migration Information Source. Available on: <http://www.migrationinformation.org/profiles/display.cfm?ID=228>. (πρόσβαση στις: 12/11/2011).

Oishi, N., (2002), « Gender and Migration: An Integrative Approach» Working Paper 49 The Center for Comparative Immigration Studies: University of California San Diego. Available on: <http://www.ccis-ucsd.org/PUBLICATIONS/wrkg49.PDF>. (πρόσβαση στις: 17/11/2011).

Wilson, T-D., (1997), *Designing Questionnaires and Interview Schedules*. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: <http://penizzi.shef.ac.uk/tom/qdesign/qdes2.html>. (πρόσβαση στις: 05/ 11/ 2011).

Γρόπα, Ρ., (2011), « Ελληνική Οικονομία και Μετανάστευση: Μύθοι και πραγματικότητα». Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: www.eliamer.gr. (πρόσβαση στις : 07/11/2011).

Δεληθανάση, Μ., (22/08/2010), « Μετανάστες στα πρόθυρα μετανάστευσης », Διαθέσιμο στο διαδίκτυο:http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_ell_100009_22/08/2010_41227_9 (πρόσβαση στις: 13/11/2011).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ, Απογραφή 2001. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: www.elstat.gr (πρόσβαση στις: 05/09/2011).

Καρούζου, Δ., Παπαδάκη, Ο., (Οκτώβριος 2006) « Ιθαγένεια/ Μετανάστες δεύτερης γενιάς». Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: http://www.reconstruction.gr/actions_dtls.php/46 (πρόσβαση στις: 17/ 12/ 2011).

Λιανός, Θ. « Μία βόμβα στα χέρια μας », αρθρ. εφημ. Το Βήμα, 28/8/2005. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: www.tovima.gr. (πρόσβαση στις 20/ 01/2012).

Τζωρτζοπούλου, Μ., (2002), *Μετανάστες προς την Ελλάδα: Η περίπτωση της περιοχής της Πρωτεύουσας. Οικονομική και κοινωνική θέση των μεταναστών*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: www.ekt.gr.(πρόσβαση στις: 15/10/2011).

Θεοδώρου, Θ. « Η οικονομική κρίση ». Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: www.alfavita.gr (πρόσβαση στις: 09/01/2012).